

EESTI TÖÖHÕIVE TRENDIDE ANALÜÜS MAJANDUSARENGUTE TAUSTAL

TÖÖ TEOSTAJAD

Krista Loogma (projektijuht)

Erik Terk

Jaanus Raim

Alvin Sirel

Veebruar, 2003

Sisukord

I osa. Kontseptsiooni täpsustamine	4
1.1. Sissejuhatavaid teoreetilisi ja empiirilisi käsitlusi (rahvusvahelise kirjanduse alusel).....	4
1.2. Erinevate võrdlusriikide arengud	8
1.3. Teoreetilis-metodoloogilise lähenemise väljatöötamine käsitlemaks majandustegurite mõju tööhõive olukorrale	14
II osa. Eesti seniste tööturu trendide analüüs Eesti tööturu-uuringu andmete alusel	17
2.1. Tööturu põhitrendid 1989 – 2002	18
2.2. Tööhõive mustrite muutumine. Mittetraditsiooniline tööhõive	24
III osa. Uurimisküsimuste empiiriline analüüs	40
3.1. Phillipsi kõver ja palgamuutused	40
3.2. Ettevõtete andmete analüüsi põhiküsimus: kapitali sissevoolu mõjude hindamine tööhõivele	45
3.3. Ökonomeetrilise analüüsi andmed ja metoodika.....	48
3.4. Ökonomeetrilise analüüsi tulemused	50

Sissejuhatus

Projektijärgseks peamiseks ülesandeks oli kirjeldada tööturul viimase 12–13 aasta jooksul toimunud muutuste peamisi trende ja tõlgendada neid eelkõige nõudluse poolel toimunud muutustega, st eelkõige majanduskontekstis toimunud muutuste ja majandustegurite toime seisukohalt. Kesksel kohal selles analüüsis olid 1996 – 2000. a ettevõtete mikroandmete ökonomeetiline analüüs, leidmaks seoseid majandusnäitajate ja tööhõive vahel.

Täiendavaks ülesandeks oli Eesti tööjõu-uuringu (ETU) andmetele tuginevate aegridade analüüs, eelkõige nende tunnuste osas, mis peegeldavad tööhõive mustrite muutumist, sh erinevate, mittetraditsiooniliste ja paindlike töövormide osas.

Käesoleva töö kavandamisel lähtuti arusaamast, et Eesti tööturul toimuvate protsesside dünaamikat ei ole piisavalt tõlgendatud makromajanduslike arengutega ning majandusarengust tingitud teguritega.

Arenguid Eesti tööturul on analüüsitud väga mitmetest aspektidest ja paljud kaalukad kokkuvõtted, ülevaated ja uuringud on toetunud eelkõige Eesti tööjõu-uuringute rikkalikule andmestikule. Otsides seoseid majanduskonteksti ja tööturu näitajate vahel, on muutusi tööturu põhinäitajates – tööpuuduses, tööhõives, tööjõu osaluses, tööjõu liikumises jt nähtusi – püütud seletada eelkõige ülemineku-majanduse ümberstruktureerumise ja teiste Kesk ja Ida-Euroopa maade vastavate dünaamikate taustal. Majanduskonteksti keskmes on seejuures olnud eelkõige sektoritevaheline ümberstruktureerumine ja tööjõu sektoritevaheline ümberpaiknemine.

Samas pole aga küllaldaselt selgust selles, kuidas muutused majanduskeskkonnas tervikuna ja turgudel eriti on seotud muutustega tööturul. Teiste sõnadega, küsimus on majandust ja tööhõivet / töötust vahendavate “ülekandemehhanismide” edasises täiendavas selgitamises.

Nimetatud “ülekandemehhanismide” uurimine peaks andma täiendavalt alust hinnata võimalikke arenguid tööturul ka ettevaatavalt.

Töö esimeses osas esitame uuringu kontseptsiooni koos teoreetiliste ja metodoloogiliste lähenemiste ülevaatega.

Töö teises osas on kirjeldatud tööturu peamisi trende aastatel 1989–2001/2002, jaotades tööturu arengu etappideks tööturu põhitrendide - eelkõige tööhõive, töötuse ja osaluse määrade ning tööjõu ja mitteaktiivsuse – muutumise alusel. Need tööturu arengu erinevad etapid on eeldatavalt seotud erinevate dominantidega nõudluse poolel. Samuti analüüsime selles osas, millised muutused on toimunud mittetraditsiooniliste töövormide osas.

Töö kolmandas osas on esitatud uurimisküsimuste empiiriline analüüs ja selle tulemused.

Lisas 1 on toodud olulisimad tabelid teksti täienduseks, **lisas 2** on esitatud ettevõtete andmete valim ja analüüsi metoodika.

Tabelid ja joonised on nummerdatud osade kaupa.

Töö teostajad tänavad eksperte Andres Saarniitu, Teet Rajasalu, Urmas Varblast, Tairi Rõõmu, Marit Rõõmu, Tiia Püssi, kes aitasid meid eelkõige hüpoteeside ja uurimisküsimuste täpsustamisel ning uurimistulemuste hindamisel ja Eesti Statistikaameti töötajaid Ülle Pettaid tööjõu statistika sektorist ja Ene Saareoja ettevõtlike aastastatistika sektorist abi eest statistiliste andmete kättesaadavaks tegemisel.

I osa. Kontseptsiooni täpsustamine

Käesolevas aruandes esitatud töö toimus järgmiste etappidena.

1. Jõudmaks esialgselt lähteülesandelt konkreetsema ülesandepüstituseni ja sealt empiirilise analüüsini, kaasasime esmalt rea Eesti majanduseksperte, kes pakkusid välja oma nägemuse teguritest, millel peaks olema eeldatavalt tugev mõju tööhõive ja tööpuuduse näitajatele.
Nagu võiski eeldada, olid ekspertide poolt pakutud lähenemised ja mõjutegurid küllaltki erinevad, mis tekitas vajaduse ühendada need terviklikumasse kontseptsiooni.
2. Edasine töö kontseptsiooni loomisel toimus paralleelselt nii kirjanduse läbitöötamise kui ekspertide ümarlaudade kaudu. Selle töö põhjal sünteesiti skeem probleemi käsitlemiseks ning rida küsimusepüstitusi ehk potentsiaalseid hüpoteese selle raames. Viimaste üleviimine empiiriliselt kontrollitavateks hüpoteesideks sõltus eelkõige nende kontrollimiseks vajalike andmete kättesaadavusest. Ette rutates peab ütleva, et nende potentsiaalsete hüpoteeside kontrollimiseks siiski päris adekvaatset andmestikku ei ole ja kohati tuli kasutada kaudsemaid näitajaid.
3. Järgnes vajalike andmeallikate ja andmebaaside väljaselgitamine, milleks olid eelkõige: 1) Eesti ettevõtete bilansiaruannete alusel koostatud originaalne andmemassiiv, mis haarab 1996-2000.a. mikroandmed tööstus- ja teenindussektori kohta¹, 2) Eesti tööjõu uuringu andmestik 1989-2001 ning 3) palga ja hinnastatistika.
4. Uuringu ühe keskse küsimuse, nimelt kapitali sissevoolu ja tööhõive seose analüüsimiseks teostasime ökonomeetrilise analüüsi Eesti ettevõtete bilansiaruannete andmebaasi alusel.
5. Tööturu trendide analüüsi rakendasime nii tööjõu liikumise mõju hindamisel kui ka mittetraditsiooniliste tööhõive vormide analüüsil.
6. Uuringutulemuste, k.a empiirilise uuringuga tuvastatud trendide jätkuvuse hindamiseks korraldati kaks majandusteadlaste ekspertarutelu, mille sisendiks olid ka osalejate valduses olevad andmed.

1.1. Sissejuhatavaid teoreetilisi ja empiirilisi käsitusi (rahvusvahelise kirjanduse alusel)

Järgnevalt esitame kirjanduse analüüsi kokkuvõtte alusel olulisemate kategooriate tõlgendusi ja seejärel ülevaate mõningatest uuringutest majanduskasvu ja tehnoloogia mõju kohta töötusele.

¹ Selle andmemassiiviga on haaratud kõik Eesti ettevõtlusstatistikas kättesaadavad ja võrreldavad mikroandmed kuni 2000. a., ja primaarsektor, mis ei ole sellesse analüüsi kaasatud

Tootlikkus ja tööpuudus

Tootlikkuse ja tööpuuduse seos on väga mitmemõtteline ja sõltub väga palju konkreetsest majanduslikust kontekstist. Tootlikkuse kasvuga võib tööpuuduse tase nii tõusta kui ka langeda. See seos võib olla erinev majandusharuti. Näiteks postsotsialistlike maade andmed 90ndatel aastatel näitasid, et madala tootlikkusega majandusharudele oli iseloomulik küll käibe langus, tööhõive langus aga tunduvalt vähemal määral. Samas tõusis tootlikkus mitmetes harudes kiiresti, aga ilma tööhõive kasvuta. Reeglina toob tootmise kasvu aeglustumine tavaliselt siiski kaasa ka tööpuuduse suhtelise kasvu. (Trehan, 2001). Kuna nii tootlikkus kui tööpuudus on seotud ka teiste muutustega majanduses, siis võivad mitmed kolmandad tegurid (näiteks tehnoloogiast, palkadest jm teguritest tingitud muutused) "vahendada" tootlikkuse mõju tööpuuduse määrale. Tootlikkuse probleemi seoses tööhõivega on käsitletud ka osas 3.2.

Reservatsioonipalga efekt

Palka, mille puhul töötajal on ükskõik, kas võtta töö vastu või jätkata otsinguid, nimetatakse reservatsioonipalgaks. Töötaja võtab vastu kõik tööpakkumised, mis ületavad seda palka ja lükkab tagasi kõik, mis on allpool seda palka (Trehan, 2001).

Reservatsioonipalga suhteline tase on ilmselt tööpuuduse taseme oluline determinant. Kui tüüpiline töötaja reservatsioonipalk on märkimisväärselt kõrgem kui tüüpiline palgapakkumine, siis töötaja ütleb ära paljudele pakkumistele ja kulutab rohkem aega töotsimisele, mille tagajärjel tööpuuduse või mitteaktiivsuse määr kaldub tõusma. Kõrgem produktiivsus võib tekitada vajaduse suurendada töötajate arvu, suurendades töötajatele pakutavat palka. See omakorda suurendab tõenäosust, et keskmine töötaja leiab endale sobiva tööpakkumise suhteliselt lühema aja jooksul. Nõnda väheneks tööpuuduse määr vastuseks produktiivsuse kasvule (Trehan, 2001).

Tööpuuduse määra vähenemine ei ole tõenäoliselt permanentne, isegi siis, kui produktiivsus ei väheneks oluliselt, kuna töötajate reservatsioonipalk kohandub järkjärgult palgapakkumiste tasemega majanduses. Kui see juhtub, siis liigub tööpuuduse tase järkjärgult tagasi tasemeni, mis oli enne produktiivsuse kasvu. Reservatsioonipalk kohandub aeglaselt ja võib võtta aega, enne kui tööpuuduse määr liigub tagasi oma algse tasemeni. Oluline on see, et muutus tootlikkuse tasemes ei saa tõenäoliselt omada permanentset mõju tööpuuduse määrale.

Majanduskasvu ja tehnoloogia mõju töötusele ja tööhõivele

Pikaajalise majanduskasvu muutused võivad samuti mõjutada tööpuuduse tasakaalu määra. Firma otsus palgata töötaja sõltub sellest, millised on töötaja kohta tehtavad kulud ning millist tulu toob kaasa töötaja palkamine. Kui muud tegurid jäävad samaks, siis kiire majanduskasv suurendab lootusi saada tulevikus tulusid ja muudab käesoleval hetkel palkamise atraktiivseks. Seega, majanduskasvu suurenemine viib tööpuuduse vähenemiseni ning kasvu vähenemine viib tööpuuduse kasvuni (Trehan, 2001). Selline seos aga on tundlik tehnoloogiasse puutuvate eelduste suhtes. Näiteks Aghion ja Howit rõhutavad, et tehnoloogiline progress ei toimu erinevates sektorites ühtlaselt, kaldudes hävitama vanu töökohti ühtedes sektorites ning luues samal ajal uusi töökohti teistes sektorites. Kui innovatsiooni kiiruse kasv tegelikult suurendab töökohtade kadumise määra enam kui see suurendab töökohtade loomise määra, siis tööpuuduse tasakaalumäär võib üles minna.

Mortensen ja Pissarides vaatavad, kuidas tehnoloogia mõjutab tööpuudust mudelis, milles eeldatakse, et firmad on uusi töökohti luues seotud olemasoleva tehnoloogiaga. Tehnoloogia, mis on seotud konkreetse töökohaga, vananeb aja jooksul. Firmal on sel juhul valida, kas investeerida tehnoloogia uuendamisele olemasoleval töökohal või siis hävitada töökoht. Mortensen&Pissarides mudelis on tehnoloogia uuendamise kulud võtmedeterminandiks produktiivsuse ja tööpuuduse omavahelises suhtes. Näiteks kui tehnoloogia uuendamise kulud on takistavalt kõrged, siis kiirem tehnoloogiline progress viib suurema töökohtade hävitamiseni. Kuna töökohtade loomine ja hävitamine sõltub töökoha uuendamise kuludest, mis tõenäoliselt varieerub erinevates firmades ja tööstusharudes, siis ei anna see mudel ühemõttelist prognoosi tootlikkuse kasvu ja tööpuuduse suhete kohta (Trehan, 2001).

Manuelli mudelis vähendab etteaimatav tehnoloogia muutus olemasolevate ettevõtete turuväärtust, mis põhjustab investeerimise ja töökohtade loomise vähendamise, mille tulemusel omakorda tõuseb tööpuuduse määr. Kui uus tehnoloogia muutub kättesaadavaks (üldine tehnoloogia tase tõuseb), suurendavad firmad investeringuid ja loovad uusi töökohti, põhjustades tööpuuduse määra vähenemise (Trehan, 2001).

Töehõive kaldub ümber paiknema madala produktiivsusega ettevõtetest kõrgema produktiivsusega ettevõtetesse ja majandusharudesse, kui need saavutavad teatud turuosa. Selline ümberpaiknemine seletab ära suure osa keskmisest produktiivsuse kasvust. Ka kõrgtehnoloogia kasutamine on reeglina seotud kõrgemate palkadega, ettevõtte suurema tootlikkuse ja kiirema töehõive kasvuga.

Töehõivet uurivad majandusteadlased on leidnud, et töökohtade ümberpaiknemine seletab ära olulise osa tööjõuturu ringlusest. Samas on tööjõuturu ringlus (töötajate töökohtade või töökoha staatuste vahetamise määr) palju suurem, kui see kajastub töehõive statistikas ja suurem kui tegelikult oleks töehõive adapteerumiseks vaja. (Lewis, 1995).

Baily, Bartelsman ja Haltiwanger uurisid 1994.a, kas ettevõtete produktiivsuse kasv toimub töehõive vähenemise arvelt. Ettevõtted, mis tegutsesid kogu analüüsitud 10 aastase perioodi vältel, jagati nelja gruppi vastavalt sellele, kas nad suurendasid või vähendasid produktiivsust ja töehõivet selle perioodi jooksul. Gruppis, kus produktiivsus kasvas, kuid töehõive vähenes, langes töehõive tegelik määr peaaegu 3,8%, tekitades olulise töökohtade kaotuse. Viimase aga kompenseeris peaaegu täielikult töehõive kasv nendes ettevõtetes, kus suurenes nii produktiivsus kui ka töehõive. See näitab, kui olulist rolli mängivad edukad ettevõtted uute töökohtade loomisel (Lewis, 1995).

Majanduskasv ei toimu ühtlaselt, sisaldades paratamatult lõhesid tekitavaid muutusi. Keskmise majanduskasv peegeldab väga suure hulga ettevõtete tegevust. Mõned on dünaamilised – nad uuenevad, laiendavad ekspordi ja kasvavad. Teised ettevõtted, mis stagneeruvad, tõrjutakse kõrvale. Keskmise majanduskasv peegeldab pigem dünaamiliste ettevõtete edu ning produktiivsuse kasv toimub, kui uued ettevõtted asendavad vanu ja edukad haaravad turuosa mitteedukate arvelt ning muutused ja asendused on majanduskasvu protsessi lahutamatud osad (Lewis, 1995).

Tehnoloogiline muutus on üks keskne liikumapanev jõud selles protsessis. Eraettevõtted on need agendid, läbi mille tehnoloogia genereerib majanduskasvu. Tehnoloogia, eriti eesrindlik tehnoloogia, muutes ettevõtete tegevuse tõhusamaks, aitab reeglina luua ka paremaid töökohti, parandades sellega ka tööhõive võimulusi.

Ettevõtted, mis kasutavad kõrgtehnoloogiat, kalduvad palkama paremate oskustega töölisi. Paremate oskustega töötajad saaksid ilmselt kõrgemat palka niikuinii, hoolimata sellest, kus nad töötavad. Kuid ettevõtted, mis kasutavad kõrgtehnoloogiat, kalduvad maksma kõrgemaid palku isegi siis, kui vaadeldud oskuste taseme mõju on arvesse võetud (Lewis, 1995).

Kõrgtehnoloogia kasutamine on seotud ka kiirema majanduskasvuga. Et kõrgtehnoloogiat kasutavad ettevõtted on produktiivsemad, suurendab see nende ellujäämise tõenäosust. Lisaks on kõrgtehnoloogia kasutamisel eraettevõtetes otsene positiivne mõju tööhõive kasvule nendes ettevõtetes (Lewis, 1995).

Majanduskasv ja tööhõive Euroopas

Huvitavat fooni pakuvad tööd, milles võrreldakse tööhõive ja majanduskasvu olukorda Euroopas ja USA-s. Majanduskasvu aeglustumise mõju Euroopas võimendab väiksem tööhõive kasvu intensiivsus. Perioodil 1974–1996 oli tööhõive elastsus SKP suhtes Euroopas süstemaatiliselt madalam kui USA-s, st SKP tõus Euroopas toob reeglina kaasa väiksema töötuse vähenemise kui USA-s. SKP ja tööhõive trendid näitavad seda, et hoidmaks tööhõivet konstantsena, peaks Euroopa Liit saavutama üle kahe korra suurema SKP kasvu kui USA-s (1,94% võrrelduna USA 0,78%-ga) (Simonazzi, 1999).

Et saada aru Euroopa majanduskasvu ja madalama tööhõive seostest, on vaja vaadata tööhõive struktuuri muutusi sektorite kaupa. Nii Euroopas ja USAs on toimunud suur tööhõive osakaalu langus industriaalsektoris – 1970-ndate alguses oli tööhõive osakaal tööstuses USAs 34% ja Euroopa Liidus 41%. 1990.a keskpäevaks vähenes osakaal vastavalt 24% ja 30%-ni. USAs on selline vähenemine toimunud tööhõive absoluutse suurenemise arvelt teenuste sektoris, kusjuures tööhõive tööstuses on laias laastus jäänud samale tasemele. Euroopas aga toimus absoluutne vähenemine tööhõives ka tööstuses. Samuti on toimunud Euroopas oluline tööhõive vähenemine põllumajandussektoris (Simonazzi, 1999).

USA on ära hoidnud töökohtade kaotamise, hüvitades kõrge produktiivsuse kasvu, mis ulatus 40%-ni perioodil 1982–1993.a kõrge tootmise (nõudluse) kasvuga, mis ulatus 37%-ni. Euroopa Liit ei suutnud kompenseerida produktiivsuse kasvu nõudluse kasuga, mis viiski märgatava töökohtade kaotuseni tootmises.

Üle Euroopa erineb tööhõive muutumise määra ja SKP muutumise määra vahetorkord märkimisväärselt ning teatud Euroopa piirkondades ei ole see USAst palju erinev. See viitab hüpoteesile, et Euroopa Liidu erinevad regioonid alluvad samasugustele tööturu tingimuste muutustele tööhõive muutuste seisukohalt erinevalt. See asjaolu omakorda viitab sellele, et tööhõive seisukohalt on majanduskasvu määr olulisem kui tööturu paindlikkus. (Simonazzi, 1999).

Lühiajaline korrelatsioon majanduskasvu ja tööhõive vahel on kõige ilmsem, kuid mitte kõige tähtsam seos, kui võtta arvesse vähene töökohtade loomine Euroopas. Tegelikult on olemas pikaajalised mõjud firmadele ja töajõuturule, mille tõttu ak-

tuaalne madal majanduskasv võib potentsiaalse majanduskasvu ära süüa. Madalad kasvumäärad võivad viia aga väiksema potentsiaalse tootmiseni ning see võib koos tehnoloogia kiire arenguga süvendada tööturu struktuurseid probleeme (Simonazzi, 1999).

Aeglane majanduskasv mõjutab ka firmade investeerimisaktiivsust, ning investeerimine kontsentreerub sel juhul peamiselt ratsionaliseerimisele, mis toob kaasa tööhõive vähenemise. On hinnatud, et kolmandik Euroopa investeringutest on just seda tüüpi. Samuti on Euroopas tootmise sektoriline struktuur võimendanud tootmise restruktureerimise potentsiaalseid negatiivseid mõjusid. Samuti võib töökohtade vähese loomise põhjuseks olla vähene investeerimine uutes ja kasvavates sektorites (Simonazzi, 1999).

1.2. Erinevate võrdlusriikide arengud

IIRIMAA

Iirimaa pakub Eestile huvi mitmete majandusmudeli ühiste joonte seisukohalt, millest olulisemaks on väliskapitali osa majandusarengus. Käsitleme Iiri kogemust seoses tööhõivega kahes lõikes: esiteks, eelnev kõrge tööpuuduse periood ja teiseks, viimane, tööpuuduse hüppelise vähenemise periood.

1. periood. Rahvuslike kokkulepete mõju.

Iirimaa oli sattunud 80'ndate keskel tõsisesse majanduskasvu kriisi. Kasv aeglustus märkimisväärselt 1979. Ajavahemikus 1979–1987 ei ületanud majanduskasv kordagi 3% ja oli negatiivne või praktiliselt null enamiku ajast. 1986/87. a. olid edasise majandusdünaamika ootused ülikriitilised: eelarve oli sügavas miinuses, tööpuudus ületas 17% ja sotsiaalpartnerite suhted olid teravad. Võis oodata, et algab allakäiguspiraal: streigid palkade tõstmiseks, maksude tõus, tootmise kokkutõmbumine, tööpuuduse edasine kasv jne. Sõlmitud nn rahvusliku kokkuleppega, mille olulisimaid elemendid on toodud allpool, õnnestud taolist allakäiku siiski vältida ja saavutada ka kontroll tööpuuduse üle. Alates 1987. a. on Iirimaa toimunud oluliselt kiirem majanduskasv võrreldes pikatoimelisema Euroopaga.

Palju on räägitud majanduskasvu ja tööhõive kasvu lahknevusest pärast 1987. a. Arvestamata lühiajalisi vähenemisi, kasvas registreeritud töötute arv kuni 1990ndateni. Erinevus majanduskasvu ja tööhõive kasvu vahel on olnud omane Iirimaaale kogu arengu jooksul. 1980–1992 tööstuslik kogutoodang kasvas, samal ajal kui tööhõive vähenes või jäi samaks. Võib küll öelda, et erinevus näitab tervet majanduskeskkonda, kuna tööjõu produktiivsus on kasvanud selle perioodi jooksul. Siiski oleks selline tendents positiivne ainult sellisel juhul, kui suurenev produktiivsus oleks esile kutsunud piisava majandusliku ekspansiooni, et luua uued töökohad vanade kaotatud töökohtade asemele (O'Hearn).

Alates 1980. a keskelt on tööpuuduse määrad Iirimaa (nagu ka Hollandis) langedud, samal ajal kui EL keskmine määr on püsinud pikaajaliselt kõrgel tasemel. Oluline teene on siin sisukatel tööturu reformidel, loomulikult kombinatsioonis taasvõimendunud majanduskasvuga. Iirimaa ja Holland on teinud ulatuslikemad muutused oma palga- ja tööpoliitikas. Reformid on sätestanud palkade mõõdukaks tegemise, tulumaksu kärped, töötü abirahade kitsendamine ja osalise tööajaga barjääride vähendamise (Tille 2001).

Teine oluline töajõuturu paranemise indikaator mõlemas riigis on mittetöötajate (*nonemployment*) osakaalu vähenemine.

lirimaal on pööre töajõuturul julgustanud ka remigreerumist UK-st ja teistest riikidest. Peaaegu kõik need töölised on saanud tööd ja praegu on nende panus 0,6% liri töajõu aastase kasvu kohta, mis vähendab samuti töötust (Tille 2001).

Töajõuturu reformid lirimaal

Reformid algasid 1980' lõpus ja on nagu eelpool viidatud, seotud rahvusliku kokkuleppega. Esimene reformide staadium, mis lõppes 1993, kätkes endas töajõuturu stabiliseerumise ja mõõduka tööpuduse määra vähenemise. Teine staadium tõi endaga kaasa tähelepanuväärse tööhõive kasvu.

Palgakasvu mõõdukamaks tegemine

Esimesel perioodil oli oluline tegur kolmeaastane rahvuslik palga kokkulepe, mida toetasid tööandjad, ametiühingud ja valitsus. Kokkulepe limiteeris aastase palgakasvu 2,5%-ni 1988–1990. Osana kokkuleppest valitsus nõustus korvama palgalimiite vähendades tulumaksu ja suurendades kulutusi sotsiaalpoliitikale. Tööpuudus vähenes ja selle kokkuleppe edukus viis veel nelja järgneva kokkuleppeni ning need on saanud liri töajõuturu aktsepteeritavateks osadeks.

Tulumaksu vähendamine

1980 oli lirimaa "maksukiilu" suurus OECD-s neljandal kohal. Rahvuslike kokkulepete näol vähendati alates 1987. a maksukoormat, millega maksu piirmäär langes 35%-lt 29%-ni 1991 madalaimal sissetulekutasemel ja 58%-lt 48-ni kõrgeimal sissetulekutasemel. 1994. aastaks oli maksukiil allpool OECD keskmist.

Töötute abirahade kitsendamine

Traditsiooniline liri sotsiaaltoetuste süsteem rakendus töötutele ilma maksimumkestvusega. Viimastel aastatel peavad osad töötute vanusegrupid olema registreeritud ümberõppe programmidesse või minema ühiskondlikule tööle, et saada peale esimest kuut kuud jätkuvalt abiraha.

Aktiivne töajõuturupoliitika

1990 liri valitsus suurendas kulutusi programmidele, et mobiliseerida töajõu pakumist, parandada töötajate oskusi ja suurendada töajõuturgude tõhusust. Kulutusi sellistele programmidele suurendati 1991. a kahekordseks, võrreldes OECD riikide keskmise näitajaga. Samuti loodi 1995. a 40000 osalise tööajaga töökohta, mis oli suunatud vanematele inimestele, kes olid olnud töötud pikka aega.

Reformide mõju

Blanchard (2000) arvas, et palgakasvu mõõdukamaks muutmine on olnud võtme-reform lirimaal, sest see võimaldas tootlikkusel kasvada kiiremini kui seda tegid palgad – areng, mis võimaldas tööandjatel palgata rohkem töötajaid. Oluline siinkohal on see, et lepped olid konsensuslikud. Saavutused tootlikkuses upitasid üles firmade kasumimarginaalid, luues võimalused investeerimiskulutusteks. Ümberõppe programmid ja ametisse määramise programmid ei ole olnud kasulikud tööpuduse vähendamisele. Samas tundub, et esimesed reformid olid instrumentaalsed esimese faasi töajõuturu pöörde loomisel ja mõjutasid teist faasi vähem. Oluline võib olla ka see, et tööliste haridustase on võrreldes 1965 aastaga oluliselt kasvanud. Haridusreform võib olla põhjuseks hiljutisele välisinvesteeringute sissevoolu plahvatuslikule kasvule. Näiteks OECD on nimetanud seda tõenäoliselt

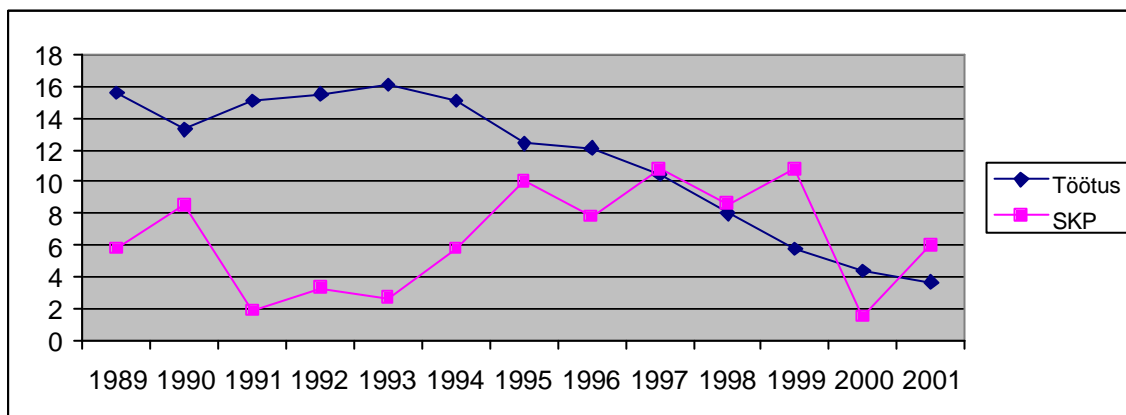
üheks kõige olulisemaks liri tööhõive kasvu kausaalseks mõjutajaks (Tille 2001). Lähem analüüs näitab siiski, et see mõju on küllaltki kaudne.

Nn rahvuslike kokkulepete sisu on püütud kokku võtta ka formuleeringuga “palga- kasvu aeglustumine” sotsiaalsete garantiide ja maksutaseme tõusu vältimise kau- du. Kui majandus hakkas peale kriisi jälle kasvama, hakkasid tasapisi uuesti kas- vama ka palgad.

2. periood. “liri ime” - tööpuuduse hüppeline langus

On rõhutatud (McCarthy, 2002), et liri majandus, minnes avatuse teed, saavutas küll küllalt kiiresti majanduskasvu, aga selle hinnaks oli 70ndatel aastatel ja 80ndate algul “traditsiooniliste” liri majandusharude (tekstiil, nahatooted, mõned masinaehitusharud) kannatused. Sellega kaasnes muidugi ka tööhõive kaotus neis sektoreis. Et olukorda tööhõive osas vähegi kontrolli all hoida, hakati raken- dama intensiivselt aktiivse tööpoliitika meetmeid ning prooviti säilitada tööhõivet majandusharudes, mis olid samuti liri imidžiga tugevalt seotud: toiduainete tööstu- ses ja meelelahutus- ja turismiharudes. liri kogemuse puhul väärib erilist esile- tõstmist tohutu edu seoses tööpuuduse vähendamisega. Olles pikka aega olnud maa, kus majandus, sh eriti tööstus, on hoogsalt kasvanud (va mõned stagnat- siooniperioodid) ning samal ajal on aga tööpuudus olnud pidevalt väga kõrge (ulatudes 14–18%-ni) hakkas ta 90ndate aastate keskpaigast vähenema, lange- des 90ndate lõpul mõne protsendi tasemele. Mis selle “ime” põhjuseks on olnud, selle üle on palju diskuteeritud ning praeguseks hakkavad järeldused selguma.

Joonis 1.1. SKP ja tööpuuduse¹ dünaamika lirimaal, 1989 – 2001, %

Allikas: OECD

liri keskpanga tööhõive analüütikutelt paluti eksperthinnanguid järgmiste tegurite mõju hindamiseks²:

- 1) tööhõive kasv lirimaal tegutsevates väliskapitalile kuuluvates kõrgtehnoloogiaettevõtetes
- 2) tööhõive kasv eelnimetatud ettevõtetele allhanget tegevates ja neid teenindavates liri ettevõtetes, samuti neist multinatsionaalsetest ettevõtetest pun- gunud VKE-des

¹ tööpuuduse määr ILO metoodika järgi

² eksperthinnagud viis läbi Erik Terk

- 3) tööhõive kasv teenindussektoris (nii kodumaisele kui välistarbijaile orienteeritus)
- 4) EL struktuurivahenditest otseselt või kaudselt tulenevad töökohad
- 5) demograafiliste muutuste mõjul toimunud tööjõu pakkumise vähenemine

Esimese teguri mõju hinnati väga väikeseks. Ehkki nad on majanduse seisukohalt üliolulised, annavad väga tagasihoidliku panuse tööhõivesse ja see osa ei kasva kiiresti.

Teise teguri mõju on teatud määral tuntav, eriti seeläbi, et multinatsionaalsetest ettevõtetest lahkunud kõrge kvalifikatsiooniga töötajad ja juhid on loonud oma firmasid. Multinatsionaalsete ettevõtete allhanget andev mõju natuke suurenenud, aga siiski aeglaselt.

Kolmanda teguri – tööhõive kasv teenindussektoris – mõju on väga suur ning on andnud ca ¾ uutest töökohtadest. Pikaajalise majanduskasvu tulemusel on elanikkond muutunud jõukamaks ja tarbib tunduvalt enam kodumaiseid kaupu ja eriti teenuseid. Nende tootmine ongi andnud lõviosa uutest töökohtadest. Ka teenuste eksportid (eelkõige turismiteenused) positiivne mõju tööhõivele on olemas, aga madalam kui välisanalüütikud olid seda eeldanud.

Neljanda teguri – struktuurifondide toetuste kõrgperiood on möödunud, nende praegust mõju (teede ehitamine jm) hinnatakse suhteliselt marginaalseks. Struktuurifondid andsid aga suure panuse liri majanduskasvule 90 aastatel ja seeläbi ka tööhõive olukorra parandamisele.

Viienda teguri demograafilise arengu mõju seisneb selles, et tööturule on jõudnud väiksemaarvuline kohort, teisalt on aga naiste tööhõive kasvanud ning emigrantide tagasipöördumine avaldab ka teatud mõju.

lirimaa kogemuse juures on veel kolm meile huvipakkuvat asjaolu.

Esiteks, lirimaal rakendati väga intensiivselt aktiivset tööturupoliitikat. Näiteks aastal 1996, mis eelnes tööpuuduse kiirele langusel, kulutati aktiivsetele tööturuprogrammidele tervenisti 1,75% SKP-st (McCarthy, 2002).

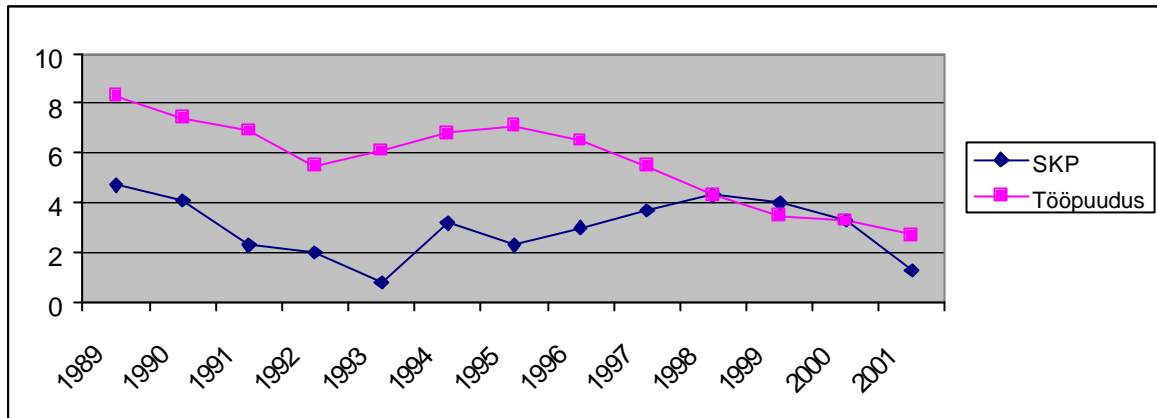
Teiseks, ilmselt võib tööhõive kasvu viimastel aastatel seletada ka sellega, et tulemusi andsid varasematel aastatel rakendatud sotsiaalpoliitika, vältimaks inimeste sotsiaalsest elust ja tööelust väljalangemist. Ka lirimaal tõusis pikaajalise tööpuuduse osakaal töötuses pea pooleni.

Kolmandaks, nn “tehnoloogiamulli lõhkemisega” 2001. aastal, mis lõi küllalt tugevalt ka lirimaa majandust, ei kaasnud tõsist hoopistõugu tööhõivele, kuna hõive IT-ga seotud välisomanduses olevas eksportivas kõrgtehnoloogia sektoris oli madal.

HOLLAND

Tööpuuduse määr Hollandis on langenud 11%-lt 1983. a. 2,8%-ni 2000. aastal, mida saab nimetada silmapaistvaks eduks. Hollandi näide võiks olla õpetlik palgakasvu ja tööturu abiraha mõju hindamise seisukohalt.

Joonis 1.2. SKP ja tööpuuduse dünaamika Hollandis, 1989-2001, %

Pööre Hollandi tööjoturul algas Wassenaari lepinguga aastal 1982, millega limiteeriti palgakasv, kitsendati töötü abirahasid ja eemaldati osalise töötaja barjäärid. Lepingule eelnes periood, mil palgad kasvasid kiiremini kui tootlikkus. Kiire palgakasv kahjustas firmade kasumlikkust, vähendas töötandjate võimet investeerida ja uusi töötajaid palgata (Tille 2001).

Palgakasvu mõõdukamaks muutmine

Lepinguga kooskõlas kõrvaldati side palgakasvu ja inflatsiooni kasvu vahelt. Algselt külmutati miinimumpalk, siis järgnevatel aastatel vähendati seda. Tegelikke palkade püsivus tähendas seda, et järgnev produktiivsuse kasv vähendas töötõu kulusid ja sellega taastati firmade kasumlikkust ja investeerimisvõimelisust. Vähendati ka töötõukuluseid sellega, et kahanes ka maks, mida firmad pidid maksma iga töötaja eest, eriti madalapalgaliste töötajate puhul. Palgakasvu vähendamise negatiivseid efekte töötajate jaoks kahandati maksukoorma vähendamisega.

Töötü abirahade kitsendamine

Abirahade maksmise kestust vähendati 30-ilt kuult kuuele kuule noorte inimeste puhul. Samuti, kuna miinimumtoetus oli seotud miinimumpalkaga, siis viimase vähendamine mõjutas ka toetusi. Lisaks kitsendas valitsus 1995. a toetuste saajate standardeid, nõudes pikemat töötamise perioodi. Samuti peavad abirahade saajad nõustuma "sobilikult" tööpakkumisega ning need, kes keelduvad sellistest pakkest, saavad vähendatud abiraha.

Osalise töötaja barjääride eemaldamine

Wassenaari leping kergendas osalise töötaja reegleid. Osalise töötajaga töötajad said täieliku sotsiaalkindlustuse, samuti töötü kindlustuse. Sellised meetmed mõjutasid positiivselt naiste töötõuturule tulekut ning mittetöötajate (*nonemployees*) osakaal naiste hulgas langes 1979. ja 1998. a jooksul 17 protsendipunkti.

Reformide efekt

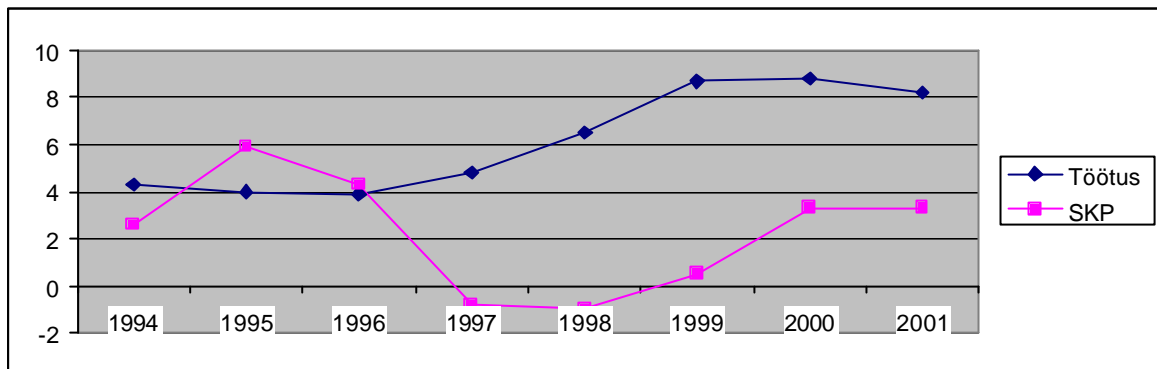
Wassenaari lepingule järgnes kiiresti töötõuturu taastumine, vihjates sellele, et reformid kiirustasid pöörangut. Kvantitatiivsed uuringud Nickelli ja van Oursi poolt toovad välja, et palgakasvu mõõdukamaks tegemine oli peamine põhjus töötõuru taastamisel. Oluline oli ka siin see, et saavutati kokkulepe valitsuse, ametiühingute ja töötandjate vahel. Töötükindlustuse süsteemi reformi mõju on raskem hinnata. Sarnane reform töövõimetuse puhul Hollandis 1985. a. oli ainult osaliselt edukas (Tille 2001).

Osalise tööaja barjääride kaotamine oli vähem tähtis, kuigi aitas kaasa naiste osalusele tööturul. Siin on oluline ka kultuuriline taust. Holland jõudis selliste muutustega lihtsalt Euroopale järele.

TŠEHHI

Tšehhi on pakkunud tööhõive seisukohalt huvi kui pikka aega madala tööpuuduse tasemega postsotsialistlik maa. Samas on tööpuudus 90ndate teisel poolel pidevalt tõusnud, alates 1998. aastast aga märgatavalt kiiremini.

Joonis 1.3. Tööpuuduse ja majanduskasvu dünaamika Tšehhi Vabariigis, 1994 – 2001, %

Allikas: OECD

Tööpuuduse tõus on toimunud paralleelselt majanduskasvu pidurdumisega, kusjuures aastatel 1997–1998 oli majanduskasv isegi negatiivne.

Alustagem perioodist 1990 – 1996, mil tööpuudus Tšehhi Vabariigis oli alla 5%, mis oli madal mitte ainult üleminekumaade, vaid ka EL foonilt hinnatuna. Kui liikumine hõivest mitteaktiivsusesse oli sel ajal teiste üleminekuriikidega siiski võrreldav, siis liikumine hõivest töötusesse on olnud pretsedenditult madal. Suhteliselt madal on olnud ka pikaajalise tööpuuduse osatähtsus, mis on olnud 90ndate keskel 25% ringis.

Taalise arengu põhjusteks sel perioodil on pakutud:

- tööturu järk-järguline üleminek (gradualism), sh pankrottide kunstlik pidurdamine;
- suhteliselt aeglane palkade tõus; on väidetud, et see oli suhteliselt madala tööpuuduse hind;
- valitsuse lühi- ja pikaajalised tööhõive toetuse programmid;
- aastakümne keskpaigani ulatunud majanduskasv

Tervikuna õnnestus Tšehhil säilitada kuvand edukast tööturust peaaegu 90ndate lõpuni. Aastatel 1990 – 1999 vähenes Tšehhis töökohtade arv vaid 12%, mis on palju vähem kui Ungaris ja Sloveenias ning ka Venemaal. Tõsi küll, Poolas oli töökohtade vähenemine veel väiksem, aga selle kõrgest hinnast hakati rääkima juba varakult. Tšehhi praktika oluline tunnusjoon oli just see, et suudeti säilitada väga palju töötleva tööstuse töökohti.

Olukord muutus oluliselt 90ndate aastate lõpul (joonis 1.3.) ning kohe algasid ka diskussioonid endise majanduspoliitika edukuse üle. Nimelt väideti, et majanduse restruktureerimine on Tšehhis olnud liiga pinnapealne. Osaliselt nähti selle põhjust *voucher* – privatiseerimises, osaliselt aga majandusreformi liigeses astmelisuses ning elujõuetute tööstusgigantide vägisi elus hoidmises ja erastamise pidurdamises veel 90ndate aastate teisel poolel. Eeskujuks toodi Ungarit, kes tegi 90ndate algul küll läbi suure majanduslanguse, kuid 90ndate lõpus hakkas üleliigsest tööjõust vabanenud tööstus uuesti tööhõivet tekitama. Tšehhi dünaamika oli vastupidine (Business Central Europe, 2001).

Oli ka vastuargumente, ja nimelt, et restruktureerimine ei olnud pealispindne, ehkki oli valutum. Tšehhi tööturg on olnud lihtsalt väga vastuvõtlik nõudluse muutustele (Strom, 2000). Edasine areng on siiski näidanud, et tõenäoliselt on õigus olnud kriitikutel.

Kui 2000. ja 2001. a. EL edurapordid olid Tšehhi teravnevat tööturuprobleemide suhtes veel küllalt lebed, siis 2002. a. tunnistati juba, et olukord on läinud väga tõsiseks. Tööpuudus oli tõusnud 9% piirimaile ning pikaajaline tööpuudus oli kasvanud hüppeliselt 51%-ni. Ennustati, et tööpuudus tõuseb edaspidi ka üle 10%. Sellist perspektiivi käsitleti kui karistust väheradikaalse restruktureerimise eest. (Business Central Europe, 2001).

2002. a. märtsis võeti vastu "The National Plan for Employment", mis tundub olevat lühiajaline kriisiprogramm. Selle põhimeetmeteks on tööhõive ja äritegevuse arendamine ja abi firmadele ja töötajatele kohanemisel muutuva nõudlusega.

Huvitav on see, et välisinvesteeringute sissevool Tšehhi on oluliselt tugevnenud alates aastatest 1998–1999. Samal ajal on see ja eriti sellest hilisem periood olnud suhteliselt kõrge tööpuuduse perioodiks. Sellesse dünaamikasse positiivsemalt suhtuvad autorid märgivad siiski, et Tšehhi tööjõuturg on näidanud märkimisväärset paindlikkust, seega madal tööpuuduse määr ei pruugi olla märk vähesest sektorite vahelisest restruktureerimisest. On toimunud märkimisväärne tööjõu liikumine traditsioonilistest uutesse sektoritesse, mis on vajalikud turumajanduses, ehkki paljud inimesed ka lahkusid tööjõuturult (Sorm, 2000).

1.3. Teoreetilis-metodoloogilise lähenemise väljatöötamine käsitlemaks majandustegurite mõju tööhõive olukorrale

Töös kasutatud töötuse ja tööhõive käsitlusviisi kohaselt on kõige üldisemaks kategooriaks elanikkonna heaolu ning lähtumine arusaamast, et tööhõive puhul on tegemist pigem vahendiga ning töötust peab optimeerima tegeliku eesmärgi – Eesti elanikkonna heaolu – maksimeerimiseks. Positiivsena ei ole tõlgendatav seega mitte töötuse vähendamine "iga hinna eest" vaid need töötuse vähendamise viisid, mis suurendavad ka inimeste heaolu laiemalt.

Eesti elanikkonna heaolu võib vaadelda koosnevana kahest komponendist: mittemateriaalsest ja materiaalsest ehk hindadest tulenevast komponendist. Edasises me tegeleme eelkõige viimasega. Heaolu materiaalne aspekt on suures ulatuses mõjutatud sellest, milline on rahvusvahelise ostujõulise (sh investeerimisjõulise) üldsuse ettekujutus konkreetse riigi kõikide ressursside kasutamiskõlblikkusest. Viimast võib nimetada keskkonna tootlikkuseks ehk Eesti riigi ärikeskkonna väär-

tuseks. Seda lähenemist rakendame seetõttu, et üksnes tööjõu ja kapitali tootlikkused eraldi võttes ei võimalda teha järeldusi äritegevuse tasuvuse kohta antud riigis ega prognoosida edasist makromajanduslikku dünaamikat.

Ärikeskkonna tootlikkust käsitleme koosnevana objektiivsest ja subjektiivsest komponendist. Objektiivne komponent kajastab seda, kui tõhusalt on ressursid riigisiselt organiseeritud. Subjektiivne komponent kajastab seda, kuidas meie ärikeskkonda tajutakse, sh ka seda, kui hästi seda organiseeritust potentsiaalsetele investoritele selgitada (müüa) osatakse.

Ärikeskkonna objektiivne komponent koosneb omakorda väga mitmetest, kord teineteist toetavatest, kord vastuolus olevatest erinevatest komponentidest.

Töötus on turutõrge, mis tuleneb riigisisestest majandusagentide omavahelistest infokuludest ja osutab *ceteris paribus* ressursside riigisisese organiseerituse ebatõhususele. Seega on ta valdavalt objektiivse ärikeskkonna komponent.

Teiste sõnadega, normaalse reguleeruva majanduse ja ühiskonna puhul peaks töötus üksikute tootmisfaktorite kohandumise käigus "normaliseeruma". Samas, nagu toonitati näiteks ka 2001. a toimunud ülemaailmsel Tööhõive Foorumi pleenaaristungil, kipub just tööhõive jääma vabamajanduse tingimustes adaptatsiooniahela nõrgimaks lüliks ning selle põhjuseks on mitmesugused ühiskondade adaptiivsust takistavad probleemid (Global Employment Forum, 2001).

Töötuse vähendamisel peab pidama silmas:

- 1) kuidas rakendatavad abinõud mõjutavad teisi Eesti objektiivse ärikliima komponente, näiteks tootmise paigutuse ratsionaalsust või näiteks kuritegevust
- 2) kuidas töötuse vähendamine mõjutab subjektiivset ärikeskkonda tervikuna, näiteks muljet meie majandamisviisi või riigikorra jätkusuutlikkusest
- 3) kuidas töötuse vähendamine ning sellest lähtuv materiaalse heaolu tõus mõjutab meie elanikkonna koguheaolu.

Kui mõni faktor (või töötuse vähendamise abinõu) avaldab positiivset mõju tööhõivele, kuid kahjustab samal ajal ühte või mitut süsteemi ülejäänud komponentidest (teisi Eesti objektiivse ärikeskkonna komponente, Eesti subjektiivset ärikliimat, Eesti elanikkonna mittemateriaalset heaolu), siis otsuse langetamiseks tema mõju kohta tuleks lahutada positiivsest mõjust negatiivne. Praktikas on sellist lahutamist siiski äärmiselt raske teostada ja selle põhjuseks on keerukad seosed erinevate komponentide vahel, eelkõige faktorit või abinõud iseloomustavate andmete osaliselt kvalitatiivne iseloom jne.

Ekspertarutelude ja kirjanduse analüüsi tulemusel kujunes välja järgmine käsitlus tööhõivet tõenäoliselt mõjutavatest majandusteguritest.

Leidsime, et on otstarbekas eristada **esma**lt tegurid, mis mõjutavad tööhõivet ja töötust, kuid mille osas toimuvad positiivsed nihked ei mõjuta otseselt negatiivselt teisi heaolu komponente või kui mõjutavad, siis on see negatiivne mõju suhteliselt madal. Sellisteks teguriteks on:

- 1) töökohtade arv sektorites, milles meil on suhteline konkurentsieelis
- 2) tootmise maht sektorites, milles meil on suhteline eelis
- 3) ekspordi maht sektorites, milles meil on suhteline eelis
- 4) rahapaigutuste maht sektoritesse, milles meil on suhteline eelis

5) Eesti tööjõu mobiilsus

Teisena püüdsime leida tegurid, mis võiksid mõjutada tööhõivet positiivselt, kuid millel on hinnanguliselt negatiivne mõju ülejäänud heaolu komponentidele. Taoliseks teguriks on inflatsioon, mis eeldatavalt võib (vähemalt lühiajaliselt) töötust vähendada, kuid on selge, et ta mõjutab negatiivselt teisi süsteemi komponente.

Kolmandaks toome välja tegurid, mis mõjutavad tööhõivet ja töötust, kuid on valdavalt väliselt kontrollitavad tegurid ja mille üle Eesti riigil on seega limiteeritud kontroll:

- 1) välisinvesteeringud ja nimelt niivõrd, kui võrd neist tulenev kogutootluse suurenemine ületab nominaalpalga suurenemist
- 2) välisinvesteeringute sektoraalne jagunemine ja nimelt niivõrd, kui võrd ekspordisektorisse tehtavate investeeringute suurenemine ületab koduturule suunatud monopoolsetesse sektoritesse tehtud investeeringute suurenemist

Eelkirjeldatud lähenemisest tulenevalt on meie esialgsed, nn potentsiaalsed hüpoteesid järgmised.

(1) Suhtelise eelisega sektorite osatähtsuse suurenemine saab olla töötuse taseme vähenemise oluliseks vahendusmehhanismiks.

Majandus saab edeneda vaid siis, kui keskendutakse tegevustele, mida osatakse teistest suhteliselt paremini teha. See väljub nii töökohtade arvus, investeeringutes, ekspordi- ja impordimahtudes kui ka tootmismahudes nendes meile sobivates sektorites. See hüpotees on seega teoreetiliselt hästi põhjendatav, kuid raskesti on tema empiirilise kontrollimisega, kuna suhtelise eelisega sektorite kindlakstegemine on nii Eestis kui ka teistes maades suhteliselt komplitseeritud. Üheks võimaluseks on siiski seda teha tööjõukulutuste võrdlemise kaudu meie ja konkurentide vastavates tegevussektorites. Teiseks võimaluseks on lihtsalt eeldada, et suhtelisele eelisele viitavad sektori suured ekspordimahud.

Olemasolevate ettevõtete andmete põhjal oleks eeldatavalt võimalik kontrollida:

- 1) kuidas valimi "keskmise" ettevõtte töötajate arv muutub, kui suhtelise eelisega harude osakaal valimi ettevõtete kogukäibes muutub
- 2) kuidas ettevõtte kuulumine suhtelise eelisega harudesse mõjutab ettevõtte töötajate arvu (kirjeldatud variant võtab arvesse ka muid tegureid peale käibe muutumise).

(2) Inflatsiooni suurenemine ei pruugi põhjustada töötuse taseme vähenemist.

Seose puudumine või negatiivne seos inflatsiooni ja töötuse vahel (Philipsi kõverale vastupidine seos) oleks lisaargumendiks inflatsiooni vastu võitlemise tõhustamisele.

Inflatsiooni ja töötuse vahel ei valitse tänapäevases maailmas enam praktilise poliitika seisukohast olulist seost. Teoreetiliselt on see hüpotees põhjendatav Philipsi kõvera eelduste (eelkõige palkade ülisuure jäikuse eelduse) nõrgenemisega. Ka empiirilisel on see hüpotees üks lihtsamini kontrollitavaid – Eesti viimase 10 aasta inflatsiooni ja töötuse aegridade regressioonanalüüs võimaliku seose kindlakstegemiseks.

(3) Välisinvesteeringute suurenemine mõjutab tööhõivet/töötust vastavalt sellele, kas välisinvesteeringud suurendavad rohkem keskkonna tootlikkust (mida me mõistame eelpool määratletud viisil) või nominaalpalka.

Hüpoteesi empiiriline uurimine võib jääda keskkonna tootlikkuse (kogutootlikkuse) arvutamise taha ka juhul, kui andmed välisinvesteeringute ja nominaalpalkade kohta on kättesaadavad. Olemasolevates andmetes tootlikkus (toodang töötaja kohta) ja nominaalpalk muutuvad koos ja samasuunaliselt. Korrelatsioon antud muutujate vahel on väga tugev. Empiiriliselt on võimalik kontrollida, kuidas on välisinvesteeringute muutumine seotud valimi "keskmise" ettevõtte töötajate arvu muutumisega.

Täiendavalt on võimalik analüüsida, millist mõju avaldab ettevõtte töötajate arvule omandivormi muutumine (üleminek 100% kodumaiselt omandilt välisosalusele või vastupidi).

Lisaks võib eeldada ka järgmiste seoste olemasolu:

(4) Välisinvesteeringud mõjutavad tööhõivet vastavalt sellele, kas nad on tehtud ekspordisektorisse või infrastruktuurisektorisse (viimasel juhul on viit-aeg välisinvesteeringute sisenemise ja töötuse vähenemise vahel eeldatavasti tunduvalt pikem).

Seos välisinvesteeringutest lähtuva sissetulekute suurenemise ja töötuse vähenemise vahel saab võimalikuks seeläbi, et sissetulekute suurenedes suurendavad inimesed (kodumaiste) teenuste tarbimist – teenused on aga suhteliselt tööjõumahukad. Hüpotees on ka empiiriliselt uuritav, kuna andmed sektorite välisinvesteeringute kohta on olemas. Probleem on aga selles, kui pikka viitaega me taolise sõltuvuse ilmnenemise puhul eeldame.

Parim lahendus oleks uurida ettevõtte töötajate arvu sõltuvust majandusharust, kuhu ettevõtte kuulub. Empiiriliselt on võimalik kontrollida:

- 1) kas ettevõtte töötajate arvu muutumine sõltub harust, milles ettevõtte tegutseb;
- 2) kas ettevõtte töötajate arvu muutumine sõltub ekspordikäibe osakaalust ettevõtte käibes;

(5) Eesti tööjõu mobiilsuse suurenemine on töötuse taseme vähenemise põhjuseks.

Positiivne seos tööjõu mobiilsuse ja tööhõive vahel on loogiline ja seniste teoreetiliste tulemustega kooskõlas olev hüpotees. Hüpoteesi empiiriliseks hindamiseks oleks lisaks töötuse andmetele vajalik teada ka Eesti tööjõu potentsiaalse mobiilsuse näitajaid. Seejuures erineb potentsiaalne mobiilsus tegelikust mobiilsusest, kuna viimases kajastub ka tööjõu mittevabatahtlik liikumine.

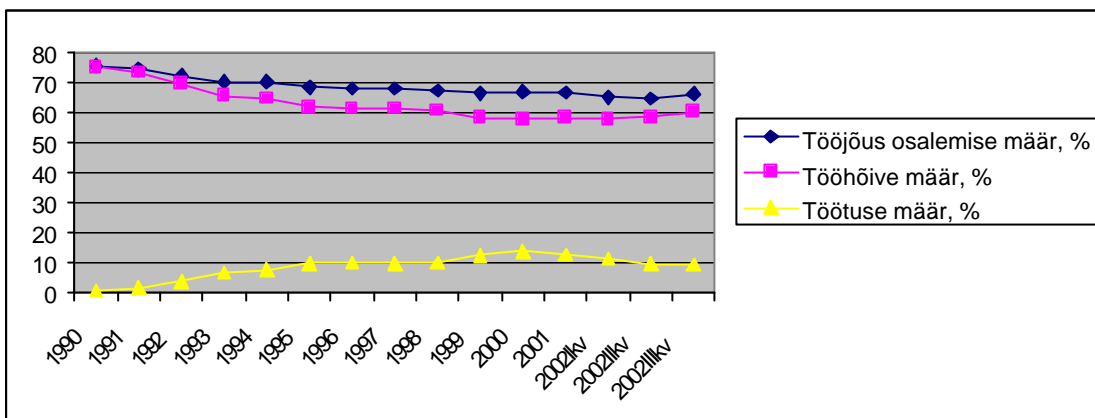
II osa. Eesti seniste tööturu trendide analüüs Eesti tööturu-uuringu andmete alusel

Tööturu trendide analüüsi osas oli esmaseks eesmärgiks üldistada tööturul 1989 – 2001 toimunud arenguid. Lähtusime agregeeritud tööturu põhitrendide käitumisest ajas, analüüsides, millised majanduskeskkonna toime mehhanismid võisid avaldada primaarset mõju erinevatel perioodidel. Teiseks eesmärgiks oli analüüsida, kuidas on muutunud mittetraditsioonilised töövormid ja tõlgendada neid makromajandusarengute taustal.

2.1. Tööturu põhitrendid 1989 – 2002

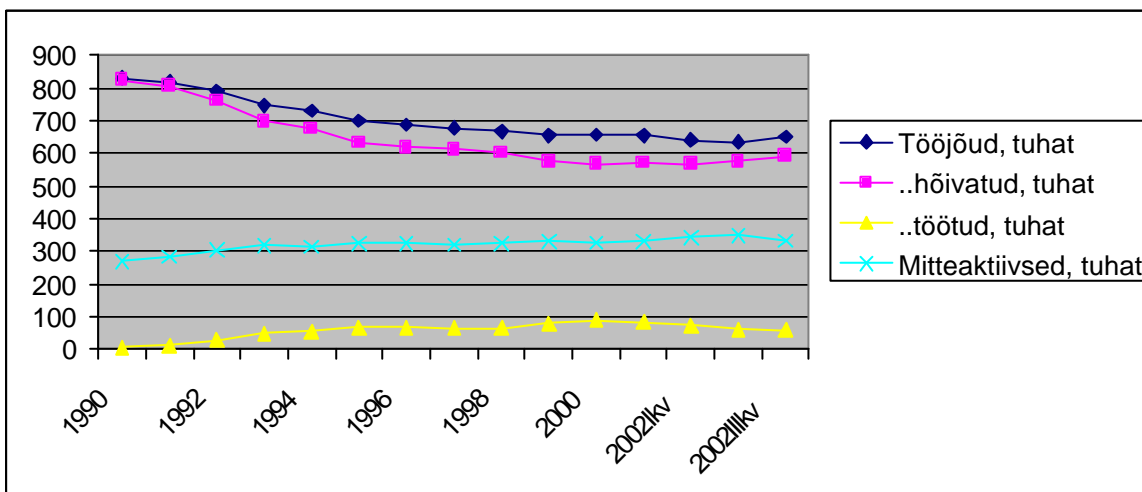
Mitmed autorid on analüüsinud Eesti tööturul toimunud arenguid ja toonud välja ka erinevusi 90ndate alguse ja lõpu vahel Eesti tööturul, mis on seotud nii majanduskeskkonna arengu kui ka tööturu institutsionaalse korralduse arenguga (Eamets jt. 2000, Täht ja Unt, 2001, Kazjulja, 2002, Helemäe, 2002, Täht, 2002, Eamets, 2001, Rõöm, 2002, Paas et al, 2003 jt). Meie keskendumise eelkõige majanduskeskkonna arengute võimalike mõjude analüüsile makrotasandil.

Joonis 2.1. Tööturu põhitrendid 1990-2002, 15-69¹ aastased, %

Allikas: ESA andmebaas

Joonis 2.2. Tööturu põhitrendid 1990–2002, 15–69 aastased, tuhandetes

Allikas: ESA andmebaas

Jälgides tööturu põhitrendide – tööhõive, mitteaktiivsuse ja tööpuuduse – dünaamikat 1990–2002, võib tinglikult eristada kolme perioodi, millel on eeldatavalt eri-

¹ Vanusepiirid 15–69 tööturu trendide analüüsil oleme valinud, et saada võimalikult pikki aegridasid ning kõrvutada tööturu trende omavahel nii suhtelistes kui absoluutnäitajates. Tabelid 15-64.a. tööhõive ja aktiivsuse määra kohta ning 15-74.a. töötuse määra kohta on toodud lisa 1.

nev (makro)majanduslik kontekst, st tööturul toimunud peamisi muutusi juhtinud majanduslikud mehhanismid on erinevad:

I 1989 kuni 1995 algus: esmane turumajanduslik, kiire restruktureerumine ja tööjõu ümberpaiknemine;

II 1995 algus kuni 1998 lõpp: suhtelise stabiilsuse periood;

III 1998+: (turumajandusele) ülemineku-spetsiifiliste struktuursete tegurite mõju vähenemine, tsükliliste mõjude kasv tööjõu trendide mõjutajatena.

I 1989 kuni 1995 algus: esmane turumajanduslik, kiire restruktureerumine ja tööjõu ümberpaiknemine

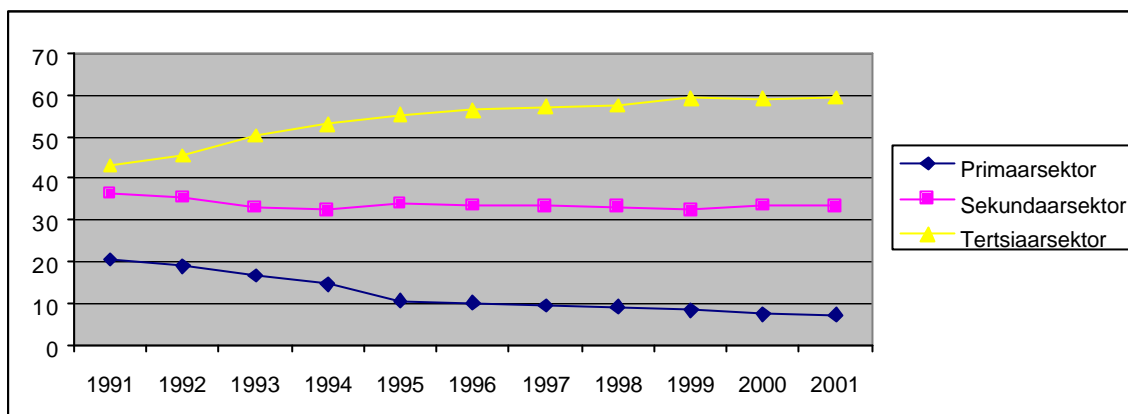
Sel perioodil algas töötuse kasv, hõive ja tööjõus osaluse langus nii suhtelistes kui absoluutnäitajates (joonised 1.1 ja 1.2). Alates 1992. a samasuunalised trendid kiirenesid veelgi.

Töötus kasvas 1995. a alguseks peaaegu 10% määrani. Töötuse struktuuris toimusid järgmised muutused: kuni 1993. aastani domineeris lühiajaline tööpuudus (peaaegu 60% kogu tööpuudusest), alates 1993. aastast hakkas see kiiresti vähenema. Vastupidine tendents toimus pikaajalises tööpuuduses: pikaajaline töötus (töötusperioodi kestusega üle 12 kuu) kasvas suhteliselt järsult 1992–1995 (39,6%-ni töötutest), langes aga perioodi lõpuks (1995) veidi tagasi, moodustas 31,8 % kogu tööpuudusest. Lühiajaline tööpuudus (kuni 6 kuud) samal ajal langes kiirelt 1992–1995, moodustades aastal 1995 40,2% kogu tööpuudusest (joonis 2.6.).

Tööturu muutuste seisukohalt oli sellel perioodil määrava tähtsusega majanduses toimuv restruktureerumisprotsess, mille keskmeks oli turumajandusele üleminek, millega seonduisid uued majandustingimused, turgude muutused jm. Selle käigus toimus ressursside, sh tööjõu ümberpaiknemine vanadest sektoritest uutesse, produktiivsematesse ja tulusamatesse, vanadelt tegevusaladelt uutele ning avalikust sektorist erasektorisse. Perioodi lõpuks kiire ümberpaiknemine lõppes ning tööturu põhitrendide kiire muutus peatus 1995. a alguseks.

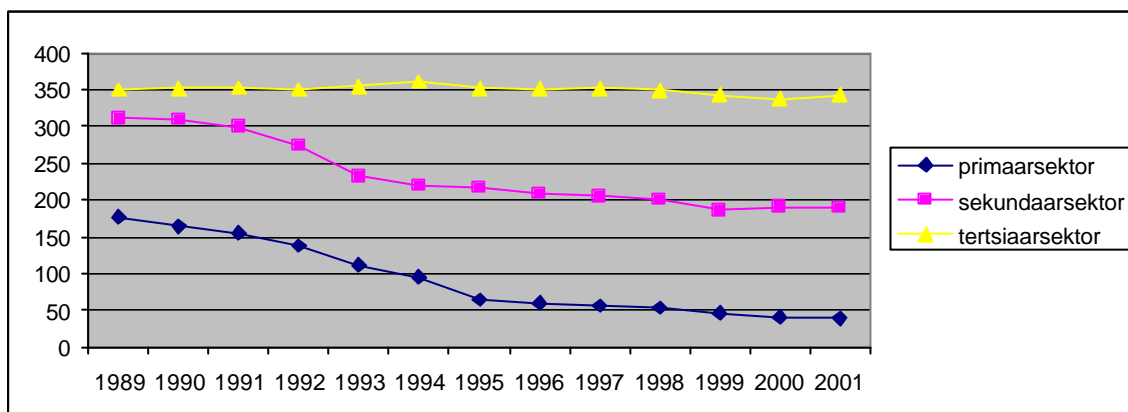
Kõrvutades hõivatuse suhtelise ja absoluutväärtusi majandussektorite vahel sel perioodil (joonised 2.3 ja 2.4), on näha, et kuigi on toimunud suured muutused konvergenstsi suunas arenenud riikidega, on olnud tegemist ikkagi hõive absoluutse vähenemisega. Teenindussektor, mille osakaal hõives küll tunduvat tõusis, ei andnud siiski suurt tööhõive juurdekasvu absoluutnäitajais (va väike tõus 1994. a paiku). Samas aga toimus tööhõive absoluutne langus nii põllumajandus- kui töössektoris.

Joonis 2.3. Hõive sektorite kaupa, %, 15–69aastased

Allikas: ESA andmebaas

Joonis 2.4. Hõive sektorite kaupa, tuhandetes, 15–69aastased

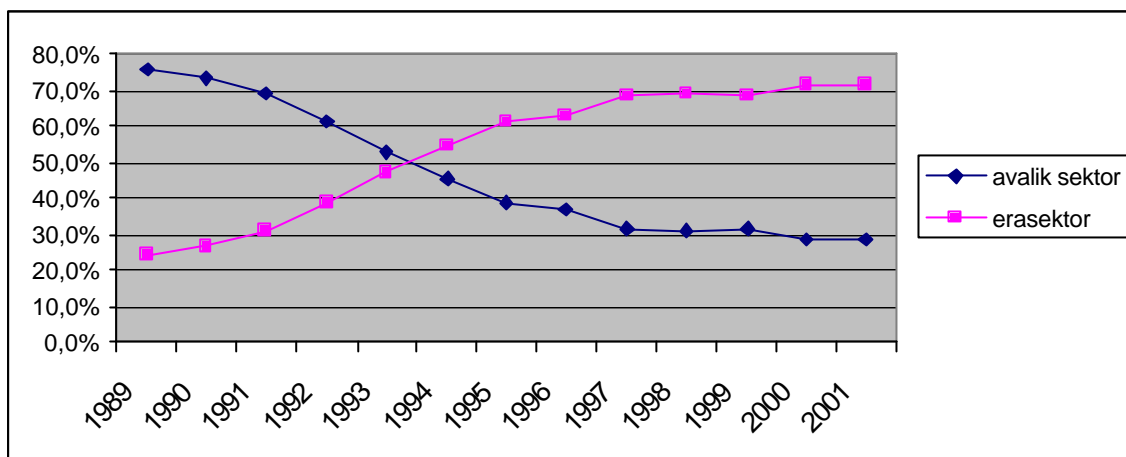

Allikas: ESA andmebaas

II 1995 algus kuni 1998 lõpp: suhtelise stabiilsuse periood

Sektoritevaheline töajõu ümberpaiknemise intensiivsus vähenes selle perioodi alguseks tunduvalt, kuigi era- ja avaliku sektori vahel toimus kiire hõive ümberpaiknemine veel kuni 1997. aastani. Töötuse määr stabiliseerus 10% juures. Samas tööhõive määr ning töajõus osalemise määr vähenesid küll edasi, aga tunduvalt aeglasemalt kui eelmisel perioodil. Ka absoluutväärtustes vähenesid nii töajõus osalejate kui hõivatute arvud, mitteaktiivsete arv püsis suhteliselt stabiilsena.

Joonis 2. 5. Töehõive era ja avaliku sektori kaupa, %

Allikas: ESA

Pikaajalise töötuse osakaal töötuses tõusis võrreldes eelmise perioodi lõpuga hüppeliselt kuni 1996. aastani, langedes tagasi 44,3–45,8% piiridesse, kuhu ta jäi ka aastatel 1997–2000. Lühiajaline töötus seevastu vähenes kiirelt kuni 1996. aastani, tõustes perioodi lõpuks 34,8%-ni. Piltlikult öeldes, vahetasid pika- ja lühiajaline tööpuudus sel perioodil, mil üldine tööpuudus jäi suhteliselt stabiilseks ning majandus oli siiski positiivses faasis, oma kohad tööpuuduse struktuuris (joonis 2.6). See on seotud tõenäoliselt asjaoluga, et toimus oskuste kaotus teatud tööjõu gruppide puhul ja tööturule naasmine muutus üha raskemaks. Teisisõnu, osa ülemineku tööpuudusest tõenäoliselt muundus selle perioodi lõpuks üldise tööpuuduse kõrgemaks tasakaaluks.

III 1998 ja edasi: (turumajandusele) ülemineku-spetsiifiliste struktuursete tegurite mõju vähenemine, tsükliliste mõjude kasv tööjõu trendides

Meie poolt vaadeldaval kolmandal perioodil (alates 1998. aastast) on alust arvata, et tööturusiituatsioon sõltub suurel määral Eesti jaoks olulistel välisurgudel toimuvast ning et tsükliliste mõjude osatähtsus selles staadiumis (mida võib tinglikult nimetada tsükliliste muutuste staadiumiks) kasvab. Siinjuures tuleb aga kindlasti arvestada, et tegemist on heterogeensete välisurgudega. Väga erinevalt võivad käituda Lääne turud ja Ida turud, allhanke turud (sh kõrgtehnoloogiline ja muu allhange) ja otseeksportiturud, transiidi- ning turismiteenuste turud. Lisaks välisurgude mõjule on oluline ka siseturu/sisenõudluse areng. Sisenõudlust rahuldavate teenuste tööjõumahukus on küllalt suur. Kuna sisemaiste teenuste tarbimine kasvab koos elatustaseme kasvuga, on pikemas perspektiivis alust eeldada ka sellega seonduva töehõive jätkuvust.

1998. a lõpust algas väliskriisi (Aasia ja Vene kriiside) mõjul uus tööpuuduse tõus, töehõive ja tööjõus osalemise määra langus. Üldise tööpuuduse kasvu kõrgpunkt oli 2000. aastal. Alates 2001. a II kvartalist algas tööpuuduse määra vähenemine, langedes isegi 9,2% 2002. a III kvartalis. Aastatel 1998–2000 toimus hõivatute arvu langus ka teenindussektoris.

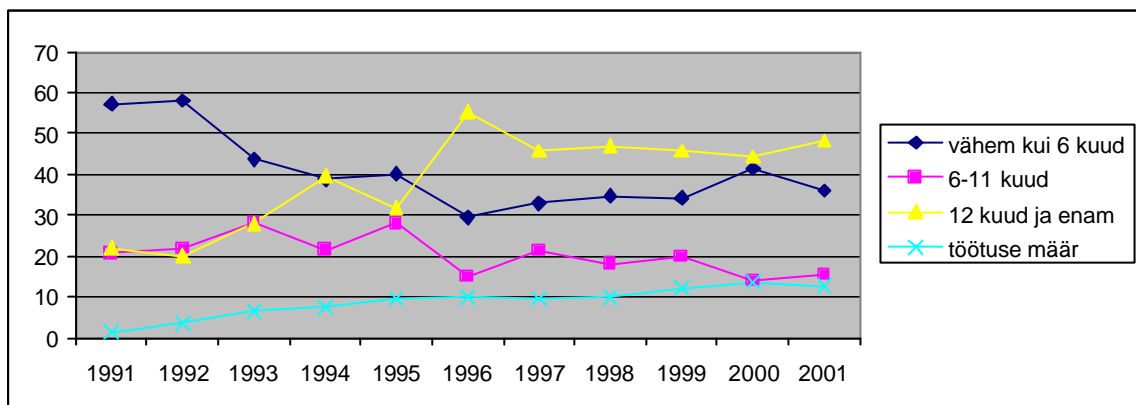
Aastatel 1998–2000 pikaajaline tööpuudus langes kergelt, hakates veidi tõusma pärast 2000 a. Lühiajaline tööpuudus seevastu kasvas; selle perioodi kõige mada-

lam pikaajalise tööpuuduse ja kõige kõrgem lühiajalise tööpuuduse osakaal oli aastal 2000 (vastavalt 44,3% ja 41,5%).

Tööturg sellel perioodil pole enam mõjutatud niivõrd kiire (turumajandusliku) ülemineku spetsiifilistest struktuursetest muutustest, kuivõrd majanduse perioodilistest muutustest, millest ühe olulise osa moodustavad välisturgude muutused. Lühiajalise tööpuuduse kasv on märk kasvanud turbulentsusest majanduskeskkonnas sellel perioodil (vt ka joonis 9, III osa), kuna hakkasid kasvama ka ettevõtete sulgemised, likvideerimised, pankrotistumised, vallandamine ja koondamine, lepingute lõpetamine töötute või mitteaktiivsete arvu kasvu põhjusena.

Tööturu 2001. ja 2002. a positiivsed arengud annavad alust arvata, et pärast 1998. a kasvanud lühiajaline tööpuudus ei kasva üle uueks pikaajalise tööpuuduse tasakaaluks.

Joonis 2.6. Töötuse määr ja töötus töötusperioodi kestuse järgi, %

Allikas: ESA andmebaas

Kahel esimesel meie poolt eelnevalt vaadeldud perioodil on toimunud Eestis töökohtade suur kadu.

Seda tendentsi võis näha tööturu üldtrendidest ja samale järeldusele on tulnud ka Mickiewicz (Mickiewicz, 2001), kes on analüüsinud sektoritevahelise tööjõu ümberpaiknemise ulatust üleminekuriikides ümberstruktureerumise indeksi abil. Viimane on võetud kasutusele Jackman ja Pauna poolt 1997 (refereeritud Mickiewicz 2001:54). Mida madalam on selle indeksi väärtus, seda lähemal ollakse näidisriigi struktuurile ja seda ulatuslikum on olnud ümberstruktureerumine. Mickiewicz, kasutades näidisriikidena Põhjamaid, leidis Eestis toimunud ümberstruktureerumise olevat kõige ulatuslikuma üleminekuriikide seas. Selle protsessi käigus on Eestis, võrreldes teiste üleminekuriikidega, läinud kaduma enam töökohti kui neid on juurde tekkinud, st ümberstruktureerumine on toimunud enam vanade töökohtade kadumise kui uute töökohtade loomise arvelt. Samale järeldusele on jõudnud ka OECD analüütikud, kes märgivad, et tööpuuduse peamine põhjus üleminekuriikides (muude, nagu tööjõu vähene paindlikkus, ettevõtete madal innovaatus jm kõrval) on töökohtade aeglane tekkimine või mittetekkimine. Viimane omakorda viitab juhtimisoskuste defitsiidile (Labor Market Policies in Transition Countries, 1998)

Tabel 2.1. Ümberstruktureerumise tempo ning tööde tekkimine ja kadumine

Riik	Ümberstr indeks '94	Ümberstr indeks '98	Tööde loomine, %	Tööde kadumine, %
CZ	20,5	18,3	2,7	4,8
HU	19,8	17,2	2,4	4,3
POL	27,0	21,5	8,8	4,4
RO	44,9	42,5	3,2	4,0
SLK	23,2	19,5	5,3	3,3
SLV	25,4	23,6	7,7	0,5
EST	20,0	18,1	1,7	8,2

Allikas: Mickiewicz 2001:57)

Mickiewicz teeb järelduse, et on erinevaid ümberstruktureerumise teid ja töötuse laienemine pole selle peamine eeldus. Samuti järeldab ta, et eksisteerib seos: mida kõrgem on ümberstruktureerumise tempo, seda kõrgem töötuse kasvu tõenäosus (Mickiewicz, 2001).

Nagu eespoolgi märgitud, näitab töökohtade vähenemist sellel perioodil ka töajõu sektoritevahelise ümberpaiknemise suhteliste ja absoluutsete näitajate kõrvutamise. Intensiivse konvergensiprotsessi käigus on teenindussektori hõive absoluutväärtustes jäänud üsna stabiilselt üle kogu perioodi püsima 350 tuhande töötaja ringis. Teatud kasv teenindussektoris hõivatute arvus toimus 1994, (ka töölt-töele liikumine oli sellel perioodil kõrgeim) millele on järgnenud aga kerge edasine langus. Hõivatute arv teistes sektorites on sama ajal pidevalt kahanenud.

2000. aastat iseloomustasid kõrged allhanke ekspordi näitajad, kõrge töajõu tootlikkus koos ebasoodsa välisurgude olukorraga. 2001. aastal töajõu tootlikkus langes järsult ning allhanke ekspordile tuginev majanduskasv pöördus sisenõudlusele tuginevaks kasvuks.

Asjaolust, et praegu on tegemist sisenõudluse kasvule tugineva majanduskasvuga, ja seda olukorras, kus välisurud, eriti allhanketurk on olnud suhteliselt stagneerunud olekus, võib teha kaks järeldust:

- a) eelnenud välisurgude volatiilsusest tingitud löögid pole oluliselt vähendanud siseturu ostuvõimet ning
- b) Eestisse on sisse tulnud küllalt palju odavat laenu raha

Tegelikkuses eelnimetatud asjaolud mõistagi mõjutavad ja võimendavad teineteise toimet.

2.2. Töehõive muustrite muutumine. Mittetraditsiooniline töehõive

Mittetraditsiooniliste töövormide laienemist kaasaaja tööturgudel võib vaadelda kui ühte osa tööturgude reaktsioonist üha suurenevale ebastabiilsusele majanduskeskkonnas ehk siis vastust tootmise ja ettevõtete üha suurenevale paindlikkuse vajadusele. Samas on mittetraditsiooniliste töövormide laienemine seotud töö turvalisuse vähenemise ja uute riskidega tööturul töövõtjate jaoks. Paindlik majandus toimib läbi ettevõtete paindlikkuse, kuna ettevõtted peavad kohanema muutuvate toodete, turgude ja tehnoloogiatega ning karmistuvate konkurentsitingimustega. Seetõttu eelistavad töövõtjad tihtipeale võtta tööle ajutist tööjõudu, pakkuda osaajaga ja fikseeritud tähtaegadega tööd jne. Samas töötavad hõivatud ka kõrvaltööl, üleaja ja/või otsivad uut, täiendavat või paremate tingimustega tööd. Töövormide muutused seisnevad eelkõige osaajaga töö, tähtajalise lepingulise töö, ajutise töö jt. paindlike töövormide arengus ning põimumises.

Teisalt on mittetraditsioonilise töehõive laienemises ja läbipõimumises õppimise, traditsioonilise täistööhõive, töovaheaegade, enda tarbeks töötamise, vabatahtliku tööga inimese elutsükli vältel nähtud uut, postindustriaalset töö kontseptsiooni, leidmaks lahendust töö ebavõrdse jaotuse süvenemise ja polariseerumise tendentsidele (Giarini, Liedke; 1997). See tähendab uue arusaama kujunemist tööst, mis aktsepteerib neid paratamatuid nähtusi (eelkõige suuremaid riske), mis on omased kaasaegsele tööle. Selline töö kontseptsioon haarab ka nn "töötuks jäämise kogemuse demokratiseerimise" (Eesti Inimarengu Aruanne 2002:29), st töötuks jäämise riski kui ka hõivesse tagasipöördumise võimaluste ühtlasemat jagunemist suurema hulga inimeste vahel.

Järgnevalt vaatame, kuidas see üldine töö muutus peegeldub ETU andmete põhjal koostatud valitud tunnuste aegridades. Nende trendide analüüs annab meile teatud määral ka pildi töökeskkondades ja töösuhetes toimunud muutustest.

ETU andmestikust oleme sellel otstarbel võtnud vaatluse alla järgmiste protsesside dünaamika:

- töö ajaline paindlikkus
- tööotsimine
- töösuhted
- tööga seotud õppimine

Töö ajaline paindlikkus

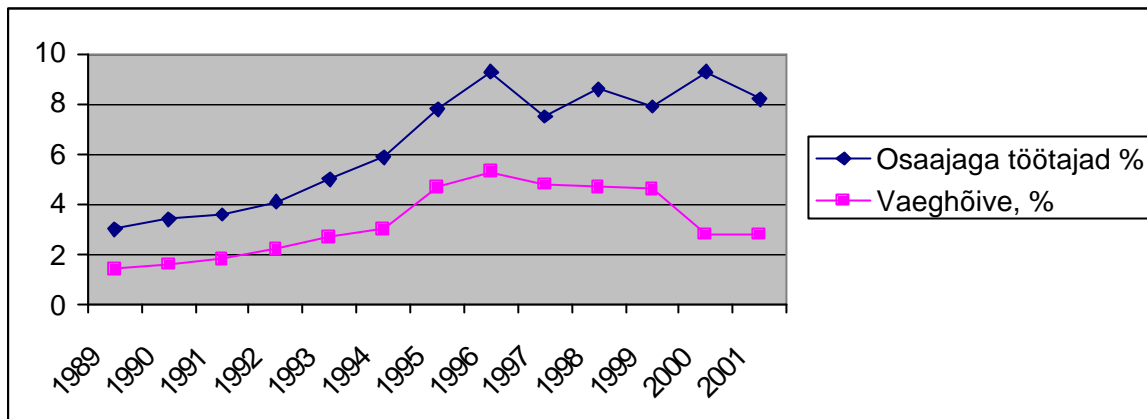
Oluline aspekt tööturu paindlikkusest on töö ajaline paindlikkus. Töö ajaline paindlikkus väljendub tööturu parameetrites nagu:

- täis- ja osaajaga töö; osaajaga töötamise põhjused
- kõrvaltöö
- tööaeg; rohkem ja vähem töötamine ja nende põhjused
- alaline ja ajutine töö
- vaheajad töötamises
- jt

Täis- ja osajaga töö, osajaga töötamine ja selle põhjused

Valdav enamus hõivatuid (umbes 90%) töötab täisajaga, ülejäänud ca 10% jagunevad osajaga töötamise ning vaeghõivatuse vahel. Võrreldes 1989. aastaga on täisajaga töötajate osakaal hõivatutest langenud ca 5%.

Joonis 2.7. Osajaga töötajate ja vaeghõivatute osakaal hõivatuid, %

Allikas: ESA andmebaas

Osaajaga töötamise osakaal tööhõives on kasvanud alates 1989. aastast pidevalt kuni 1996. aastani. Muutused, mis on toimunud pärast 1996. a, on olnud suhteliselt väiksed ning osaajaga töötajate osakaal hõivatutest on jäänud kõikumistega 8–9% juurde.

1990. aastate esimesel poolel kasvas ka vaeghõive määr suhteliselt stabiilselt kuni 1994. aastani. Sellele järgnes järsk kasv 1996. aastani ning 1990ndate aastate lõpus on vaeghõivatute osatähtsus hakanud taas langema. Siinjuures tuleb arvestada, et vaeghõivet on mõõdetud erinevalt aastatel 1991–1999 ja 2000–2001¹. Nende osaajaga hõivatute osakaal, kes tahavad enam töötada ja on nõus tööd kohe vastu võtma, on olnud 2,8% aastatel 2000–2001.

Osaajaga töötajate struktuurist on näha, et üldiselt töötavad naised osaajaga enam kui mehed. Samuti on naiste vaeghõive on kogu vaadeldava perioodi vältel olnud kõrgem kui meestel. Osaajaga töötavad keskmisest enam ka äärmuslikud vanusegrupid: ühelt poolt noored ja teisalt vanemaelised. Üle Eesti keskmise on aastatel 1989–2001 täisajaga töötanud 25–49 aastased eestimaalased.

Hõivestaatus järgi töötavad osaajaga kõige enam (üle Eesti keskmise) üksikettevõtjad, seejärel palgata peretöötajad. Seevastu palgatöötajad ning palgatöötajatega ettevõtjad töötavad enam täisajaga kui üksikettevõtjad ning palgata peretöötajad.

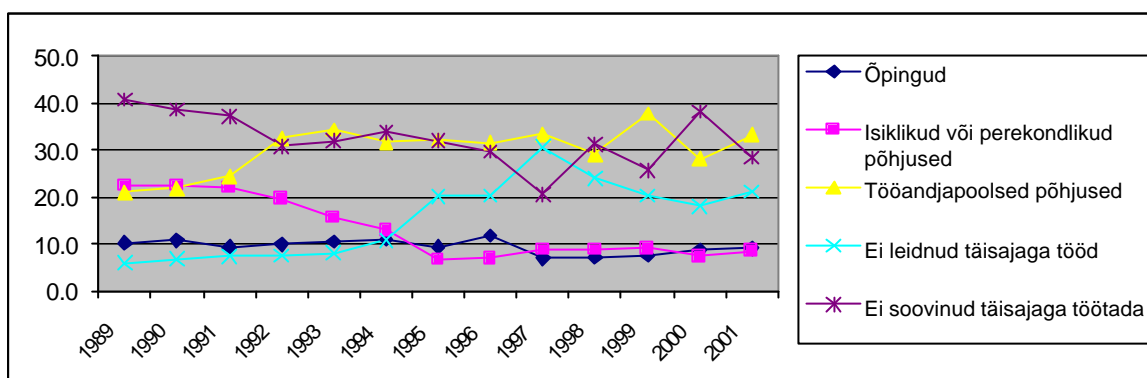
Osaajaga tööd on kõige enam teenindussektoris, kus osaajatööd moodustavad veidi üle 10%, kõikides 9,3 ja 12,4% vahel aastatel 1997–2001. Kõige vähem on osaajaga tööd tööstuses. Primaarsektoris on osaajatöö osakaal alates 1997. aastast pigem langenud.

¹ Vaeghõive 1991–1999 – osaajatöö põhjuseks on tööandja poolsed põhjendused või ei leidnud täisajatööd; vaeghõive aastail 2000–2001 – tahavad rohkem töötada ja on valmis 2 nädala jooksul täisajatööd vastu võtma.

Osaajaga töötamise põhjuste struktuuris on aastail 1989–1996 enam-vähem samaks jäänud õppimisega seotud osaajaga töötamise põhjendus (ca 10%). Isiklike ja perega seotud põhjenduste osakaal on aga võrreldes 1989. aastaga oluliselt vähenenud. Töandjapoolsete põhjuste osakaal tõusis üle 30% pärast 1992. a ning on samuti jäänud sellele tasemele kõikuma; kõrgeim oli see 1999. a.

Inimeste osakaal, kes töötavad osaajaga, kuna ei leidnud täisajaga tööd, on üle kogu perioodi kasvanud, tipnedes aastal 1997 – suurima majanduskasvu aastal. Pärast 1997. a kuni 2000. a on võimetus leida täisajatööd vähenenud, olles viimaste aastate madalaim aastal 2000 – kõige kõrgema tööpuuduse aastal.

Joonis 2.8. Osaajatöötajad põhitööl osaajatöö põhjuse järgi, 1989–2001, %

Allikas: ESA andmebaas

1989–1991 oli osaajaga töötamise soovi puudumine põhjendusest tähtsaim, kuid 90ndate keskel on selle osatähtsus langenud ning 1997. aastast kõikumistega taas tõusma hakanud.

Pärast 1996. a on osaajaga töö põhjendustes (nii töandja poolsetes põhjendustes kui ka inimeste endi soovis) näha suuremat kõikuvust/varieeruvust. Kuidas see aga konkreetselt majanduskeskkonna muutustega seotud võib olla, on siiski raske öelda.

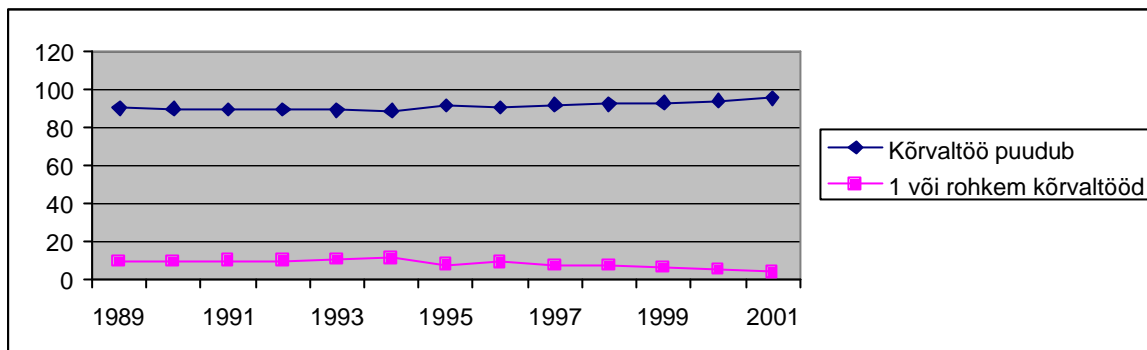
Kõrvaltöö

1999. aasta tööelu baromeetri järgi on teise töö omamine Eestis sagedane. Iga viies avaliku sektori töötaja ütles, et tal on teine töö.

ETU andmestiku mõõtmistega on see hinnang raskesti võrreldav, kuna need on erinevad mõõtmised. ETU andmetel on kõrvaltöödega hõivatuid suhteliselt vähe ning nende osakaal on perioodil 1989–2001 tasapisi langenud. Kuni 1995. aastani moodustas kõrvaltöödega hõivatute osakaal veidi üle 10% hõivatuid, 2001. aastal aga 4,4%.

Valdav enamus kõrvaltöödest on pidevad. Hooajalised ja juhuslikud tööd moodustavad umbes viiendiku kõrvaltöödest. Vähesel määral on ka rahvuslikke ja soolisi erinevusi – eestlased on enam kõrvaltöödega hõivatud kui venelased, mehed veidi enam kui naised.

Joonis 2.9. Hõivatud kõrvaltööde arvu järgi protsentides, 1997–2000

Allikas: ESA

Sektorite lõikes on kõrvaltöödega hõivatute osatähtsus aga ebaoproportsionaalselt kõrge (ja kasvav) teenindussektoris, kus see ulatub üle 70%.

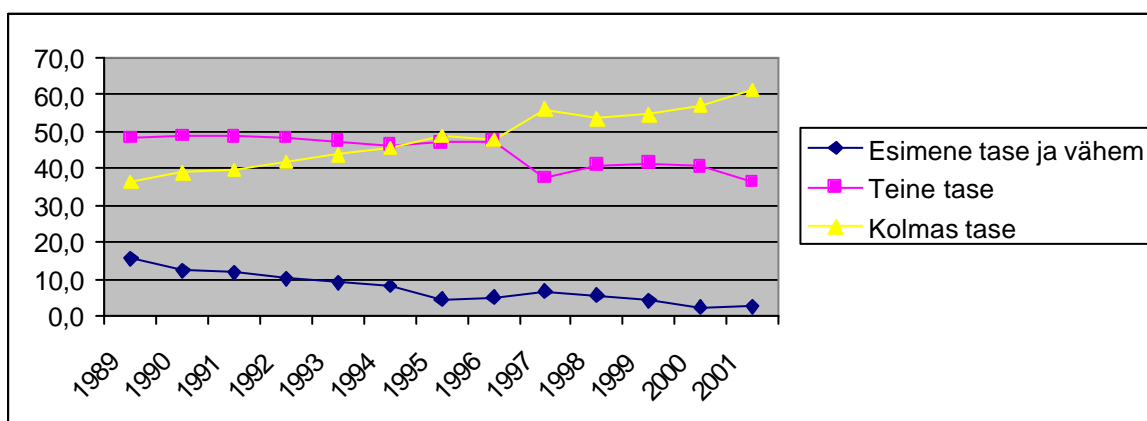
Tabel 2.2. Kõrvaltöödega hõivatud sektori järgi

Aasta	Kokku	I	II	III
1997	6,9	12,5	17,1	70,4
1998	8,3	14	15,4	70,6
1999	7,2	10,7	13,7	75,7
2000	5,7	8,2	16,1	75,7
2001	4,4	6,1	15,9	78,0

Allikas: ESA

Kõige enam on kõrvaltöödega hõivatud ametialases hierarhias tippositsioonidel töötavad inimesed: kõrgemad ametnikud, tipp- ja keskastme spetsialistid. On näha üsna selget kõrvaltööde “üles koondumise” tendentsi: nimetatud ametigrupid kokku moodustasid 1998. a II kvartalis 54% kõigist kõrvaltöödega hõivatuid, 2001. aastal aga juba 68,6% kõikidest kõrvaltöödega hõivatutest. Liht- ja oskustöölise osakaal kõrvaltöödega hõivatuid on seevastu üsna tuntavalt vähenenud. Kõrvaltööde koondumisega kõrgematele positsioonidele käib kaasas ka kõrvaltöödega hõivatute haridustaseme märkimisväärne tõus (joonis 10).

Joonis 2.10. Kõrvaltöödega hõivatud haridustaseme järgi

Allikas: ESA

Tabel 2.3. Kõrvaltöödega hõivatud esimese kõrvaltöö ametiala järgi, %

	1998, II kv	2001
kõrgemad ametnikud	7,5	11,8
tippspetsialistid	28,3	30,1
kesktaseme spetsialistid & tehnikud	18,2	26,7
ametnikud	...	(3,0)
teenindus- ja müügitöötajad	(5,0)	(7,5)
põllumajanduse ja kalanduse oskustöölised	9,8	(0,5)
oskus ja käsitöölised	13	(7,9)
seadme- ja masinaoperaatorid	5,7	(2,7)
lihttöölised	10,5	(8,6)

Allikas: ESA

Selle kõrval, et kõrvaltöödega hõivatute osakaal üldiselt väheneb, on selge tendents, et kõrvaltööd koonduvad üha enam kõrgeid oskusi nõudvatele ametialadele teenindussektoris – infosektorisse.

Tööaeg. Rohkem ja vähem töötamine

Uuringu nädalal töötatud keskmine tundide arv on ajaperioodil 1997–2001 üldiselt vähenenud nii täis- kui osaaja töö puhul. Sellel perioodil on keskmine nädalatööaeg langenud kokku 2,39 tunni võrra ja täisajatöö puhul isegi 2,86 tunni võrra.

Tabel 2.4. Uuringu nädalal töötatud keskmine tundide arv (hõivatud), 1997–2001

	1997	1998	1999	2000	2001
Täisajatöö	42,43	41,89	41,04	39,93	39,57
Osaajatöö	21,88	20,04	20,60	19,32	19,90
Kokku	40,64	40,28	39,60	38,36	38,07

Samuti on vähenenud tavaliselt nädalas töötatud tundide arv nii täis- kui osaajatööl. Uuringu nädalal töötatud tundide arv on reeglina väiksem kui sama perioodi tavaline keskmine nädalas töötatud tundide arv.

Tabel 2.5. Hõivatud põhitöö tavalise ja uuringunädala tööaja erinevuse järgi protsentides, 1997–2000

	1997	1998	1999	2000	2001
Tavaline tööaeg	72,1	72,3	73,1	69,5	73,2
Tööaeg lühem kui tavaline,	15,6	17,9	15,2	18,9	17,5
sh küsitlusnädalal töölt puudumine	4,7	5,1	6,3	7,4	6,6
Tööaeg pikem kui tavaline	12,4	9,9	6,3	7,4	9,3
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Nende hõivatute osakaal, kes töötavad uuringunädalal tavalisest vähem, on vaadeldaval perioodil üldiselt veidi kasvanud ja nende osakaal, kes töötavad rohkem üldjoontes veidi langenud. Seda muutust on siiski raske tõlgendada majanduslike teguritega.

Tabel 2.6. Hõivatud uuringunädalal tavalisest vähem töötamise põhjuste järgi protsentides, 1997–2000

	1997	1998	1999	2000	2001
Puhkus	13,3	12,3	24,2	26,8	25,4
Sundpuhkus		29,5	(3,0)	(1,7)	..
Riigipühad	14,7	(2,1)	9,9	18,6	22,7
Enda haigus või vigastus	8,9	9,3	6,8	7,9	6,6
Töögraafik, töövaba hooaeg	41,4	27,7	32,1	25,7	28,5
Majanduslikud põhjused	13,7	11,8	15,3	12,6	9,3
Muud	(8,1)	7,2	8,7	7,0	5,8
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Allikas: ESA

Uuringunädalal vähem töötamise olulisemad põhjused 1990. aastate lõpus olid puhkus ning töövaba hooaeg. Alates 1999. aastast moodustavad need põhjused üle poole vähem töötamise põhjustest. Sundpuhkuse osatähtsus on langenud peaaegu olematuks, samuti on vähenenud majanduslike põhjuste osakaal. Samas on kasvanud eelkõige riigipühadel mittetöötamise osatähtsus ja puhkuste osatähtsus.

Tabel 2.7. Hõivatud uuringunädalal tavalisest vähem töötamise põhjuste järgi, %

Aasta	Puhkus	Sundpuhkus	Riigipühad	Haigus, vigastus	Töövaba hooaeg	Majanduslikud põhjused	Muu
1998	12,3	29,7	2,1	9,3	27,7	11,8	7,2
1999	24,2	3	9,9	6,8	32,1	15,3	8,7
2000	26,8	1,7	18,6	7,9	25,7	12,3	7
2001	25,2	...	22,7	6,6	28,5	9,3	5,8

Tabel 2.8. Hõivatud uuringunädalal tavalisest rohkem töötamise põhjuste järgi, %

	1997	1998	1999	2000	2001
Töögraafik	69,6	68,2	67,7	69,8	75,1
Ületunnitöö		21,1	22,5	19,3	17,0
Muud	30,4	10,7	9,8	10,9	7,9
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100

Rohkem töötamine on 82% ulatuses seletatav töögraafiku ja ületunnitööga; viimase osatähtsus on alates 1998. a pidevalt langenud ning ületunnitöö osatähtsus veidi kasvanud.

8,5–9,9% hõivatuid sooviks enam töötada (tabel 9), seda eelkõige olemasolevalt töökohal (st töökohta vahetamata). Pärast 1998. a on kasvanud ka nende inimeste osakaal, kes soovivad rohkem töötada ükskõik mil viisil; eriti kõrge oli see aastal 2000. On võimalik, et selleks sundis inimesi kõrge tööpuuduse tase sel aastal.

Tabel 2.9. Hõivatute osakaal, kes soovivad rohkem töötada, soovitud töötamise viisi järgi, %

	II kv 1998	II kv 1999	2000	2001
Ei soovi pikema tööajaga töötada	90,7	91,5	90,1	91,0
Soovivad pikema tööajaga töötada	9,3	8,5	9,9	9,0
lisatöö/kõrvaltöö	2,9	2,3	2,7	2,3
uus töö pikema tööajaga	1,7	1,6	1,9	1,9
olemasolev töökoht pikema tööajaga	2,9	3,5	3,1	3,1
ükskõik mil viisil	1,8	1,1	2,1	1,7
Kokku hõivatud	100,0	100,0	100,0	100,0

Allikas: ESA

Alaline ja ajutine töö

Enamus hõivatuid töötab alalisel töökohal. Ajutise töö osatähtsus on aastatel 1997–2000 üldiselt tõusnud, langedes uuesti 2001. a. Ajutise töö osakaal oli kõrgeim aastal 2000, mil ka tööpuuduse tase oli kõrge. Ajutise töö osakaalu muutused on toimunud eelkõige meeste ajutise töö osakaalu muutuste arvel, kuna naiste osakaal ajutises töös on olnud suhteliselt stabiilne.

Tabel 2.10. Hõivatud põhitöö kestuse järgi, %

	I kvartal 1995	II kvartal 1997	II kvartal 1998	II kvartal 1999	2000	2001
Alaline töö	97,8	97,7	98,1	97,8	96,6	97,1
Ajutine töö	2,2	2,3	1,9	2,2	3,4	2,9
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Allikas: ESA

Ajutisel töökohal töötamise peamiseks põhjuseks on võimetus leida alalist tööd. Nende ajutise tööga hõivatute osakaal, kes sooviksid alalist tööd, kuid endast olenemata põhjustel ei leia, ulatub 70% lähedale pea kõigil vaadeldavatel aastatel. Veidi alla 1/5 ajutise tööga hõivatutest ei tahagi alalist tööd.

Tabel 2.11. Ajutise tööga hõivatud ajutise töö põhjuse järgi, %

	1997	1998	2000	2001
Tahtis, kuid ei leidnud alalist tööd	70,8*	68,2*	70,8	72,4
Ei tahtnud alalist tööd			17,2	18,7
Muu (töö väljaõppe ajal, katseaeg vm)	29,2	31,8	(11,9)	(8,9)

*tööandja ei võimaldanud alalist tööd

Vaheajad töötamises

Tabel 2.12. Hõivatud uuringunädalal töölt ajutiselt puudumise ja puudumise põhjuse järgi, 1995–2001

	I kv 1995	II kv 1997	II kv 1998	II kv 1999	2000	2001
Puhkus	1,5	1,6	1,9	3,4	4,6	4,1
Enda haigus või vigastus	2,5	1,1	1,3	0,8	1,0	0,9
Isiklikud põhjused	0,6	0,5	0,6	0,7	0,5	0,4
Töögraafik, töövaba hooaeg	1,1	0,5	0,5	0,5	0,3	0,5
Majanduslikud põhjused (tellimuste või töö vähesus, remont, rike vms)	0,8	0,6	0,4	0,5	0,5	0,3
Muud	0,6	0,4	0,4	0,5	0,4	0,3
KOKKU puudusid ajutiselt töölt	7,1	4,7	5,2	6,3	7,5	6,6
Ei puudunud ajutiselt töölt	92,9	95,3	94,8	93,7	92,5	93,4
Hõivatud kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Allikas: ESA andmebaas

Uuringunädalal töölt puudumise põhjuste hulgas on vähenenud majanduslikud põhjused, veidi ka töövaba hooaeg, haigused ja vigastused, kasvanud on puhkuste osakaal. Need tendentsid langevad üsna hästi kokku sellega, mis selgus uuringunädalal vähem töötamise põhjuste analüüsil, nimelt sundpuhkuste ja majanduslike põhjuste osatähtsus vähem töötamise põhjusena on langenud, riigipühadel mittetöötamise osatähtsus ja puhkuste osatähtsus on aga kasvanud. Selle alusel saab arvata, et töökeskkonnad on muutunud "normaalsemaks".

Tööotsimine

Nende hõivatute osakaal (tööotsijaist), kes otsivad uut või lisatööd, on vahemikus 1998–2001 üldiselt tõusnud. Suure tööpuuduse aastal (2000) oli see viimase 4 aasta kõrgeim: 83,7%.

Tabel 2.13. Hõivatute uue või lisatöö otsimine, %

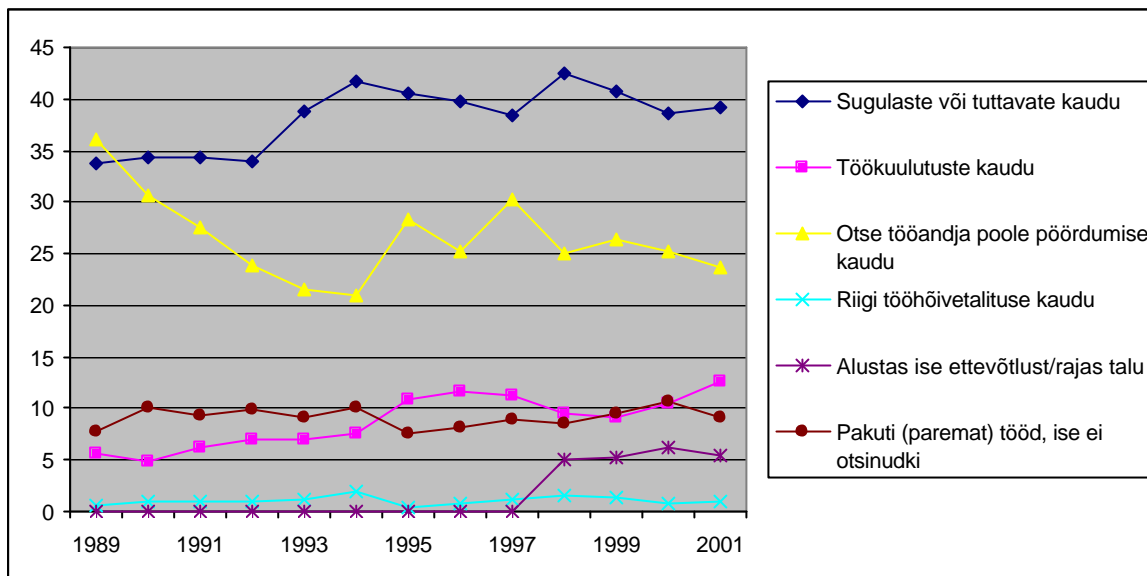
	II kv 1998	II kv 1999	2000	2001
Otsisid uut tööd	74,2	75,7	83,7	81,0
oli oht kaotada olemasolev töö	(6,5)	(7,0)
olemasolev töö oli ajutine	(7,5)	(8,0)	17,1	16,7
soovisid paremaid töötingimusi	34,5	33,4	53,2	52,0
muudel põhjustel	31,7	30,6	(7,0)	(5,3)
Otsisid lisatööd	25,8	24,3	16,3	19,0
KOKKU	100,0	100,0	100,0	100,0

Allikas: ESA

Enamik hõivatud tööotsijaist otsis uut põhitööd. Lisatöö otsijate osakaal on vaadeldaval perioodil pigem vähenenud. Põhjused, miks uut tööd otsitakse, on üha vähem seotud ohuga kaotada olemasolev töö ja üha rohkem rahulolematusega töötingimustega. Teine oluline ja üha tähtsamaks muutuv põhjus uue töö otsimisel on leida ajutise asemel alalist tööd. See oli kõrgeim 2000. aastal, ulatudes 17,1%-ni neist hõivatuid, kes otsisid uut tööd. Siinjuures peab arvestama, et kuigi ajutise töö osakaal hõivatute hulgas on suhteliselt väike, on see ajavahemikus 1998–2000 kasvanud ning oli kõrgeim (3,4%) samuti aastal 2000. Samas soovitakse enam töötada (pikema ajaga) tavaliselt praegusel töökohal või siis leida suurema töökoormusega lisa- või kõrvaltöö, st töötada enam, aga tihtipeale siiski ilma töökoha vahetuseta. Nende tööotsijate osakaal, kes otsisid uut tööd, kuna soovisid paremaid töötingimusi, on järsult kasvanud alates 2000. aastast. Aastal 2001 oli selliseid inimesi tööturul 11,2 tuhat.

Töö otsimisel pole mitte kõik võimalused ühtviisi edukad. Töösaamisviisides 1989–2001 on kindalt esikohal sotsiaalsete võrgustike kaudu töö otsimine ning otse tööandja poole pöördumine. Stabiilselt kõige madalam on aga töö leidmine riigi tööhõivetalituste kaudu.

Joonis 2.11. Viimase 12 kuu jooksul töö saanud hõivatud töösaamisviisi järgi, %

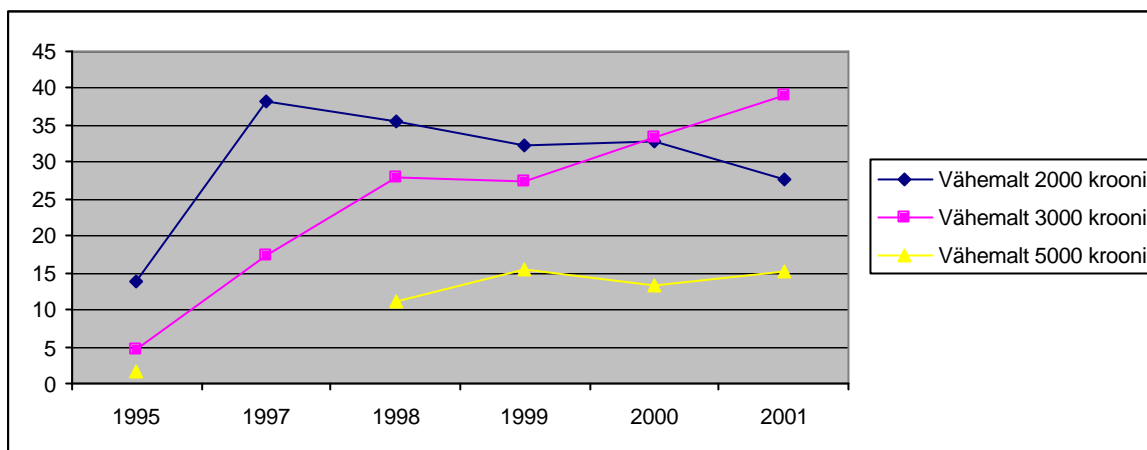
Allikas: ESA andmebaas

Suuremad muutused, mis on toimunud üle perioodi, on järgmised: alates 1992. a on kasvanud sotsiaalsete võrgustike kaudu töö leidmine veelgi ja jäänud väikeste kõikumistega 40% piirile. Otse tööandja poole pöördumine on küll üle kogu perioodi üldiselt langenud, tõustes vahepeal (töötuse stabiilsuse perioodil) ning hakates pärast 1998. a uuesti langema. Mõnevõrra on tõusnud töökuulutuste kaudu töö otsimine. Vaid 10% nendest, kes 2000. a töötasid ja olid oma töökohale asunud viimase 12 kuu jooksul, leidsid töö ajalehekuulutuse kaudu. Huvitav on ettevõtluse alustamise trend. Eeldusel, et andmed on üle perioodi võrreldavad, võib eeldada, et alates 1998. a on järsult tõusnud ettevõtlust alustanute osakaal töö leidmisel.

Töötute töö otsimise puhul on tööhõiveametisse pöördujate osakaal olnud kõrge 1993.–1994. a, hiljem on see langenud kuni 46,4%-ni 2001. a. Otsitava töö liik võis seejuures olla nii ajutine, alaline, täis- või osaaajaga palgatöö. Ettevõtjaks või talupidajaks soovis hakata vaid 0,8%. Mittepöördujate hulgas on vähenenud nende töötute osakaal, kellele pöördumine on põhimõtteliselt vastuvõetamatu ning nende osakaal, kes saavad ise hakkama. Kasvanud on nende osatähtsus, kellele ei leidu sobivat tööd ning nende osakaal, kes ei kuulu abirahaõiguslike hulka.

Suurenenud on töötute osatähtsus, kes otsivad kuni 5000 kroonise brutopalgaga tööd ning alates 1997. a. on vähenenud nende oma, kes rahulduksid kuni 2000 kroonise brutopalgaga (mis on kõige lähemal praeguse miinimumpalga nivoole). Kuni 2000 kroonise palgaga rahulduvate osakaal on järsult langenud ka pärast 2000. a. Seega on töötute palganõudmised kasvanud ning kohanenud tarbijahinna ja üldise palgatõusuga.

Joonis 2.12. Töötud soovitava bruto palga suuruse järgi protsentides, 1995–2000

Allikas: ESA

Töötud, kes on loobunud tööhõivetalituse poolt pakutud tööst, jagunevad alates 1997. a enam-vähem võrdselt kaheks (tabel 10): umbes pooled keelduvad ise ja teine ca 50% on selliseid, keda tööandja ei võta tööle. Esimeste osakaal oli suurim 1999 ja 2000 (52% ja 49%) ning peamisteks põhjusteks oli pakutav madal palk või töökoha kaugus. Pakutud madal palk kui tööst keeldumise põhjus on vahemikus 1998–2001. a. veidi tõusnud. Pakutud tööst loobumise põhjuseks oli see 1999 II kvartalis 15,5%-l ja 2001 20,3%-l töötulist. Töötute osakaal, kes on nimetanud reservatsioonipalgana 2000 krooni, on pidevalt vähenenud (joonis 2.12.). 2001. aastal on nende osakaal, kes nimetasid reservatsioonipalgaks kuni 1000 krooni, st alla ametliku miinimumpalga (1600 krooni), 4% ja kuni 2000 krooni (mis ületab miinimumpalga taseme sellel aastal) 27,7%. Suurele osale nendest, keda tööandja tööle ei võtnud, oli pakutud töökoht juba hõivatud.

Tabel 2.14. Töötud tööhõivetalituse pakutud tööst loobumise põhjuse järgi, 1995–2001, %

	I kv 1995	II kv 1997	II kv 1998	II kv 1999	2000	2001
Ise keeldus	(12,4)	(40,4)	48,9	51,9	49,4	45,1
sest pakutud töökoht asus elukohast liiga kaugel			(18,8)	(15,0)	(18,5)	(20,3)
sest transpordiolud ei oleks võimaldanud tööl käia			(11,6)	(10,8)	(10,1)	(7,1)
sest pakutav palk oli liiga madal			(18,5)	(26,1)	(20,8)	(17,7)
Tööandja ei võtnud	58,1	44,6	47,8	42,7	39,4	45,7
sest pakutud töökoht oli juba täidetud			(15,8)	(15,6)	(15,0)	(15,8)
sest puudusid nõutavad oskused			(16,8)	(13,2)	(6,3)	(12,1)
sest soovis endale noorem töötajat			(7,2)	(5,7)	(10,7)	(10,0)
muul põhjusel			(8,0)	(8,2)	(7,4)	(7,8)
Muu	(29,5)	(15,0)	(3,3)	(5,5)	(11,3)	(9,2)
KOKKU	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Allikas: ESA andmebaas

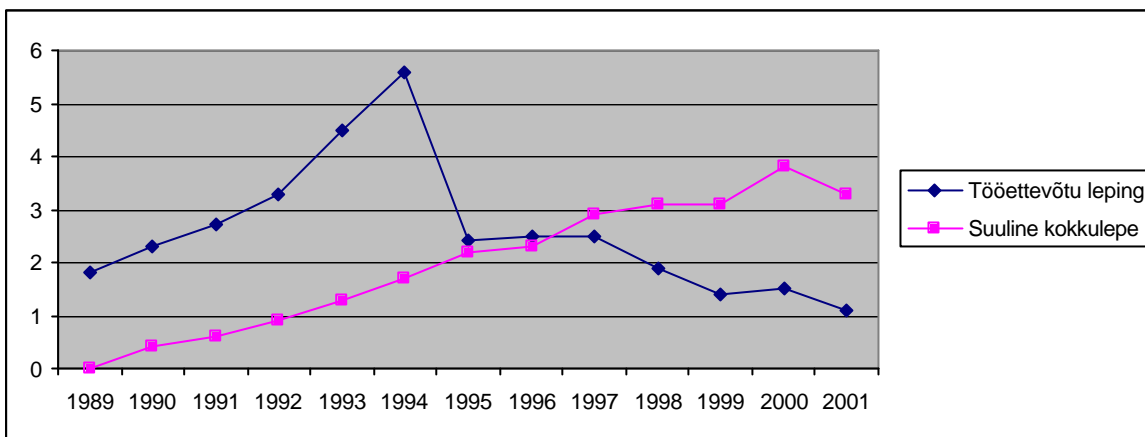
Nõutavate oskuste mittevastavus on ajaperioodil 1995–2000 pigem veidi vähenenud, aga suurenenud üsna märgatavalt vahemikus 2000–2001. Samas on märgata, et vanuselised barjäärid töötute töölevõtmisel on pigem kasvamas.

Palgatööd otsivatest keskeri- ja kõrgharidusega töötutest otsis 2001.a. vaid 26,7% haridustasemele vastavat tööd, 73,3% oli nõus ka madalamat haridustaset nõudva tööga.

Töösuhted

Tööleping ning avaliku teenistuse seadus on domineerivad töösuhte liigid, mille alusel töötab umbes 95% palgatöötajast. Siiski ilmutab nende osakaal aastate lõikes languse tendentsi. Aasta-aastalt on suurenenud nende töötajate osakaal, kes töötavad suulise kokkuleppe alusel (joonis 12). Ka 1999. a. tööjõu baromeetri hinnangul tehakse inimestega tihti töökokkulepe suuliselt, mis on tegelikult illegaalne. Suuliste kokkulepete osakaal näitab küll teatud stabiliseerumise märke alates 1998. aastast, kuid 2000. aastal on toimunud suhteliselt järsk kasv.

Joonis 2.13. Tööttevõtulepingu ja suulise kokkuleppe alusel hõivatute osakaal, %

Tööga seotud õppimine ja kursustel osalemine

Tööga seotud õppimist ja koolituse osakaalu võib vaadelda nii töökeskkonna kvaliteedi näitajana kui ka üks osana üldistest töö muutustest, mille käigus töö ja õppimine põimuvad väga tihedalt. On väidetud, et Eestis ei saa turumajanduse tingimustes rääkida tõhusast täiendõppe korraldusest/süsteemist, kuigi vajadus täiendaja ümberõppe järgi on väga suur ja kasvav kõigi elanikkonna gruppide puhul.

Tööelu baromeetri andmetel (Antila, J, Ylöstalo, P, 1999) töötajate võimalused saada täiendõpet paranevad tasapisi – 1/5 vastanuist väitis, et võimalused õppimiseks paranevad. Aga väga suur grupp inimesi väitis samal ajal vastupidist. Kokku on trend siiski kergelt positiivne, järeldatakse tööelu baromeetris (Antila, J, Ylöstalo, P, 1999).

Täiskasvanute koolituse uuringu (TKU) tulemuste alusel on hinnatud, et täiendkoolituses ja ümberõppes osalemine on madal. 1996. a algusest kuni 1997. novembrini oli mitmesugustel kursustel osalenute osakaal pisut üle 1/5 20–60 aastaste elanike seas. Nii nagu tööelu baromeeter, näitab ka TKU, et täiendkoolituse hõive on väga ebaühtlane, sõltudes nii vanusest, haridusest, sotsiaalsest ja majanduslikust staatusest kui ka töötajate enesehinnangust. Praegune täiendkoolituse peamiselt turumehhanismidele tuginev korraldus soosib eelkõige neid elanikkonna kategooriaid, kes on nooremad, kõrgharidusega, paiknevad sotsiaalses ja ametialases hierarhias kõrgemal, kelle materiaalne olukord on parem – kellel on enam kapitali. (Helemäe, Saar, Võormann, 1998: 25). Täienduskoolituse hõive ja sellest tulenev inimkapitali juurdekasv sõltub seega suuresti juba olemasolevast individuaalsest kapitalist.

ETU andmetel moodustab õppijate osakaal hõivatutest ca 1/5. Perioodil 1997–2001 on see suhteliselt vähe muutunud. 2000. a. kõrgeisule on järgnenud langus aastal 2001. Hõivatud naised õpivad mõnevõrra enam kui mehed. Aastatel 2000–2001 on veidi kasvanud töötute osakaal õppijate hulgas.

Tabel 2.15. 15–74 aastased õppijad majandusliku staatuse järgi

	II kv 1997	II kv 1998	1999	2000	2001
Hõivatud	18,6	18,7	18,3	20,5	17,8
Töötud	(1,6)	(2,0)	4,1	3,0
Mitteaktiivsed	79,2	79,7	79,7	75,3	79,2

Õppijate osakaal mitteaktiivsete hulgas on mõistetavalt kõrge ning olulisi muutusi 1997–2001 toimunud ei ole (v.a 2000. a toimunud väike langus). Mitteaktiivsed mehed on mõnevõrra enam õppimisega hõivatud kui naised.

Positiivse tendentsina on töötute õppimises osalemine mõnevõrra kasvanud – 15–74 aastastest õppijatest moodustasid nad 1998. a 1,6%. 2000. a oli see 4,1%, kuid langes 3,9%ni tagasi 2001.a..

ETU andmed võimaldavad vaadata ka, kuidas on muutunud kursustel osalemine küsitlusele eelnenud viimase nelja nädala jooksul alates 1997. aastast.

Tabel 2.16. Nelja viimase nädala jooksul kursustel osalenute osakaal

	15–74 osalesid	Hõivatuist osales
1997	3,1	4,4
1998	4,2	5,9
1999	4,0	6,0
2000	3,5	5,1
2001	2,7	3,9

Nelja viimase nädala jooksul kursustel osalenute osakaal on väike nii 15–74 aastaste kui ka hõivatute hulgas. Peale 1999. a on see mõnevõrra langenud. Nagu alljärgnevalt tabelist näha, on nende puhul, kes kursustel osalevad, kõige tõenäolisem osavõtt suhteliselt lühiajalistest – kuni ühekuulistest kursustest. Lühiajaliste kursuste osakaal on aastatel 2000–2001 mõnevõrra kasvanud ning need moodustavad veidi üle poole kõigist kursustest, kus viimase nelja nädala jooksul on osaletud.

Tabel 2.17. Kursustel osalemine viimase nelja nädala jooksul kursuse kestuse järgi protsentides, 1997–2000

	Vähem kui 1 nädal	1 nädal kuni 1 kuu	1 kuu kuni 3 kuud	3 kuud kuni 1 aasta	Üle 1 aasta	Kokku
1997	(20,5)	(21,4)	36,0*	(9,11)**		100,0
1998	27,0	18,0	20,7	21,1	10,1	100,0
1999	40,4	13,6	16,3	18,7	10,9	100,0
2000	36,5	17,7	17,4	19,7	8,8	100,0
2001	37,5	16,0	13,9	23,1	(9,5)	100,0

*–1 kuu kuni 6 kuud; **– üle 6 kuu

Peamine kursuste eest tasuja on kas tööandja (60% ulatuses) või töötaja ise (kuni 30% ulatuses) ning see proportsioon ei ole aastate jooksul eriti palju muutunud.

Tööandja kulutas koolituse peale kõige enam 1999. aastal (60,5% nelja viimase kuu jooksul külastatud kursuste maksumustest).

Tabel 2.18. Kursustel osalemine viimase nelja nädala jooksul kursuse eest maksja järgi protsentides, 1997–2000

	Tööandja	Riigi tööhõivetalitus	Ise	Muu	Kokku
1997	58,7		26,8	(19,7)	100,0
1998	55,3	(5,9)	30,7	9,0	100,0
1999	60,5		26,2	14,6	100,0
2000	59,5	(4,3)	28,5	(7,7)	100,0
2001	55,5	(4,1)	33,2	(7,2)	100,0

Nii kõigil kursustel kui ka tööalastel kursustel osalenute puhul on ca 12–14% kursustest toimunud üldhariduskoolides, kutseõppeasutustes või kõrgkoolis, mille puhul on tegemist tõenäoliselt tasemeõppega.

Kõigist kursustest umbes 1/5 ja tööalastest kursustest umbes 1/3 toimuvad töökohtal. Ka siin pole üle vaadeldavate aastate suuri muutusi toimunud. Lõviosa kursustest toimub koolitusfirmades ja õppekeskustes, kuid seal toimuvate kursuste osakaal on aja jooksul vähenenud umbkaudu 10% võrra. Kui 1998 II kvartalis moodustas koolitusfirmades ja õppekeskustes kursustel käinute osakaal 57%, siis 2001. a. 39% kõigist kursustel osalenutest.

Selle osa kokkuvõtteks võib esile tuua järgmised arengud Eesti tööturul. Kuigi mittetraditsiooniliste töövormide osakaal ei ole suur, nende kasutamine laieneb. On küllaltki tõenäoline, eriti kui eeldame, et majanduse tsükliliste muutuste komponendi mõju tööhõivele võib edaspidi pigem kasvada, et võib oodata ka mittetraditsiooniliste tööviiside ja -vormide osa edasist suurenemist tööhõives.

Kõrvaltööde dünaamikas väljendub peale töö vähenemise ka ümberpaiknemine ülemistele ametipositsioonidele ning sellega koos ka üha kõrgema haridustasemega töötajate kätte. Seega toimib kõrvaltööde dünaamika pigem töö ebaühtlast jaotumist toetavalt.

Töö “koguhulga” vähenemisele perioodil 1989–2001 viitavad mitu näitajat: näiteks keskmine nädala töötundide arv ja kõrvaltööde osakaal; inimeste osakaal, kes soovivad rohkem töötada kasvab nii nagu ka uue ja lisatöö otsijate osakaal ning inimeste osakaal, kes töötavad osaajaga, kuna ei leia täisaja tööd.

Mittetraditsioonilist, k.a ajaliselt paindlikku tööhõivet esineb kõige enam teenindussektoris. Osaajaga töö ja ajutise töö analüüs näitasid, et mittetraditsiooniline töö kaldub olema rohkem nende osaks, kes on tööturul üldiselt ebasoodsamal positsioonil (äärmuslikud vanuserühmad ja naised)

On näha töökeskkondade normaliseerumist. Nii on oluliselt vähenenud sundpuhkuste osakaal ja suurenenud puhkuste osakaal. Töölt puudumises on ka vähem rolli majanduslikel põhjustel. Uuringunädalal vähem töötamise olulisemad põhjused 1990. aastate lõpus olid puhkus ning töövaba hooaeg, kasvanud on eelkõige riigipühadel mittetöötamise osatähtsus ja puhkuste osatähtsus.

Rahulolematus töötingimustega potentsiaalse mobiilsuse tegurina on suhteliselt kõrge ja kasvab, otsitakse paremaid töötingimusi ja suuremat palka.

2000. aastal, kui tööpuudus oli kõrge ja hõive madalseisus, võis täheldada osaajaga töö kasvu, enam oli neid, kes ei leidnud täisajaga tööd, suurenes ajutise töö osakaal, hõivatud uue töö otsijate osakaal oli perioodi kõrgeim, otsiti enam alalist tööd ajutise asemel.

Töölase õppega seotud kursustel osalemises on vähe muutusi alates 1997. aastast. Õppimises ja kursustel osalus on vähene ja täienduskoolituses osalemine ebaühtlane.

III osa. Uurimisküsimuste empiiriline analüüs

Käesoleva töö alguses püstitatud hüpoteesid olid lähtehüpoteesid, mis on analüüside käigus muutunud. Neis sisaldunud uurimisküsimused on modifitseerunud nii vastavalt saadaolevatele andmetele kui ka töö käigus tekkinud uutele küsimuseasetustele. Järgnevalt on esitatud põhiliste uurimisküsimuste - Phillipsi kõver ja palgamuutused, kapitali sissevoolu mõjude hindamine tööhõivele ning töötuse ja tööjõu mobiilsuse seose analüüsid empiirilisel tasandil.

3.1. Phillipsi kõver ja palgamuutused

Töötus ja inflatsioon

Austraalia majandusteadlane A.W. Phillips avaldas 1958. aastal empiirilist laadi artikli, kus ta väitis end olevat avastanud pöördsuhte töötaoleku ja palgamäärade vahel (A.W. Phillips, "The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages in the United Kingdom", 1861–1957, *Econometrica*, November 1958). See artikkel muutus kiiresti diskussiooniobjektiks ning paljud majandusteadlased püüdsid luua Phillipsi analüüsi edasiarendusi. Phillipsi kõver on nüüdseks muutunud makroökonomilise analüüsi standardseks raamistikuks, kuigi see on ka tugeva kriitikatule all.

Üks varaseimaid Phillipsi kõvera edasiarendusi oli "modifitseeritud" Phillipsi kõver, mis visandab inflatsiooni ja töötaoleku vahelise seose. See Phillipsi kõver pälvis kohe nii poliitikute kui ka majandusteadlaste tähelepanu. Poliitikud olid asjast huvitatud seetõttu, et Phillipsi kõver vihjas kompromissi olemasolule inflatsiooni ja töötaoleku vahel – need kaks on aga poliitiliselt kõige tundlikumad majanduslikud muutujad. Majandusteoretikutele meeldis Phillipsi kõvera analüüs seepärast, et see lubas uue raamistiku makroökonomilisele teooriale – lihtsa ning dünaamilise analüüsi mudeli.

Kohaseks vastuväiteks Phillipsi kõverale oli see, et see on "faktide juhtum ilma teooriata". Phillips ise oli esitanud empiirilised tulemused ning proovis neid veidi seletada. Kritiseerijad polnud nõus sellega, et stabiilne seos inflatsiooni ja töötaoleku vahel võiks üldse aset leida. See seisukoht kerkis esile 1970. aastatel, kui ilmnas, et seos ei ole stabiilne – Phillipsi kõver oli ilmselt nihkunud väljapoole ning halvendanud inflatsiooni ja töötaoleku kompromissi.

Selleks, et teha majanduspoliitika korrigeerimise soovitusi, tuleb majandusteadlastel selgitada vaadeldavate majandusnähtuste põhjusi. See viib Phillipsi kõvera taustloogika taasläbivaatamisele.

Inflatsiooni ja töötaoleku vahelise seose selgitamiseks on tänapäeval kaks võimalust. Mõlema aluseks on töötaoleku analüüs, ent üks on pakkumise ja nõudluse mudel ning teine seab fookusse institutsioonilised tegurid.

1) Turul baseeruv Phillipsi kõver

Need majandusteadlased, kes usuvad hindade ja palkade paindlikkust, pakuvad Phillipsi kõverale pakkumise ja nõudluse poolset selgitust. Selle seisukoha järgi sunnib ülemäärase tööjõu pakkumine (kõrge töötaoleku tase) töötajaid aktsepteer-

rima madalamaid palgatõuse; kui aga tööturul on ülemäärane nõudlus, meelitavad firmad raskesti kättesaadavat tööjõudu kõrgete palkadega.

Kõvera kumeruse majanduslik tähendus seisneb selles, et töötuse kõrge taseme korral on selle muutumise mõju inflatsioonile väiksem võrreldes juhtumiga, kus majandus oleks lähedal täielikule tööhõivele.

2) Institutsiooniline Phillipsi kõver

Eelmise seletusega seonduv probleem seisneb selles, et reaalses maailmas ei reageeri palgad alati turusurvele. Endastmõistetavatel põhjustel on inimesed palgakärpimiste suhtes kahtlevad, nii et palgad on jäigad allapoole laskumise suhtes. Palgad võivad olla jäigad ka ülespoole liikumise suhtes – tööjõu nõudluse kasv võib tuleneda seesmisest edutamisest kõrgemate palkade asemel. Lõpuks, mõnikord kasvavad palgad isegi kõrge töötaoleku korral. Kuidas on see võimalik?

See ei ole võimalik paindlike hindadega konkurentsiturul korral, ent mõned turud on fikseeritud hindadega. Viimaste korral avaldavad suured korporatsioonid ja ametiühingud vastupanu pakkumise ja nõudluse survele ning kasutavad turuvõimu palkade ja hindade kehtestamisel. Turuvälised asjaolud (õiglus, teenistusvalmidus, võimusuhted jne) on olulisemad kui pakkumine ja nõudlus fikseeritud hindadega turgudel.

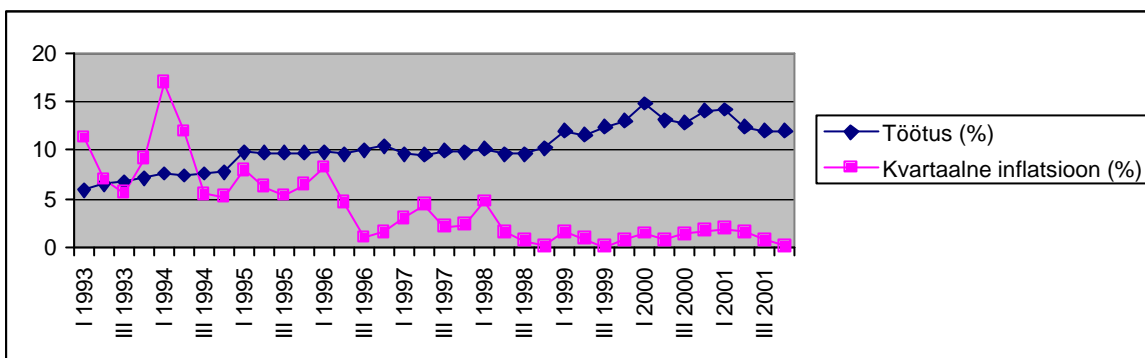
Fikseeritud hindadega toodanguturgudel tõstavad oligopolid hindu, et katta tootmiskulusid. Fikseeritud hindadega tööturul on palgad ametiühingute poolt kindlaks määratud. Viimased peavad läbirääkimisi ka selleks, et liikmetele hüvitataks elukalliduse tõus. Kui ametiühing on piisavalt tugev, võivad palgad tõusta ka kõrge töötaoleku taseme korral. Turujõududel on kaudne mõju ametiühingute käitumisele läbi streigifondi suuruse. Kui töötaolek on madal, on streigifond suur ja ametiühingud võivad toetada iga streigiähvardust – firmad on sunnitud rahuldama kõrgeid palgatõuse. Teisalt kõrge töötuse tase tühjendab ametiühingute fondid ja eemaldab streigiähvardused. Firmad rahuldavad üksnes madalaid palgatõuse.

Hindade tõusu ja töötuse seoselt hindade taseme ja töötuse seosele Eesti tingimustes

Palju tugevam on aga seos Eesti suhteliste (tarbija)hindade taseme (võrreldes Euroopa Liiduga) ja töötuse vahel¹ (vt joonis 3.2). Korrelatsioonikoefitsient on 0,95 ning ka regressioonanalüüs näitab tugevat seletavat mõju ($R^2 = 0,87$).

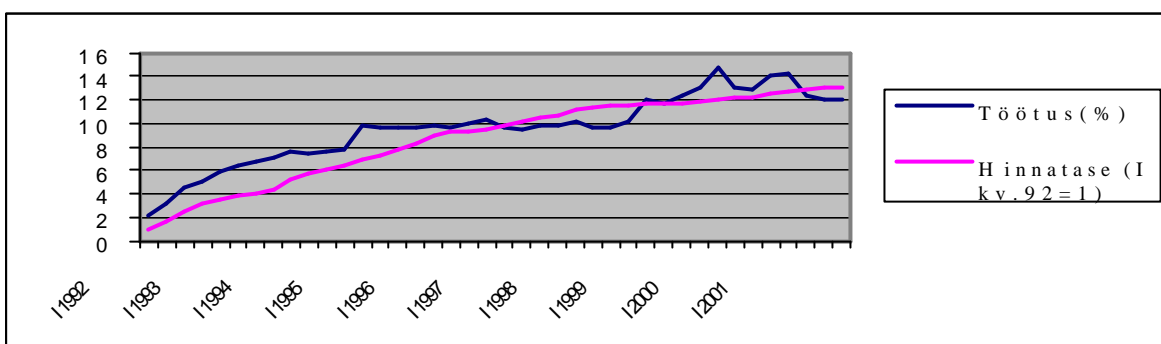
¹ Hinnataseme ja töötuse vaheline seos on kinnitust leidnud ka mujal maailmas.

Joonis 3.1. Töötus ja inflatsioon

Allikad: Eesti Statistikaameti kuukirjad

Joonis 3.2. Hinnatase ja töötus

Allikad: Eesti Statistikaameti kuukirjad. Hinnatase tähendab Eesti tarbijakaupade hinnataset Euroopa Liidu tarbijakaupade hinnataseme suhtes.

Joonis 3.2 on interpreteeritav kapitalikeskse kontseptsiooni raames. See interpretatsioon on esitatud peatükis 3.2.

Siin osutubki sobivaks vaadata ka Eesti keskmise palga ja miinimumpalga võimalikke tööhõivele suunatud mõjusid. Selleks, et hinnata keskmise palga ja miinimumpalga mõju töötusele, tuleb vaadata ka seda, mis on juhtunud meie keskmiste palkadega.

Esiteks vaatleme Eesti keskmise palga suhtelist muutumist aastatel 1991–2001² ehk seda kuidas on muutunud keskmise palga ostujõud olulisemate paigutuste lõikes. Eraldi on välja toodud ka Eesti keskmise palga väline ostujõud (ostujõud Saksa markades) (tabel 1) Teiseks vaatleme Eesti keskmise palga absoluutset muutumist aastatel 1991–2001 ehk seda, kuidas on muutunud keskmine palk Eesti kroonides. (joonis 3). Kolmandaks vaatleme Eesti minimaalpalga muutumist ning seda, kuidas on Eesti minimaalpalk muutunud keskmise palga suhtes (joonis 3.5).

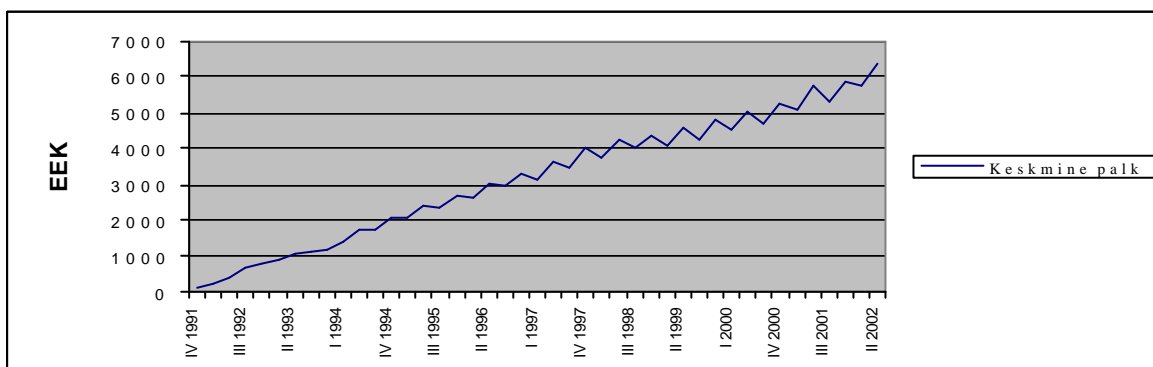
² Vaadeldava aasta detsembrikuu seisuga.

Tabel 3.1. Eesti keskmine kuupalk

	1991	1993	1995	1997	1999	2001
Hansapanga lihtaktsia (tk)	980	540	130	32	55	36
Elektrienergia (tuh kWh)	29	6,3	6,8	6,4	6,6	6,4
Elamispind Mustamäe paneel lamus (m ²)	0,57	0,86	1,1	1,1	1,0	0,77
DEM	17	150	330	480	620	720
BMW 525 I -90 (tk)	0,0005	0,0080	0,022	0,038	0,071	0,12

Välja arvutanud Jaanus Raim Hansapanga kapitaliturgude osakonnast (Mart Tõevere), Eesti Energiast ja Eesti Statistikaametist saadud andmete baasil.

Võib näha, et Eesti keskmise palga väline ostujõud on viimase kümnendi vältel tõusnud 40 korda. See tähendab, et täna saab välismaal Eesti keskmise palga eest osta 40 korda rohkem asju kui kümme aastat tagasi. Samas on Eesti keskmise palga sisemine ostujõud on jäänud peaaegu muutumatuks likviidsete (Tallinna, Tartu, Pärnu) elamispindade ning energiakandjate osas (v.a vaadeldava perioodi algus). See tähendab, et täna tuleb Eesti keskmise palga saajal suurlinnakorterit ostmiseks sama kaua raha koguda kui viis või kümme aastat tagasi. Täna kulub elektriarvetele sama suur osa palgast kui 1993. aasta või 1997. aasta lõpus (kuid 5 korda suurem osa kui 1991. aasta lõpus). Eesti keskmise palga sisemine ostujõud on aga importseadmete osas tõusnud tunduvalt kiiremini kui on kasvanud palga välisväärtus. See tähendab, et autosid ja televiisoreid saab Eesti keskmise palga saaja osta mitte 40 korda vaid üle saja korra rohkem kui kümme aastat tagasi.

Joonis 3.3. Eesti keskmise palga muutus (EEK)

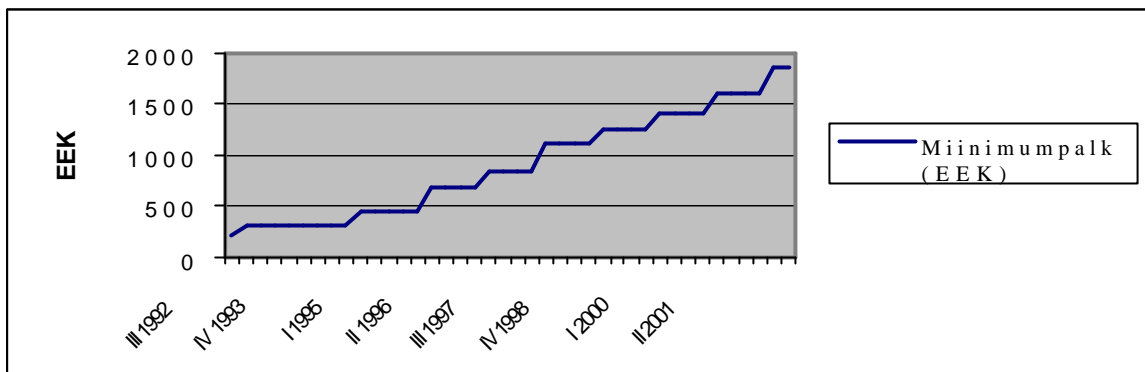
Allikas: Eesti Statistikaameti kuukirjad

Eesti keskmine palk (Eesti kroonides) on viimase kümne aasta jooksul kasvanud järjepidevalt – ilma tagasilangusteta ning Eesti keskmise palga absoluutne tõus (krooni aastas) on olnud viimase kümne aasta jooksul peaaegu konstantne. Eesti keskmise palga suhteline tõus (protsenti aastas) on olnud viimase kümne aasta jooksul ühtlaselt aeglustuv – palga kasvades on palgatõus vähenenud.

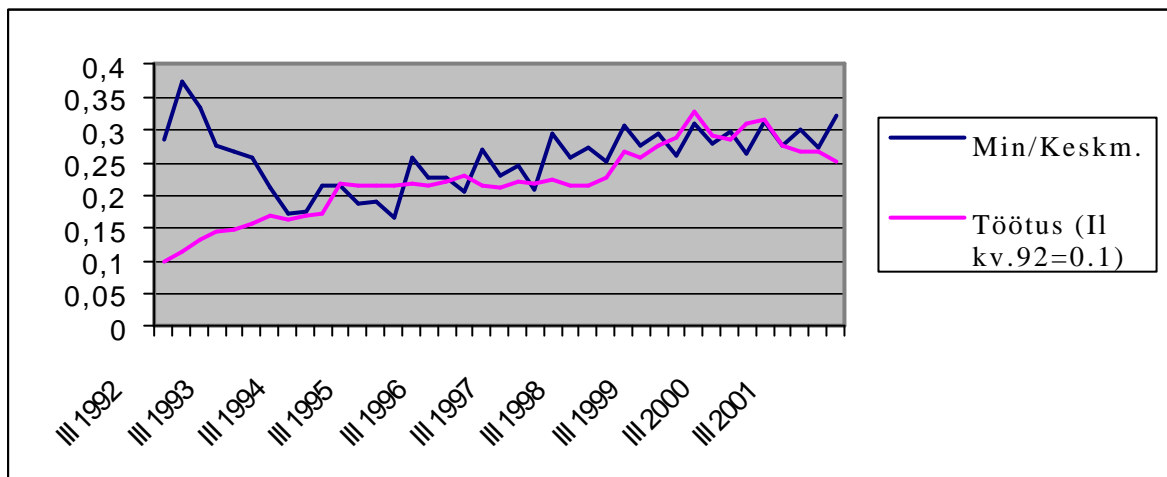
Kuna keskmise palga pideva kasvu tingimustes on järjepidevalt suurenenud ka töötus, siis võib eeldada ka seda, palkade (liiga) kiire kasv on üheks töötuse kasvu põhjustest. Eesti inimene on üha paremini kinni makstud (millele osutab ka tabel

3.1). Hästi kinnimakstud inimene teeb aga reeglina ka rohkem tööd (on produktiivsem – sh kaasinimeste eest).

Joonis 3.4. Miinimumpalga muutus (Allikas: EAKL)

Joonis 3.5. Miinimumpalga ja keskmise palga suhe ning töötus

Eesti miinimumpalga ja keskmise palga suhe on viimasel kaheksal aastal muutunud väga sarnaselt töötusega (korrelatsioonikoefitsendiga 0,74). Mida kõrgem miinimumpalk, seda kõrgem töötus. Tuleb siiski silmas pidada, et tegemist on korrelatsiooniga ning et miinimumpalk on konstruktsioon, mille juures arvestatakse ka inflatsiooni ja keskmise palga muutusi.

Sarnaselt miinimumpalgaga on muutunud ka palk, mille eest töötud oleksid nõus tööle minema ehk reservatsioonipalk (vt lisa 1 tabel "Töötud soovitava brutopalgaga suuruse järgi protsentides aastatel 1995–2000"). Miinimumpalgal tundub olema normatiivne roll palgataseme kohandamisele.

Kokkuvõttes võib töötuse, inflatsiooni ja palgade muutuste kohta öelda järgmist.

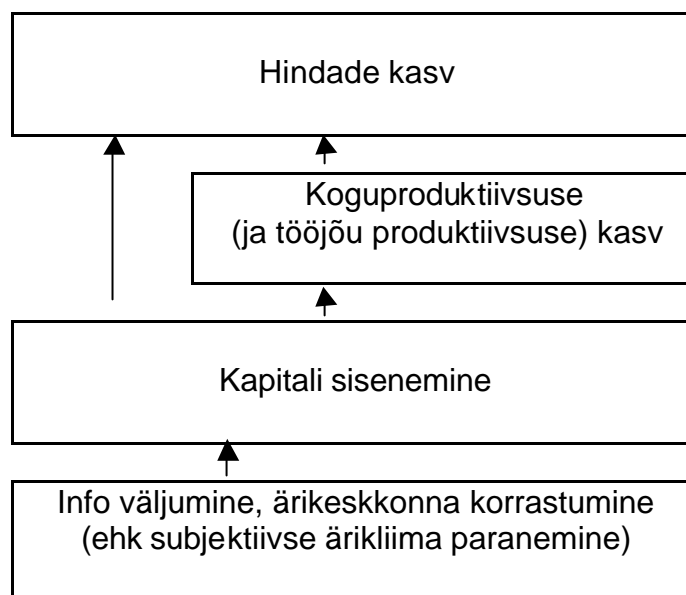
- Viimase 10 aasta jooksul on Eestis valitsenud tervikuna märkimisväärne negatiivne korrelatsioon (−0,65) inflatsiooni ja töötuse vahel (joonis 1). Ilmnenud seost ei ole siiski õige käsitleda lihtsustatult ühe mõjuna teisele, ilmselt on mõlemad näitajad mõjutatud mingitest kolmandatest teguritest ja foonimuutustest.

- Eesti miinimumpalk on viimase kümne aasta jooksul kasvanud järjepidevalt – aastaste sammudega (v.a perioodil 1992–1994).
- Eesti miinimumpalk on viimase kaheksa aasta jooksul kasvanud mõnevõrra kiiremini kui keskmine palk. Nii moodustas miinimumpalk 1994. a II kvartalis keskmisest palgast 17 protsenti – 2002. a II kvartalis aga juba 29 protsenti.
- Eesti miinimumpalga ja keskmise palga suhe on viimasel kaheksal aastal muutunud väga sarnaselt töötusega (korrelatsioonikoefitsendiga 0,74). Mida kõrgem miinimumpalk, seda kõrgem töötus.
- Eesti suhtelise hinnataseme (Euroopa Liidu suhtes) ja töötuse määra vahel valitseb väga tugev korrelatiivne seos ning on põhjust oletada ka põhjuslikku seost.
- Eesti keskmise palga väline ostujõud on viimasel kümnendil 40 korda tõusnud, kuid sisemine ostujõud on käitunud erinevate toodete ja varade lõikes väga erinevalt. Kõige rohkem on Eesti keskmise palga eestimaine ostujõud tõusnud importseadmete osas – kõige rohkem langenud aga energiakandjate osas.
- Kuna Eesti keskmise palga pideva nominaalkasvu tingimustes on pidevalt kasvanud ka töötus, siis võib oletada ka põhjuslikku seost palkade kasvu ja töötuse vahel.

3.2. Ettevõtete andmete analüüsi põhiküsimus: kapitali sissevoolu mõjude hindamine tööhõivele

Kapitali sissevoolu mõjusid on võimalik kujutada järgmise põhimõttelise skeemi (skeem 1) abil.

Skeem 1

Selgitamaks, kuidas võib kapital lisaks hinnataseme kasvule paralleelselt mõjutada ka tööhõivet ja/või töötust ning millise mehhanismi kaudu see mõju realiseerub, esitame järgnevalt kaks versiooni.

Esiteks on kapitalil ilmne töötust vähendav mõju. Kapitali olemasolu võimaldab investeerida ka riigi objektiivse ärikeskkonna parandamisse – st parandada ressursside kasutamise riigisisest organiseeritust (infokanalite puhastamine, koolitus). Samuti liigub koos kapitaliga riiki ka välismaine oskusteave.

Teiseks. Kapitali sissevoolul, selle konkreetsetel vormil konkreetsetesse ühiskonda, võib olla ka töötust suurendav mõju, kuigi see võib esmapilgul tunduda vastuoluline.

Terve riik/ühiskond (erinevalt näiteks perekonnast) ei ole käsitletav ühtse ja ühiste huvidega majandusagendina. Kapitali sissevool erinevatesse valdkondadesse on ebaühtlane. Riigisiselt võib ühtedele majandusagentidele laekuv kapital tekitada hoopis lisanduvaid suhtlemiskulusid nende ja kapitalist ilmajäänute (vähem saanute) vahel. Ehkki tööandja – töövõtja suhtel on võrreldes omanikevaheliste suhetega mitmeid erinevusi, võib siin näha ka analoogiat. Väga erineva rikkusega majandusagentidel on vähem põhjust teineteisega äri teha (nt 51% aktsionär ei vaja eriti koostööd 1% aktsionäri – viimane võib väga kergesti sattuda olukorda, kus parim pakkumine tema aktsiatele on EEK 0). Negatiivset mõju võib võimendada ka osaliselt ärilistel alustel toimivate institutsioonide, mille roll on ebavõrdsust vähendada, (näiteks haridus) alafinantseerimine. Seega saab kapitali juurdekasvu ebaühtlus majandusagentide vahel olla teatud tingimustel töötust suurendavaks teguriks.

Kuna kapitali sissevool olnud viimasel kümnel aastal pidevalt positiivne ja algpositsiooniga võrreldes hiiglaslik³, töötus on samal ajavahemikul aga pidevalt kasvanud, siis on kapitali sissevoolu negatiivne külg makromajanduslike andmete baasil juba teatud määral kinnitust leidnud.

Kapitali sissevoolu negatiivse külje kindlakstegemiseks tuleks hinnata kapitali sissevoolu ja Gini koefitsiendi vahelist seost. See seos on olnud tugevalt positiivne – st võib väita, et kapitali sissevool sellisel kujul, nagu see on toimunud, on suurendanud Eesti elanike sissetulekute ebavõrdsust.

Kapitali sissevoolu ebavõrdsuse all tuleb eristada isikutevahelist (mida me eelnevalt käsitlesime) ning elusfääride vahelist ebavõrdsust. Kui esimest võib lugeda oma mõju poolest tööhõivele selgelt negatiivseks, siis teist võib lugeda kapitali sissevoolu positiivset mõju oluliselt vähendavaks. Kapitali laekumise elusfääride vaheline ebavõrdsus vähendab hõivet (võrreldes sellega, kui sama suur laekuv kapitalikogus jaguneks ühtlaselt), kuna erinevad elusfäärid vajavad tootlikkuse suurendamiseks (vt hüpotees 1) üksteise täiendust ja abi⁴.

Kapitali sissevoolu positiivse külje eraldamiseks on aga vaja hinnata produktiivsuse kasvu.

Seega on kõik meie poolt hangitavad majanduslikud ja sotsiaalsed indikaatorid (nende aegread) käsitlevad nende kahe kapitali vastandlike mõjusid iseloomustava hüpoteesi – ebavõrdsuse ja tootlikkuse – raamides.

Tootlikkus

Enamkasutatav tegur tootlikkuse mõõtmiseks on tööjõud. Selle põhjuseks on tööjõukulude suur osakaal enamuse toodete väärtuses ja tööjõu sisendi mõõtmise lihtsus võrreldes teiste sisenditega, eriti kui käsitletakse ainult töötajate arvu ja jäetakse arvestamata töötajate oskuste ja töö intensiivsuse tasemete erinevused. Li-

³ Eestisse aastatel 1991–2001 toimunud kapitali sissevool ulatub miljarditesse dollaritesse.

⁴ Ühe sektori (nt hariduse) areng on teistele (nt töötlevale tööstusele) nn täiendkaubaks.

Kaudselt hakkab tootlikkust alla kiskuma aga muidugi ka majandusagentide ebavõrdsus, kuna inimesed kaotavad oma tööpotentsiaali.

saks on tööjõu ja töötundide statistika hästi kättesaadav, samas kui teiste tootmis-tegurite andmetega võib olla probleeme (Varblane, 2001:2).

Majandusteadlaste huviorbiidis on olnud pikka aega ka teise olulise tootmissisendi – kapitali – tootlikkus. Võrreldes tööjõu tootlikkusega on kapitali tootlikkuste arvu-tamise progress siiski väga piiratud (Varblane, 2001:2). Nimelt on kapitali tootlik-kuse hindamisega seotud üsna suured teoreetilised ja praktilised raskused (mida lugeda kapitali hulka, milline peaks olema algne kapitali tase ja kapitali amortisat-siooni määr jm) (<http://dwp.bigplanet.com/pdkconsulting/productivity/>).

Tööjõu ja kapitali tootlikkused kokku moodustavad kogutootlikkuse. Kuigi kogutootlikkus on ulatuslikum majanduse efektiivsuse mõõt kui tööjõu tootlikkus, võime kapitali tootlikkuse siiski arvutamata jätta tingimustes, kus tööjõu tootlikkus ja kogutootlikkus liiguvad üheskoos – nagu see oli Eestis, Venemaal ja teisteski üleminekuriikides (De Broeck ja Koen, 2000).

Samal, meie uurimustööd tunduvalt kergendaval seisukohal on ka De Broeck ja Slok (De Broeck ja Slok 2001).

Tööjõu tootlikkuse arvutamiseks kasutatakse peamiselt näitajat 'lisandväärtus töö-tunni kohta'. Laialt on levinud ka töötunni asemel lihtsalt töötajate arvu kasutami-ne. Tootlikkuse kasvu uurimisel on töötajate arvu ja töötundide kasutamine sama-väärne juhul, kui töötajate arv ja töötunnid muutuvad samas proportsioonis. Eesti andmetel on korrelatsioon töötajate arvu ja töötundide kaudu leitud tootlikkuste näitajate vahel ligi 0,99 (Varblane, 2001:4).

Tootlikkusega seondub kaudselt ka erinevate majandussektorite suhtelise eelise (ehk konkurentsivõime) kindlakstegemise probleem.

Sektori konkurentsivõime arvutamise aluseks saab olla sektori ettevõtete koguka-sum sektorisse tehtud koguinvesteeringute kohta. Vastavat näitajat Eesti Statisti-kaamet ei avalda ning samuti ei ole seda saada meie poolt koostatud Eesti ettevõ-tete andmebaasist. Teine võimalus probleemi lahendamiseks oleks püüda leida teisi konkurentsivõimega tihedamalt või kaudsemalt seotud näitajaid, mille alusel on Eestis juba sektoraalseid arvutusi tehtud.

Taoliste konkurentsivõime ligilähedaste “esindajatena” võiks esimese lähenemi-se korras vaadelda TÜ professor Urmas Varblase uurimuses “Tootlikkus” (2001) kasutatud näitajat *tootlikkuse töötaja kohta* ja Eesti Panga ökonomisti Martti Randveere töös Eesti majandusstruktuuri konvergentsi kohta (2002) kasutatud *lisandväärtuse* ning temaga seonduvad näitajad.

Kahjuks ilmneb siiski, et erinevad näitajad annavad sektorite konkurentsivõime kohta erinevaid vihjeid. Tootlikkus töötaja kohta on vaadeldaval perioodil kasvanud eriti tu-gevasti just tootmisega seonduvatel tegevusaladel (töötlevas tööstuses ja metsandu-ses), M. Randveere tööst saadud lisandväärtusega seonduvad näitajad aga osutavad teenindusalade (kaubandus, kinnisvara-, üüri- ja äriteenindus) eelisseisule.

Lisaks on saadud näitajal veel mitu väga olulist puudust, mis takistavad nende baasil sektorite konkurentsivõime kohta järelduste tegemist.

Esiteks. Lisandväärtus ei ole samane kasumiga.

Teiseks. Töötajate arv on vaid väga kaudseks lähendnäitajaks koguinvesteeringutele.

Kolmandaks. Eesti näitajate (lisandväärtuse ja sellega seonduvate indikaatorite) suurem erinevus arenenud turumajandusega riikidest ei näita veel tingimata suuremat tõusupotentsiaali.

Neljandaks. Arvestamata on jäänud riskiaste. Suurem tootlikkus ei pruugi tingimata vihjata suuremale konkurentsivõimele vaid hoopis suuremale riskile, mida kanda võeti.

Kuna nimetatud lünga täitmine ei lähe otseselt kokku käesoleva uurimuse eesmärkidega ega mahu ka tema tegemiseks ettenähtud intellektuaalsete, ajaliste ega rahaliste limiitide raamesse, siis peavad sektoraalse konkurentsivõime alased täpsemad uuringud jääma tulevikku.

Ebavõrdsus

Eestisse sisenenud kapitali jagunemist majandusagentide (elanike, regioonide, majandusharude jm lõikes on raskem mõõta kui tootlikkust, eriti kui soovime madalama agregeerituse tasemega (peenemaid) andmeid. Ilmselt tuleb leida mõistlik kompromiss andmete agregeerituse taseme ja andmete kättesaadavuse vahel.

Üheks lahenduseks oleks Gini koefitsiendi kasutamine, kuid sellega seoses kerkiavad üles lisanduvad küsimused (sissetulekud ei ole õigesti hinnatud kõrgema sissetulekuga tuludetsiilide osas; kogu kapitali laekumine ei väljendu üksnes rahalises tuludes, arvesse jäävad võtmata nt kapitalikasv ja sotsiaalse kapitali muutus).

Teiseks lahenduseks oleks väikestesse ettevõtetesse suubuvate kapitalivoogude võrdlemine suurtesse ettevõtetesse suubuvate kapitalivoogudega – eeldades, et suurte ettevõtete sidusgrupid (omanikud, töötajad) on jõukamad kui väikeste ettevõtete sidusgrupid. Viimane eeldus ei pruugi siiski paika pidada, samuti jäävad määratlemata riigisektori ja eraisikute kaudu Eestisse toodud kapitalivood (mis eriti üleminekuperioodi algetapil olid väga olulise osakaaluga). Lisaks jääb üles probleem, millise näitaja (töötajate arv, turukapitalisatsioon, kasum, käive?) alusel ettevõtteid jagada.

Eeltoodud kaalutlustest tulenevalt oli esitatud potentsiaalseid hüpoteese võimalik empiirilisel kontrollida tunduvalt kitsamas plaanis kui seda oleks olnud vaja. Eeldame aga, et toodud tavalisest laiemas majanduse ja tööhõive/tööpuuduse seoste käsitusviis võib olla kasutatav tulevastes uuringutes juba parema infobaasi tingimustes.

3.3. Ökonomeetrilise analüüsi andmed ja meetodika

Kapitali sissevoolu mõjude empiiriliseks hindamiseks tööhõivele koostasime Eesti ettevõtete bilansiandmete alusel andmebaasi, haarates sinna niipalju tööstus- ja

teenindussektori ettevõtteid, kui võimalik üle perioodi 1996–2000¹. Järgnevas tabelis (tabel 3.2.) on toodud olulisimad näitajad andmebaasi kohta.

Tabel 3.2. Valimi 1996–2000 valitud näitajad

Näitaja	1996	1997	1998	1999	2000
Riigiettevõtteid	18	15	12	11	10
Kohaliku omavalitsuse ettevõtteid	28	25	25	25	26
Eesti eraõiguslike isikute ettevõtteid	861	861	862	860	848
Välisriigi eraõiguslike isikute ettevõtteid	105	111	114	117	127
Aktsiakapital keskmiselt	5830	6869	7352	9033	9341
Aktsiakapital keskmiselt välisosalusega ettevõtetes	7609	9210	10719	10956	12129
Töötajate arv keskmiselt	92	92	82	78	79
Töötajate arv keskmiselt välisosalusega ettevõtetes	79	88	94	113	129
Töötajate arv valimi ettevõtetes kokku		89424	80032	76206	77025

Eesti ettevõtete bilansiandmete alusel koostatud andmebaasist moodustati kaks valimit. Eraldi valimi koostamine 1999–2000. a. kohta oli põhjustatud eelkõige soovist haarata analüüsi ka viimasel perioodil tekkinud uuemad ja teenindussfääri kuuluvad ettevõtted.

Esimene valim hõlmas aastatel 1998-2000 turul olnud ettevõtete andmeid, sisaldas kirjeid 4505 ettevõtte kohta. Valimi ettevõtete arv moodustas Eestis tegutsenud ettevõtete koguarvust aastatel 1998 ja 1999 vastavalt ligikaudu 16,5% ja 13,5%. 2000.a. kohta andmed puuduvad (Eesti Statistikaamet, <http://gatekeeper.stat.ee>, 1. veebruar 2003, Alvin Sireli arvutused).

Teine valim hõlmab pikemat aega turul olnud ettevõtteid (üle ajaperioodi 1996–2000), kajastades aastatel 1996-2000 turul olnud ettevõtete andmeid, kokku 1012 ettevõtte kohta. Valimi ettevõtete arv moodustas Eestis tegutsenud ettevõtete arvust aastatel 1996-1999 vastavalt ligikaudu 4,1%, 3,7%, 3,7% ja 3%. (*ibid.*).

Täpsemalt on ettevõtte valimit, muutujaid ja kõiki mudeleid aastate 1997–2000 a. kohta kirjeldatud lisa 2.

Andmete alusel koostati ökonomeetrilised mudelid, mis kirjeldavad meid huvitavate majandusnäitajate mõju tööhõive muutustele ettevõtte keskmise töötajate arvu muutuste alusel aastate 1996–2000 ulatuses.

Analüütiline töö koosnes järgmistest etappidest:

- andmete analüüsiks väljalimine eksperthinnangute baasil;
- ristandmete regressioonanalüüs;
- analüüsitulemuste tõlgendamine.

Ristandmete regressioon koosnes omakorda andmete ettevalmistusest ja regressioonimudelite hindamisest.

¹ Selle andmemassiiviga on haaratud kõik Eesti ettevõtlusstatistikas kättesaadavad ja võrreldavad mikroandmed kuni 2000. aastani, va primaarsektor. Enne 1996. a. ettevõtete andmed ei olnud usaldusväärsed.

Andmete ettevalmistuse etapis genereeriti kasvutempod, arvatati näitajate suhtarvud, moodustati andmevalimid (kontrolliti, et kõikidel aastatel oleks valimites samad ettevõtted) ning genereeriti fiktiivsed muutujad.

Regressioonimudelite hindamise etapis tehti kõigepealt kindlaks ja elimineeriti multikollineaarsus, mida tehti SIF statistikute abil. Seejärel teostati Glejseri testide abil heteroskedatiivsuse analüüs ning kaalutud vähimruutude meetodi abil heteroskedatiivsuse elimineerimine. 1997.–2000. aasta andmeid ühendava valimi puhul seati mudel ühtsele kujule kõigi vaadeldavate aastate lõikes, nii et ühtsest kujust eemaldati muutujad, mis ühegi aasta andmete baasil koostatud mudeli puhul ei osutunud statistiliselt oluliseks nivool 0,15. Lõpuks hinnati ühtsele kujule viidud mudelid kõikide aastate andmete baasil.

3.4. Ökonomeetrilise analüüsi tulemused

Analüüsi tulemusena selgus, et tööhõive andis olulisi empiirilisi seosed terve rea mõjuteguritega, mis on täielikul kujul toodud ära tabelis 10 lisa 2. Kuna nimetatud tabel oli otseseks üldistuste tuletamiseks liialt detailne, siis otsustasime teostada vahepealse tunnuste agregeerimise. Selleks valisime kõigepealt välja need tegurid, mille mõju tööhõivele oli kõige olulisem – ning seda nii sise- (kodumaine käive) kui välisdimensioonis (kapital, eksport). Nimetatud kõige olulisemate tegurite mõju (mis tabelis 10, lisa 2 väljendus numbriliste koefitsientidena vastava muutuja taga) väljendasime märkidega “+” ja “–”, millest “+” tähendas positiivset ja “–” negatiivset mõju tööhõivele.

Alljärgnevas tabelis 3.3. on esitatud järeldused Eesti ettevõtete andmebaasi aastate 1999–2000 andmete töötlemise alusel kolme üldistatud teguri lõikes. Toodud üldistatud teguriteks on kapital, eksport ja kodumaine käive on just need tegurid, mis ka rahvusvaheliste uuringute tulemuste kohaselt kõige enam tööhõivet mõju tanud.

Tabeli väljadel toodud märgid “+” ja “–” kujutavad endast vastavalt sünteetilist positiivset või negatiivset mõju peegeldavat indikaatorit, mis on saadud mitme allindikaatori koondamise teel. Nendeks allindikaatoriteks on:

kapitali puhul: väliskapital töötaja kohta, väliskapital aktsiakapitali kohta ja väliskapitali tase; *eksporti* puhul: ekspordi osakaal kogu läbimüügis (kui sünteetiline muutuja), eksport töötaja kohta ja eksport aktsiakapitali kohta;

kodumaise käibe puhul: kodumaine käive töötaja kohta ja kodumaine käive aktsiakapitali kohta.

Tabel 3.3. Eesti ettevõtete andmebaasis kajastuvate põhitegurite mõju tööhõivele

	1999	2000
Kapital (tase)	+	+/-
Kapital (muutus)	+	puudub
	1999	2000
Eksport (tase)	+ (v.a eksp/töötaja kohta)	+
Eksport (muutus)	+	+
Kodumaine käive (tase)	+	puudub
Kodumaine käive (muutus)	–	– (mõju viitajaga samuti –)

Kapitali sissevool on mõjutanud tööhõivet oluliselt ja positiivselt 1999. aastal. See tähendab, et kapitali sissevool on vastavalt esialgsele hüpoteesile 1 osutanud Eesti tööhõivele olulist positiivset mõju. Väga tugev on ka näitaja “väliskapitali osakaal aktsiakapitalis” mõju tööhõive kasvule, mida võib interpreteerida sõnadega “kapital on kapital seda suuremal määral, mida välismaisem ta on” eelkõige seetõttu, et kapitaliga liigub traditsiooniliselt kaasa ka oskusteave. Samas on kapitali sissevoolu ja tööhõive vahelist positiivsete korrelatsiooni osaliselt võimalik seletada ka vastupidise seosega – kapitali tuleb juurde just sinna, kus on suurem hõive.

2000. aastal oli nimetatud positiivne seos siiski märkimisväärselt nõrgem.

Väliskapitali sissevooluga (eriti otseinvesteeringute vormis) seondub tavaliselt ka eksport, kuna paraneb ligipääs eksporditurgudele, kuna "kapital avab kaubakanalid" ning (iseäranis kodumaise majanduse langusfaasis) krediidile. Seetõttu on ootuspärane ka väliskapitali sissevoolu ja ekspordikäibe sarnane (tugevalt tööhõivet soodustav) käitumine mõlemal vaadeldaval aastal.

Eksportkäive tekitab töökohti märkimisväärselt rohkem kui kodumaine käive. Esmapilgul näib see vastuolulisena, kuna just kodumaisele turule suunatud tegevused (teenindus) on suhteliselt tööjõumahukad. Kuid ilmselt on asi seletatav kodumaise majanduse madalseisuga (iseäranis 1999. aastal). Andmetest selgubki, et kodumaise käibe suurenemise negatiivne mõju tööhõivele on 2000. aastal võrreldes 1999. aastaga kordi vähenenud.

Edasi otsisime vastust küsimusele, kuidas mõjutavad tööhõivet erinevalt suunatud investeeringud: tehnoloogia (investeeringud masinatesse), ehitised, tööjõud (palk) ning energiakandjad (elektrikulud) , mõõdetuna kasvuna töötaja kohta.

Tabel 3.4. Erinevate investeeringute mõju tööhõivele

	1999	2000
Ehitistesse tehtud investeeringute kasv	+	+
Masinatesse tehtud investeeringute kasv	+	–
Tööjõusse tehtud kulutuste kasv <i>per capita</i>	–	–
Energiakandjatesse tehtud kulutuste kasv	+	+

Andmetest ilmneb, et ehitistesse tehtud investeeringud mõjutasid tööhõivet mõlemal vaadeldaval aastal tugevalt ja positiivselt. See on seletatav asjaoluga, et tootmispinna juurdekasv võimaldab laiendada tööjõumahukat tootmist (ning võtta juurde uusi töötajaid).

Masinatesse tehtud investeeringud võimaldavad võtta juurde uusi töötajaid perioodil, mil turg ei ole veel piisavalt tehnoloogia-intensiivne ning võimaldab seega kasutada täiendavat tehnoloogiat kui olulist konkurentsieelist. Tehnoloogiast küllastunud turul hakatakse (eriti tingimustes, kus palgad kasvavad) masinaid kasutama mitte uute turgude hõivamiseks, vaid pigem olemasoleva tootmise efektiivistamiseks. Tegemist võib seega olla asendusefektiga, mille puhul tehnoloogia võib teatud tingimustel asendada tööjõudu (“masinad vahetavad töötajaid välja”). Masinad võivad tööjõu tarvidust vähendada eelkõige olukorras, kus kogutootlikkuse paranemisest tulenevat toodangu mahtu ei saa mingitel põhjustel (näiteks turgude kokkutõmbumine)

tugevasti suurendada, muidu suureneks tehnoloogia hooldajate arv sama palju või rohkemgi kui väheneb tehnoloogiaga asendatud töökohtade arv. On näha, et tehnoloogiasse tehtud investeeringud hakkasid tööhõivet negatiivselt mõjutama aastal 2000. Kuivõrd jätkuvaks või mittejätkuvaks võib taolist muutust pidada, seda analüüsimine hiljem täiendavalt.

Palkade kasv võib viia töötajate arvu vähenemisele seetõttu, et võimaldab olemasolevat tööjõudu paremini eksploateerida ("hästi kinnimakstud inimene teeb rohkem tööd"). Palka ei suurendata reeglina niisama – vaid vastusena suurenenud tootlikkusele ("suurema tootlikkusega inimesed saavad kõrgemat palka"). Omaette küsimus on, milline võiks olla ametiühingute tegevuse reaalne mõju töötajate palkade taseme eest võitlemisel.

Elektrile tehtud kulutuste suurenemine näib samuti viitavat tööhõive suurenemisele mõlemal vaadeldaval aastal. Elektri ostmine osutab suurenevatele tootmismahtudele kuid ilmselt ka suurenenud tehnologiseerumisele. Seetõttu on tulemus ootuspärane majanduse madala tehnoloogia-intensiivsuse faasis. Elektrikulude positiivne mõju tööhõivele ongi 2000. aastal võrreldes 1999. aastaga suurusjärgu võrra vähenenud.

Järgnevalt vaatame, kuidas kujunesid seosed tööhõive ja tegevusalade vahel.

Ettevõtete valimis andsid usaldusväärseid seoseid tööhõivega 2000. a järgmised tegevusalad:

- toidukaupade ja jookide tootmine (negatiivne mõju tööhõivele)
- metallitoodete tootmine (negatiivne mõju tööhõivele)
- aparaatide tootmine (positiivne mõju tööhõivele)
- ehitus (negatiivne mõju tööhõivele)
- hulgimüük (positiivne mõju tööhõivele)
- riigile kuuluvad ettevõtted (positiivne mõju tööhõivele) nii 1999. kui 2000. a
- KOV ettevõtted (negatiivne mõju tööhõivele)

1999. a Eestis oli Vene kriisi tagasilöögi aasta. Eelneva välisnõudluse šoki tagajärjel olid investeerimis- ja tarbimiskäitumine ning laenuandmine pidurdatud ning kodumaise nõudluse tase madal. Läände suunatud eksport, sh allhanketootmine küll toimus, Venemaale minev eksport oli aga madalseisus. Kõik see avaldas tugevat toimet ka sektorite tasandi tööhõive olukorrale.

Toiduainete ja jookide sektori tööhõive langus tuleneb tõenäoliselt sellest, et tegu on tugevalt Vene ja SRÜ turule suunatud tootmisharuga, mis kaotas suuresti oma turgu Vene kriisi järelmõjudes. Ka metallitoodete tootmine on ilmselt seotud tihedalt kodumaise majanduskonjunktuuriga. Samuti võib kaasa mängida (nagu jookide sektori puhulgi) teatud tehnologiseerimise mõju. Aparaatide tootmine suurendas tööhõivet, kuna tootmine toimub enamasti allhanke korras välisturule, mis oli 1999. aastal tugevas tõusufaasis. Ehitussektoris vähenes 1999. aastal oodatavalt tööhõive, kuna tegemist on valdavalt koduturule (veidi ka Vene turule) orienteeritud sektoriga, siis oli see eriti tugevalt mõjutatud kodumaisest majanduskonjunktuurist ja krediidi kättesaadavusest. Suuremad projektid 1999. aastal kas olid täiesti peatatud (kõrged intressid, kõrge riskitase) või töötasid äärmisel kokkuhoiu-režiimil kõiki kulusid kokku hoides. Hulgimüügi tööhõivet suurendav panus tunduks kodumaise nõudluse madalseisu arvestades mõneti üllatav, kuid kaubanduspinna väljajähtamine on äärmiselt pikaajaline protsess. Seega võibki tööhõive kasv olla tingitud asjaolust, et 1999. aastal realiseerusid aastaid tagasi (majanduse

kõrgfaasis) käivitatud projektid. Riigisektori ettevõtted tekitasid olulist tööhõivet mõlemal vaadeldaval aastal, mis ilmselt on seletatav sellega, et sajandivahetuseks olid riigi kätte jäänud veel väike arv valdavalt tugevat ja monopoolset jõuga ettevõtet. Need said seega (ilma liigset konkurentsi kartmata) areneda ja laieneda ning seega ka töötajaid juurde võtta. Kohaliku omavalitsuse ettevõtted olid aga neil aastatel suuresti erastamisel, mis väljendus jõudsas ümberstruktureerimises ja töötajate lahtilaskmises.

Edasi, kuigi aastate 2000 ja 2001 osas ei saa me toetuda ettevõtete andmete analüüsile, võib ETU andmetele tuginedes näha, et töötajate arvu kasv aparadi tootmises jätkus, kuigi aeglustus kuni saabus langus pärast kõrgtehnoloogiafirmade kriisi maailmamajanduses.

Eesti EL maadesse suunatud tööstusliku ekspordi struktuuris on aastatel 1995–2000 oluliselt tõusnud nn tehnoloogiamahukate harude (technology-driven industries, mille hulka kuulub eelkõige aparadi ehitus, aga ka osa keemiatööstusest), osatähtsus ning on vähenenud töömahukate harude nagu metsa- ja puidutööstus, tekstiilitööstus, õmblustööstus osatähtsus (Landesmann, Stehrer, 2002). Et Eesti tehnoloogiakesksete eksportharude osas on toimunud oluline nihe hinnatasemes (unit value ratio) on nende harude puhul Eestist EL-i liikuva toodangu hind (kui usaldada viidatud uuringut) kujunenud juba keskelt läbi kõrgemaks kui taolise toodangu keskmine EL-i sisseostmise hind. Võib olla, et EL on ostanud aparadi tootmise tooteid enam sisse odavamatest riikidest (näiteks Aasia) ja seetõttu on eesti import suhteliselt kallinenud. See ei pruugi tähendada, et Eesti võib oma ekspordinišid kaotada. Kallima toodangu müük on kasulikum ja võib põhineda kõrgemale kvaliteedile, suuremale usaldusele (ehk: Eesti ärikeskkonna paranemisele). Ekspordi võimalik langus nimetatud harudes võib põhjustada rohkem majanduslikku kahju kui kahju tööhõivele, kuna tehnoloogiapõhiste harude osatähtsus tööhõives pole väga kõrge.

Toiduainete ja jookide tootmisel jätkus töötajate arvu väike langus. Ehituses hakkas sisemaise nõudluse taastumisel uuesti tööhõive kasvama, ehkki aeglaselt. Siseturu nõudluse kasvu kõige ilmseliseks positiivseks mõjukuks tööhõivele võib pidada aga töötajate arvu hüppelist kasvu jaemüügis 2002. a. Hulgimüügis sellist tõusu ei ole toimunud, tõenäoliselt võib siin põhjuseks olla selles harus toimuv ratsionaliseerimine.

Võttes kokku meie andmebaasiga hõlmatud 1997–2000 toimunud majandusmuutuste mõju tööhõivele, võib kokkuvõtteks tuleb välja järgmised olulised järeldused.

- Välismaailmale suunatud (välisinvesteeringuid ja suurt ekspordikäivet omavad) ettevõtted on tekitanud oluliselt rohkem tööhõivet kui koduturule suunatud ettevõtted. See efekt ei ole siiski nii oluline kaua turul püsinud (ja keskmisest suuremate) ettevõtete puhul, kus väliskapitali ja ekspordi (viitajaga 1 a) tööhõivet suurendav mõju on täheldatav vaid aastatel 1998–1999.
- Kodumaine nõudlus ei ole suutnud olulist hõive kasvu tekitada (mis on ilmselt tingitud kodumaise majanduse madalseisust, mille tingimustes võimendus ka likviidsuskriis). Pikema (4 aastat hõlmava), kauem turul püsinud ettevõtete andmete aegridade analüüs viitab sellele, et tegemist oli 1999.–2000. a algu-

se lokaalse nähtusega, ning pikemas perspektiivis mõjutavad nii kodumaise käibe tase kui kasv tööhõivet selgelt positiivses suunas.

- Ehitistesse tehtud investeeringud suurendavad oluliselt tööhõivet – masinatesse tehtud investeeringute mõju hõivele sõltub aga sellest, kas ka teised ettevõtjad on masinatesse investeerinud või mitte. Masinatesse tehtud investeeringute nn konjunktuurist sõltuvat mõju kinnitavad ka kauem turul püsinud ettevõtete pikemad aegread – masinatesse tehtud investeeringute suuremine mõjutab tööhõivet positiivselt küll varasematel aastatel (1997–1999, ja eriti just aastal 1999) kuid mitte enam aastal 2000. Ehitistesse investeerimine annab kiirema kasvu (aastase viitajaga) ka juhul, kui jagada ettevõtted neljaks grupiks (need, kes on investeerinud nii ehitistesse kui masinatesse; need, kes on investeerinud ainult masinatesse; need, kes on investeerinud ainult ehitistesse ning need, kes ei ole investeerinud ei ehitistesse ega ka masinatesse). Eriti tugevat positiivset mõju avaldavad kõigil aastatel tööhõivele need ettevõtted, kes on lisaks ehitistele investeerinud ka masinatesse (mis viitab otseselt tootmise laienemisele).
- Energiakandjatele tehtud kulutuste suurendamine suurendab ka tööhõivet, kuna viitab tootmise laienemisele ning uute turgude hõivamisele. Palgakulutused seevastu vähendavad tööhõivet, mille põhjuseks on arvatavasti see, et suurem palk käib reeglina kaasas intensiivsema tööpanusega olemasolevate töötajate poolt. Energiakandjatele tehtud kulutuste suurenemise selge positiivne seos tööhõivega ilmneb iseäranis hästi kui vaadelda pikemat aega turul olnud ettevõtete pikemaid (4 aastat) aegridu. Ka palkade taseme ja tõusu tööhõivet vähendav mõju tuleb ilmsiks ka pikemate aegridade tingimustes (kuigi siin erineb mõningaid kõrvalekaldeid üksikute aastate lõikes).
- Tegevusaladest ei suuda tööhõivet tekitada kodumaisele turule tootjad ega need, millel on käsil erastamisprotsess (eelkõige kohaliku omavalitsuse omandisse kuuluvad ettevõtted). Hõivet tekitavad ekspordisektor ja riigisektor. Pikemat aega turul olnud ettevõtete aegridu uurides on võimalik leida mõningane arv sektoreid, mille mõju tööhõivele on olnud negatiivne kõigil vaadeldavatel aastatel. Nii on hõive langenud toiduaineid, nahkesemeid ja veoseadmeid tootvates sektorites kõigil vaadeldavatel aastatel.

3.5. Töötuse ja tööjõu mobiilsuse seos

Töötuse ja töötajate mobiilsuse vaheliste seoste analüüsi puhul on meie fookuses eelkõige makrotasandil avalduvate struktuursete muutuste toime, kuigi struktuursete muutuste kõrval on liikumine tööturul mõjustatud ka individuaalsetest valikutest.

Tööjõu mobiilsuse vajadus on enamasti tingitud struktuursetest teguritest, mis võivad põhjustada majanduse laienemise ja kokkutõmbumise tsükleid, mis omakorda toovad kaasa nõudluse muutuse tööjõu järele. Struktuursete muutuste perioodide kõrgem mobiilsus võib põhjustada (lühiajalise) töötuse kasvu, eeldades, et töötajate liikumine tööturul toimub teatud osas tööturu erinevate seisundite kaudu, k.a läbi töötuse perioodide.

Töajõu mobiilsuse olulised tegurid on ka tööturu struktuur, institutsioonid ning regulatsioon, mis omakorda sõltuvad paljuski domineerivast heaolu mudelist erinevates riikides. Sorenseni vabadele töökohtadele konkureerimise mudeli järgi moodustab töökohtade struktuur rohkem või vähem piiratud võimaluste süsteemi, milles leiduvad vakantsid loovad võimalused liikumiseks (Rosenfeld, 1992). Kutsestruktuuride põhise tööturu puhul piirab diferentseeritud haridussüsteem ja kutsequalifikatsioonisüsteem mobiilsust, ettevõttepõhise tööturuga riikides seevastu toimub tööturul vajalike oskuste omandamine reeglina töötamise käigus, mis loob eeldused suuremaks mobiilsuseks (Tessaring, 1998)

Erinevate riikide võrdluses on USA tööturul kõige kõrgem töötajate mobiilsuse aste, st USA tööturg on kõige paindlikum struktuursete muutuste ja töötajate tööturu ressurside sobitamise suhtes. Holland on selle vastand, kus töötajate liikumine tööturul on suhteliselt isoleeritud struktuursetest jõudude toimest. Saksa tööturu tugevad sektoritevahelised piirid aga piiravad liikumise sektorisiseks või sunnivad inimesi liikuma hõive ja mittehõive vahel (DiPrete, T.A., de Graaf, P.M., Luijckx, R., Tahlin, M., Blossfeld, H-P, 1997).

Inimkapitali teooriatest võrsunud lähenemised rõhutavad hariduse jt inimkapitali liikide olulisust liikumisel. Eesti tööturu analüüsid on järeldatud, et kõrgem haridustase on seotud kõrgema liikumisega, samas aga ei pruugi eelneval töökogemusel (tööstaažil) olla positiivset mõju liikumisele (Toomse, 2000, Eamets, 2001).

Kuna üleminekukonteksti mobiilsuse seletamiseks on raske leida head mudelit, püüame järgnevalt iseloomustada töötuse ja mobiilsuse seost erinevate empiiriliste näitajate alusel, vaadates, kas ja milliseid erinevusi mobiilsuses võib leida meie poolt eristatud tööturu arengu erinevatel perioodidel: ühelt poolt esmase ümberstruktureerumise perioodil kuni suhtelise stabiliseerumiseni 1995.a. ning teisalt perioodil, mil globaalse majanduse tsükliliste muutuste mõju on hakanud domineerima (alates 1998.a.). Selleks kasutame tööturu trende, töölevõtmise ja vallandamise andmeid ning liikumise tõenäosusi tööturu erinevate seisundite vahel.

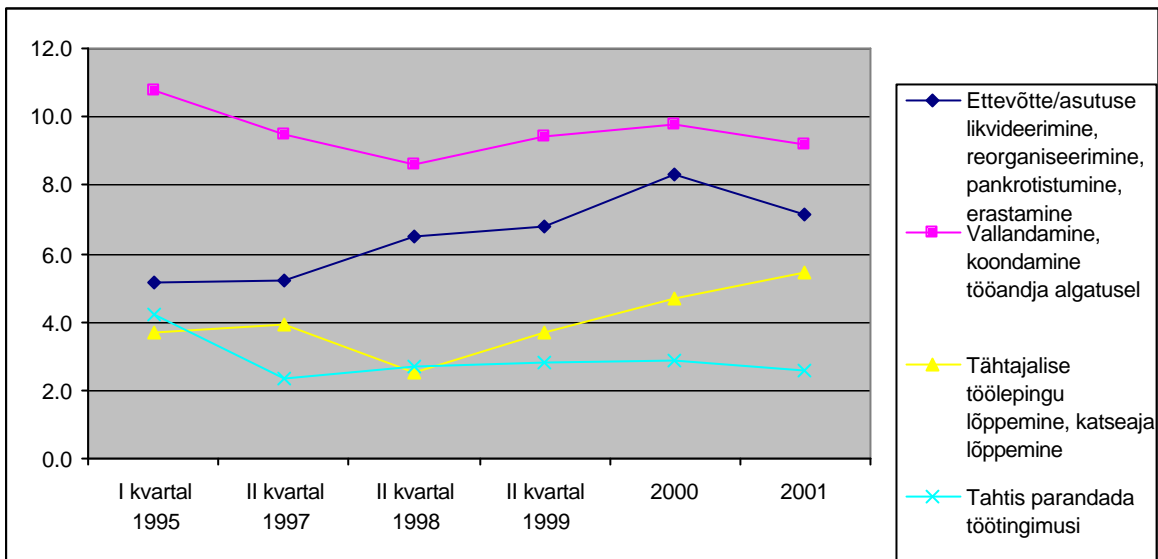
Tööturu näitajate hulka, mis võivad selgitada tööturu seisundite vahelist mobiilsust, kuuluvad eelkõige mittetöötavate eelmiselt töölt lahkumise põhjused ja mitteaktiivsuse põhjused.

Hõivest töötusse või mitteaktiivsusesse liikumises (joonis 9) oli tööandja poolt algatatud protsesside (ettevõtte/asutuse likvideerimine, reorganiseerimine, pankrotistumine, erastamine; vallandamine, koondamine tööandja algatusel; tähtajalise töölepingu lõppemine, katseaja lõppemine) osakaal olnud ligikaudu 1/5. Kõige kõrgem oli see aastal 2000, ulatudes 22,8%ni. Töövõtja poolsed põhjused (töötin-gimuste parandamise soov, pensionileminek ja perekondlikud põhjused) seletavad ära ligikaudu 30% sellest liikumisest. Viimaste osakaal on pidevalt langenud (ilmselt pensionile mineku languse tõttu).

Tööandja poolt algatatud liikumisest on kaalukaim vallandamine, mis langes suhtelise stabiilsuse perioodil 1995-1998.a. tõsiselt aga aastail 1998-2000, ulatudes 9,8%ni 2000.a. Ettevõtete reorganiseerimisest, pankrotistumisest, likvideerimisest tulenev töölt lahkumine on üle perioodi üldiselt kasvanud. Selle näitaja kõrgeim punkt oli 2000.a. Need mõlemad trendid on pöördunud langusesse 2001.aastal.

Tähtajalise töölepingu või katseaja lõppemine töölt lahkumise põhjusena vähenes kuni 1998a., alates sellest ajast on see näitaja pidevalt tõusnud.

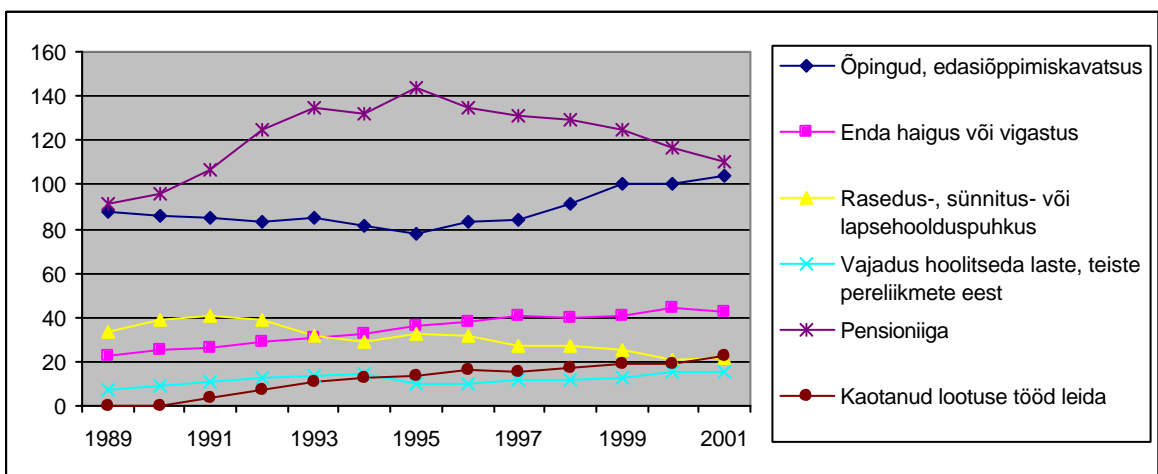
Joonis 3.6. 15–74aastased mittetöötavad (töötud ja mitteaktiivsed) viimaselt töökohalt lahkumise põhjuse järgi, 1995–2001

Allikas: ESA andmebaas

Mitteaktiivsuse põhjustest on tööturu seisundite vahelise liikumise aspektist domineerivad pensionile siirdumine ja õpingud. Esimene neist tõusis kuni 1995.aastani, hakates seejärel pidevalt langema. Õpingutega seotud mitteaktiivsete arv on aga alates 1995.aastast pidevalt kasvanud. Töötuse seisukohalt on oluline asjaolu, et heidutatute arv on alates 1989. aastast alates peaaegu pidevalt kasvanud.

Joonis 3.7. Mitteaktiivsed mitteaktiivsuse põhjuste järgi, tuhat

Allikas: ESA andmebaas

Vallandamine ja töölevõtmine. Nagu eelnevalt öeldud, ETU mittetöötavate viimaselt töökohalt lahkumise põhjuste statistika näitab, et vallandamise ja koondamise osakaal mittetöötamise põhjustena 1995-1998.a. langes, alates 1998-2000.a. vallandamine ja koondamine kasvas, langedes 2001.a. uuesti.

Üldiseid muutusi hõives ja seega ka mobiilsust näitab ka vallandamiste ja töölevõtmiste agregeeritud tasemetel analüüs.

Esmase ümberstruktureerumise perioodil kasvas vallandamise määr kiiremini kui hõivamise määr (1989-1994.a andmetel). Seejuures oli töölevõtmise määr veidi kõrgem kui vallandamise määr. Ka 1997.a. oli töölevõtmise määr veel veidi kõrgem kui vallandamise määr.

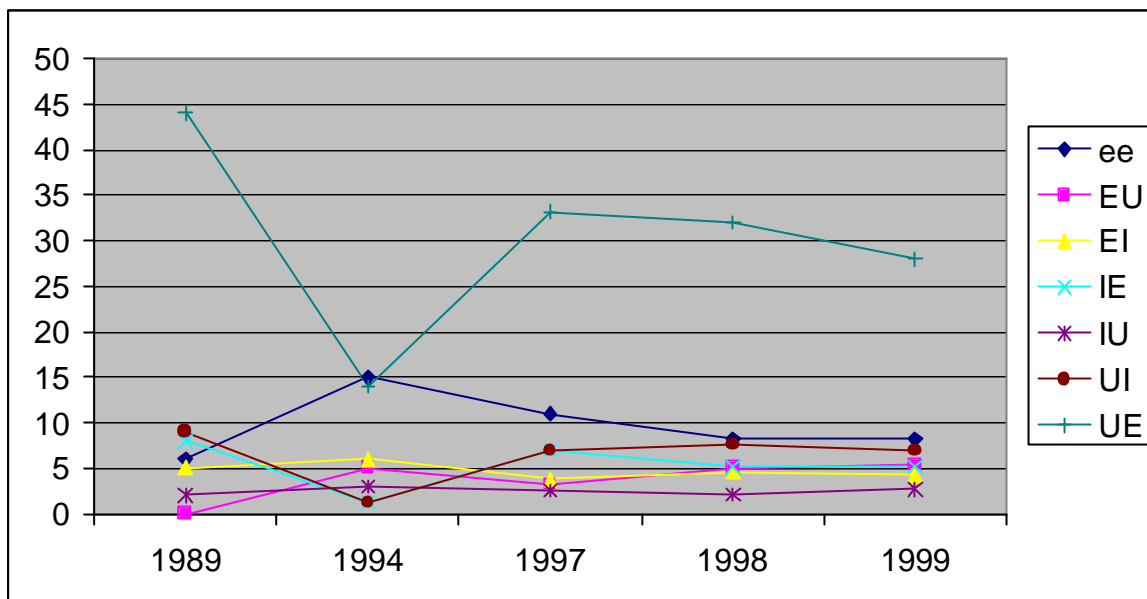
Alates 1998.a., mil eeldatavalt tõusid enam domineerivaiks globaalsed ja tsüklilised mõjud majanduses, olid mõlemad näitajad võrreldes eelneva perioodiga langenud. Samas aga kui 1998-1999.a. vallandamiste tase jäi samaks, vähenes töölevõtmiste tase märgatavalt, mille tulemusel vallandamise tase ületas töölevõtmiste taseme 1998 ja 1999.a. (Halltwanger & Vodopivec, 1999 refereeritud Rõõm, 2000 järgi ja Rõõm, 2000: 8).

Töötajate liikumise tõenäosused tööturu erinevate seisundite vahel. Töäjõu liikumise tõenäosusi tööturu erinevate seisundite (hõive, töötus, mitteaktiivsus) vahel on Eesti töäjõu uuringu andmetel analüüsitud nii 90ndate esimese kui teise poole kohta (vastavalt Eamets, 2001 ja Rõõm, 2002).

Joonisel 7 on esitatud töötajate erinevate tööturu seisundite vahelise liikumise tõenäosused. Mõningate reservatsioonidega võib siin vaadelda Eametsa ja Rõõmu arvutusi liikumiste tõenäosuste kohta üle kogu perioodi, kuigi Raul Eametsa arvutused (joonisel 7 1989. ja 1994.a. kohta) ning Marit Rõõmu vastavad arvutused (joonisel 7 1997.a., 1998.a., 1999.a.) on tehtud mõnevõrra erinevate meetodikatega¹

¹ 1989, 1994a. tõenäosused on mõõdetud kui brutovoog, inimeste arv, kes muudavad positsiooni aasta vältel) või jäävad samale positsioonile jagatud inimeste arvuga lähteasendil kui ülemineku tõenäosus. 1997, 1998, 1999a. on mobiilsust mõõdetud kui netovoogu, inimese tõenäosust liikuda erinevate kategooriate vahel antud aasta vältel, arvatud kui antud liiki üleminekute arv / inimeste arvuga, kes olid selles seisundis antud perioodi algul.

Joonis 3.8. Tööturu erinevate seisundite vaheliste liikumiste tõenäosused 1989–1999

Allikad: Eamets, 2001; Rõõm, 2002

Seletused joonise juurde. Liikumiste tõenäosused: ee – töölt tööle, UE – töötus-hõive, UI – töötus-mitteaktiivsus, IE – mitteaktiivsus-hõive, IU – mitteaktiivsus-töötus, EI – hõive-mitteaktiivsus, EU – hõive-töötus

Töötajate mobiilsus, mõõdetuna seisundite vahelise liikumise tõenäosusega, oli üldiselt kõrgem 90ndate alguses ja langes 90ndate lõpul (Eamets, 2001:161 ja Rõõm, 2002:7). Kuigi pea kõikide liikumiste tõenäosused on üle kogu perioodi kahanevad, on liikumine hõivest töötusesse kasvanud.

Esmase ümberstruktureerumise perioodi (90ndate algus) kõrgem ja tsükliliste muutuste (90ndate lõpp) madalam mobiilsus on seletatav tõenäoliselt järgmiste asjaoludega.

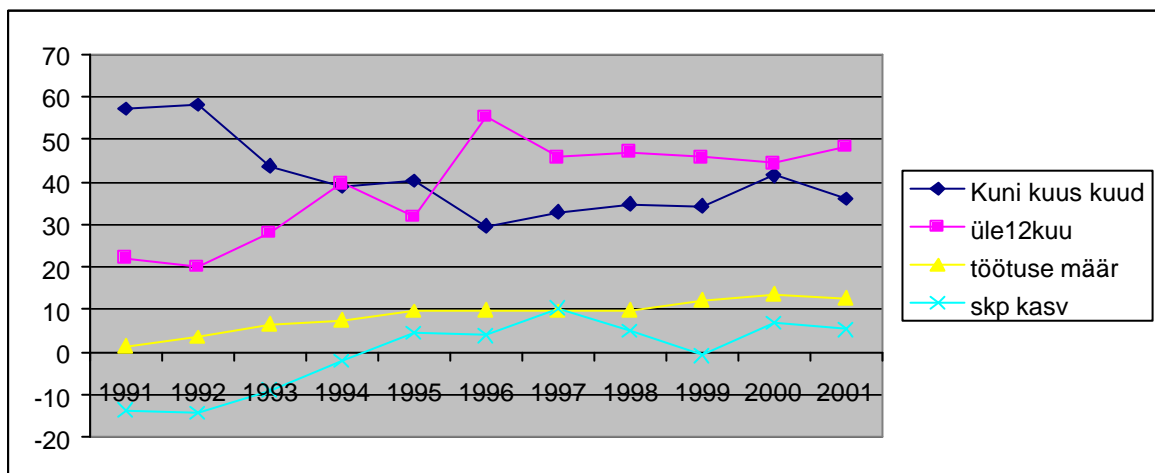
1. 90ndate alguse suhteliselt suur tõenäosus liikuda töölt tööle. Eestis moodustasid töölt tööle liikumised esmasel üleminekuajal kõigist liikumistest 30% (Eamets, 2001: 166). Töölt tööle liikumise suhteliselt suur tõenäosus üleminekuajal oli seotud töökohtade intensiivse ümberpaiknemisega sektorite vahel, olles kõige kõrgem aastal 1994, kui struktuursed muutused olid väga intensiivsed. Sel ajal veel alaarenenud teenuste sektoris tekkis suhteliselt palju uusi töökohti (näiteks müügitööd), mis ei nõudnud olulist ümberkvalifitseerumist või sai seda teha töö käigus. Hiljem hakkas nõukogude perioodi pärandina alaarenenud teenuste sektoris nõudmine teenuste järele stabiliseeruma

2. Nõudmine kõrgema kvaliteedi ja seega ka kõrgemate oskuste järele on tõusnud nii seetõttu, et tehnoloogia muutused 90ndate algul polnud veel nii laiaulatuslikud ega seega ka kvaliteedinõuded nii kõrged kui 90ndate teisel poolel. Ka väliskapitalile kuuluvate ettevõtete osakaal on suurenenud, mis on mõjutanud töötajate nõudlust iseloomu

3. Seega oskuste sobimatus uute ja vanade tööde vahel esmase ümberstruktureerumise perioodil ei olnud nii suur kui 90ndate lõpus.

4. Töökohtade vähenemine. Kuigi tööjõud on vähenenud kogu perioodi 1989-2001 vältel, toimus langus 1995.aastani kiiremini kui sellele järgnenud perioodil nii rahvaarvu vähenemise kui ka mitmete gruppide (pensionärid) tööturult välja tõrjumise tõttu. Ka tööturu trendides on näha, et pensionäride arv mitteaktiivsuse põhjuseks kasvas kiiresti just ajavahemikul 1989-1995. Osas II tehtud analüüs näitas, et töökohtade kadu nii esmase ümberstruktureerumise kui suhtelise stabiilsuse perioodil on olnud märkimisväärne. See omakorda tähendab konkurentsi kasvu (vabadele) töökohtadele, kõrgemaid nõudeid töötajate kompetentsusele ja paindlikkusele, aga ka muude liikumise võimalusi piiravate mehhanismide rakendumist. Suhteliselt suur tõenäosus püsida hõive, mitteaktiivsuse ja töötuse seisundis koos kõrge tõenäosusega liikuda töölt-töole, on seotud pikaajalise töötuse osakaalu kasvuga. Viimane hakkas tõusma kiiresti alates 1992a. kuni 1996.a., va. 1995a., mil pikaajalise tööpuuduse osakaal kahanes hüppeliselt ning lühiajaline sama ajal kasvas. Nimetatud hüpe 1995.a. võis olla seotud erastamisega, kuna sel erioodil müüdi rida suureettevõtteid, samas aga tööhõive säilitamise piiranguid enam eriti ei rakendatud. Peale 1995.a. on pikaajalise töötuse osakaal ületanud lühiajalise töötuse osakaalu kogutöötuses.

Joonis 3.9.. Majanduskasv, töötuse määr ja töötus töötusperioodi pikkuse järgi, %

Allikas: ESA andmebaas

Kokkuvõtteks võib mobiilsuse ja töötuse seose kohta öelda järgmist.

- Eesti tööturu näitajate andmeil tehtud analüüside põhjal esineb küll seos, mille alusel madalam töötuse määr seondub kõrgema mobiilsuse tõenäosusega tööturu erinevate seisundite vahel.
- Võib järeldada ka seda, et mobiilsuse tingimused üleminekuperioodi algul (kiire ümberkujunemise aastail) olid oluliselt teistsugused kui peale 1998/1999.a. Kuna üleminekuperioodi alguses oli mobiilsus kõrgem ja esines ka enam töölt tööle liikumist, siis töötajate oskuste sobimatus uute töö-

dega polnud tõenäoliselt väga suur. Seega oli liikumine 90ndate alguses lihtsam nii seetõttu, et töökohti oli suhteliselt rohkem kui ka seetõttu, et töötajatele esitatavad nõudmised olid madalamad.

- Mobiilsuse kahanemise üks näitaja on ka pikaajalise ja lühiajalise tööpuuduse "positsioonide" vahetus töötuses, kus pikaajalise töötuse osakaal ületab lühiajalise tööpuuduse osakaalu peale 1995.a., st koos stabiliseerumisega hakkas toimima ka mehhanism, mille järgi nii hõivatud kui ka töötuks jäänud "kapseldused" ning eriti töötusest hõivesse liikumise võimalused hakkasid vähenema.

Samas on selge, et liikumine tööturul ja selle seos töötusega on palju keerukam kui see peegeldub seisundite vahelises liikumises. Nii näiteks ei pruugi uute töökohtade teke vähendada töötust, samas aga võib kaasa tuua suurema liikumise ja ümberpaiknemise, eriti kui pidada hariduslikku ekspansiooni, mis tõenäoliselt toob kaasa edasise vähem haritute väljatõrjumise.

3.5. Trendide jätkuvusest

Küsimusele, kas aastatel 1997–2000 tuvastatud tööhõivet puudutavad seosed toimivad edasi ka järgnevatel aastatel, ei saa anda rangelt teaduslikult põhjendatud vastust. Esiteks on periood, mida ettevõtete andmete alusel analüüsida oli võimalik, liiga lühike. Teiseks on küsimus sellest, kuivõrd põhimõtteliselt majanduses "vedavad jõud" lähiaastatel vahelduvad, tegelikult lahtine. Loogilise analüüsi alusel võib aga teatud arenguid siiski eeldada.

Järgnevas analüüsis on toetutud ka arutelu tulemustele, mille viisime läbi pärast ettevõtete andmete ökonomeetrilist analüüsi mitmete Eesti juhtivate majandusteadlastega, nagu Teet Rajasalu, Urmas Varblane, Erik Terk, Jaanus Raim jt.

Üks keskseid küsimusi on ilmselt see, kas eksportivad, suurelt osalt väliskapitalil baseeruvad ettevõtted, kelle panus tööhõive loomisel analüüsitud perioodil oli väga oluline, suudavad tööhõivet luua ka järgmistel aastatel. Teoreetiliselt võib tööhõive seisukohalt näha siin kahte ohtu.

Esiteks, kallineva tootmissisendi puhul võivad nad kättesaadavatele turgudele müügi tõstmiseks suurendada pigem tootlust kui töökohti. Eeldused peamiselt tootluse tõstmise strateegia realiseerimiseks on taolistel ettevõtetel olemas.

Teiseks, kas tootmissisendi kallinemise surve või konkureerivate asukohtade tõmbe tõttu võivad taolised ettevõtted liikuda "parematele jahimaadele" või siis lihtsalt lõpetada tootmise. Nende ohtude võimalikkusele me järgnevas arutelus trendide võimaliku jätkuvuse üle ka keskendume.

Majandusteadlaste diskussioonis, kus tugineti ka erinevate analüütikute käsutuses olevaile andmetele, jäi domineerima siiski seisukoht, et Eesti palgatase on siiski veel sedavõrd madal, et palga prognoositava kasvu tempoga (eeldatav reaalkasv ca 5%), ei tohiks lähiperioodil tekkida olukorda, mis viiks tootmissisendi hinna tõusu tõttu vajamineva tööjõu vähenemisele. Ettevõtted on ka lähiaastatel turgude olemasolu korral huvitatud investeerima pigem täiendava tööjõu palkamisse kui tootluse tõstmisse (näiteks seadmetesse). Tootmine ei muutu väga kapitalimahu-

kaks. Kas seda olukorda majanduse kui terviku seisukohalt ühemõtteliselt positiivseks lugeda, on muidugi teine küsimus. Kui jõupingutused, sh innovatsioon ei ole suunatud kulude, sh tööjõu kokkuhoidmisele, siis võib see hilisemal perioodil, kui kallinemine muutub tõsiseks probleemiks, anda tagasilöögi. Hiljuti läbi viidud Eesti ettevõtete innovatsiooni uuring näitas, et reeglina ei kuulu kulude, sh tööjõukulude kokkuhoid innovatsiooni (toote- ja tehnoloogiauuenduse ja sellega seotud protsessiuuenduse kesksete eesmärkide hulka). Olukord on erinevates sektorites muidugi erinev, kuid tervikuna ei peaks siin tööhõivele suurt ohtu olema. Ka sellised ekspordivad sektorid, kus odavamatesse maadesse liikumine on tõenäoline, nagu näiteks õmblus- ja tekstiilitööstus, peaksid kallinemise seisukohalt hinnates veel 3–4 aastat vastu pidama. Samal ajal näiteks masinaehituses on selgelt limiteerivaks teguriks mitte tööjõu maksumus vaid puudujääk.

Positiivset efekti peaks andma kombinatsioon kahest tegurist, millest üheks on edu EL liitumisel, ja teiseks Eesti ettevõtete tulumaksu säilumine, vähemalt esialgsel perioodil. Edu EL-iga liitumisel aitab kaasa sellele, et Eestis asuvad või siia loodavad ettevõtted haaratakse enam kaasa EL turule tootvatesse võrgustikesse. Näiteks Visegradi maade ettevõtted on taoliselt võrgustunud enam kui eesti ettevõtted. Ettevõtte tulumaksuerisus Eestis on tõenäoliselt stiimul Soome ja Rootsi väike- ja keskmistele ettevõtetele, kelle potentsiaal veel odavamatele ja kaugemal asuvatele turgudele liikuda on piiratud.

Eeltoodud loogika puhul tuleb arvestada, et see käsitleb vaid tootmissisendi ja turgudele jõudmisega seonduvaid argumente. Võib tekkida aga tagasilööke seoses konjunkturi kõikumistega erinevatel turgudel, kolmandate maade kauba sisenemisega turgudele, kuhu oleme varem ekspordinud. Viimase puhul on näiteks Kreenholmi Manufaktuur, kellel tekkisid probleemid USA turul seoses aasia kaba sisenemisega sinna. Tagasilööke võib tekkida ka seoses toorme probleemidega (kalapüügikvoodid seoses kalavarude seisundiga). Need probleemid võivad ekspordivate ettevõtete seisundit ajutiselt halvendada ja tuua kaasa ka tööhõive vähenemise.

Arvestades ettevõtet jaotust kodumaise nõudluse rahuldajateks, allhanke-eksportijateks, ja otseeksportijateks, võib konstrueerida järgmise loogika.

- 2002. aastal on nii majandus kui tööhõive kasvanud eelkõige kasvanud kodumaise nõudluse rahuldamise teel, mis eeldatavasti on töömahukas ja teatud määral ka nn “otseeksportijate” arvel. Allhanketootjate-eksportijate panus on olnud peaaegu aasta lõpuni ju tagasihoidlik.
- eeldame, et allhanke tegijad saavad varsti hoo sisse; samas on kahtlane, kas see oluliselt töökohtade juurdekasvu tekitab, kuna eriti kõrgtehnoloogia sektori allhanke osa üldises tööhõives on perifeerne
- oletame, et “otseeksportijad” (mitte-allhanke tegijad) jätkavad enam-vähem normaalselt. Nad on aga valdavalt *low-tech* ettevõtted ning nende tööhõive on Eestis viimase 6–7 a jooksul tasapisi langenud. Ilmselt jätkub tehnologiseerumine ja ratsionaliseerumine nii, et ka siis kui toodang (eksport) kasvab, ei pruugi uusi töökohti palju juurde tekkida.
- ekspordiv teenindus on mitmepalgeline. Näiteks transiidisektoris ta eriti tööjõumahukas ei ole, mitmetes muudes harudes aga küll. Teatud tõenäosus tööhõive juurdekasvuks on seega siin olemas.

Tööhõivet tõstva tegurina tuleb käsitleda ka EL poolseid kavandatavaid abinõusid, mis on esitatud Riikliku Arengukava projektis (RAK projekt) eelkõige sellistes harudes nagu keskkonnakaitse, transport, põllumajandus.

Järeldused

Tööturu ja majandustegurite dünaamika näitab, et esmane, turumajanduslik ümberstruktureerumine, mis mõjutas tööturгу 90ndate alguses, on asendumas üha enam tsükliliste muutuste mehhanismidega, mis tulenevad paljuski globaalse iseloomuga muutustest majanduses ja mõjutavad Eesti tööturгу peamiselt oluliste välisurgude seisundi muutumise kaudu.

Tööturu arengus alates aastast 1989 eristada 3 perioodi:

I esmane, turumajanduslik ümberstruktureerumine, millega kaasnes tööjõu sektori-tevaheline ümberpaiknemine (ca 1989-1995). Peamised tööturu protsesside majanduslikud mõjurid olid seotud ettevõtete kohanemisega turumajanduslike printsiipidega

II suhtelise stabiilsuse perioodil (ca 1995-1998)

III tsükliliste muutuste mõju kasvu periood alates umbes aastast 1998. Ülemineku-spetsiifiliste struktuursete tegurite mõju vähenemine ja tsükliliste, eelkõige välisurgude käitumisest tingitud mõjude kasv tööturu protsessidele

Inflatsioon, palgad ja töötus

Viimase 10 aasta jooksul on Eestis tervikuna valitsenud märkimisväärne negatiivne korrelatsioon (-0,65) inflatsiooni ja töötuse vahel. Ilmselt on mõlemad näitajad siiski mõjutatud kolmandatest teguritest, sh hinnataseme konvergenstist.

Eesti miinimumpalga ja keskmise palga suhe on viimasel kaheksal aastal muutunud väga sarnaselt töötusega. Mida kõrgem miinimumpalk, seda kõrgem töötus. Miinimumpalgal tundub olema normatiivne roll palgataseme kohandumisele – lisaks sellele, et see võib takistada tööandjatel tööle võtmast vähemproduktiivset tööjõudu, suurendab ta ka reservatsioonipalga määra.

Eesti suhtelise hinnataseme (Euroopa Liidu suhtes) ja töötuse määra vahel valitseb väga tugev korrelatiivne seos ning on põhjust oletada ka põhjuslikku seost. Selle potentsiaalset ohtu kätkeva seose (hinnakonvergenstsi jätkumise tingimustes) nõrgenemine eeldaks toodangu lisandväärtuse ja tootlikkuse tõusu.

Kuna Eesti keskmise palga pideva nominaalkasvu tingimustes on pidevalt kasvanud ka töötus, siis võiks oletada ka põhjuslikku seost palkade (liiga) kiire kasvu ja töötuse vahel. Töötute palgasoovid (reservatsioonipalga näitajana) on samuti pidevalt kasvanud – osaliselt samuti keskmise palga kasvu tõttu. Teisalt viitab 2002. a. areng ka siseturu võimele genereerida majanduskasvu ja tööhõivet. Võib eeldada, et vaadeldav seos on majanduse erinevatel arenguperioodidel erinev.

Eesti keskmise palga väline ostujõud on viimasel kümnendil väga palju kordi tõusnud, kuid sisemine ostujõud on käitunud erinevate toodete ja varade lõikes väga erinevalt. Kõige rohkem on Eesti keskmise palga Eestimaine ostujõud tõusnud importseadmete osas ja kõige rohkem langenud energiakandjate osas.

Investeeringud ja tööhõive

Välismaailmale suunatud ettevõtted, kellel on palju välisinvesteeringuid ja kõrge ekspordikäibe tase, on tekitanud oluliselt rohkem tööhõivet kui koduturule suunatud ettevõtted. See efekt ei ole siiski nii oluline kaua turul püsinud (ja keskmisest suuremate) ettevõtete puhul, kus väliskapitali ja ekspordi (viitajaga 1 aasta) tööhõivet suurendav mõju on täheldatav vaid aastatel 1998-1999.

Kuigi ettevõtete andmete empiiriline uuring näitas, et kodumaine nõudlus ei ole suutnud olulist hõive kasvu tekitada (mis on ilmselt tingitud kodumaise majanduse madalseisust, mille tingimustes võimendus ka likviidsuskriis), viitas kauem turul püsinud ettevõtete 4 aastat hõlmava perioodi analüüs aga ka sellele, et tegemist võis olla 1999-2000.a. alguse lokaalse nähtusega, ning pikemas perspektiivis hakkab nii kodumaise käibe tase kui kasv tööhõivet positiivses suunas mõjutama. Tõenäoliselt tekib tööhõive kasvu efekt eelkõige töömahukate kohalike teenuste kasvu kaudu (sama efekt oli täheldatava lirimaal 90ndate lõpul). Tõenäoliselt võib tõsisem vastava tööhõive tõus toimuda siiski praegusest tunduvalt kõrgemate sisetulekute kasvu puhul. Ka Eesti Panga viimased analüüsid, mis on tehtud aastate 2001 ja 2002 kohta, näitavadki, et majanduskasvu "mootoreiks" on peale 2001.aastat üha enam olnud sisemine nõudlus.

Ehitistesse tehtud investeeringud on suurendanud oluliselt tööhõivet. Masinatesse tehtud investeeringute mõju hõivele sõltub aga üldisest tehnoloogia tasemest. Masinatesse tehtud investeeringute nn konjunktuurist sõltuvat mõju kinnitavad ka kauem turul püsinud ettevõtete pikemad aegread – masinatesse tehtud investeeringute suurenemine mõjutab tööhõivet positiivselt küll varasematel aastatel (1997-1999, ja eriti just aastal 1999) kuid mitte enam aastal 2000. Siin võib olla tegemist asendusefektiga, mille toimel tehnoloogia asendab teatud tingimustel ja teatud määral tööjõudu.

Ehitistesse investeerimine annab kiirema kasvu (aastase viitajaga) ka juhul, kui jagada ettevõtted nelja gruppi:

ettevõtted, kes on investeerinud nii ehitistesse kui masinatesse;

ettevõtted, kes on investeerinud ainult masinatesse;

ettevõtted, kes on investeerinud ainult ehitistesse ning

ettevõtted, kes ei ole investeerinud ei ehitistesse ega ka masinatesse).

Eriti tugevat positiivset mõju avaldavad kõigil aastatel tööhõivele need ettevõtted, kes on investeerinud nii ehitistesse kui ka masinatesse, mis viitab otseselt tootmise laienemisele.

Energiakandjatele tehtud kulutuste suurendamine suurendab ka tööhõivet, kuna viitab tootmise laienemisele ning uute turgude hõivamisele. Energiakandjatele tehtud kulutuste suurenemise selge positiivne seos tööhõivega ilmneb iseäranis hästi kui vaadelda pikemat aega turul olnud ettevõtete pikemaid (4 aastat) aegridu.

Palgakulutused seevastu vähendavad tööhõivet, mille põhjuseks on arvatavasti see, et suurem palk käib reeglina kaasas intensiivsema tööpanusega olemasolevate töötajate poolt. Palkade taseme ja tõusu tööhõivet vähendav mõju tuleb ilmsiks ka pikemate aegride tingimustes, kuigi siin esineb mõningaid kõrvalekaldeid üksikute aastate lõikes.

Tegevusaladest ei suuda tööhõivet tekitada kodumaisele turule tootjad ega need, millel on käsil erastamisprotsess (eelkõige kohaliku omavalitsuse omandisse kuuluvad ettevõtted). Hõivet tekitavad ekspordisektor ja riigisektor.

Kuigi kapitali sissevoolu mõju tööhõivele ei ole ilmselt ühemõtteliselt positiivne (kapitali sissevool Eestisse on toimunud ikkagi koos tööpuuduse kasvuga viimase kümnendi jooksul), näitab meie empiiriline analüüs pigem kapitali sissevoolu positiivset mõju (mis oli eriti ilmne 1999.a. ja pigem neutraalne 2000. a.).

Mobiilsus ja töötus

Eesti tööturu näitajate andmeil tehtud analüüside põhjal esineb seos, mille alusel madalam töötuse määr seondub kõrgema mobiilsuse tõenäosusega.

Mobiilsuse tingimused ja iseloom esmase ümberstruktureerumise perioodil olid oluliselt teistsugused kui peale 1998/1999.a. Võib eeldada, et kuna üleminekupeeriоди alguses oli liikumine suurem ja esines enam töölt tööle liikumist, siis töötajate oskuste sobimatus uute töödega polnud väga suur. Liikumine oli 90ndate alguses lihtsam nii seetõttu, et töökohti oli suhteliselt rohkem, tehnoloogia muutused sel perioodil polnud veel nii laiaulatuslikud, kvaliteedinõuded ja töötajatele esitatavad nõudmised polnud nii kõrged kui 90ndate teisel poolel. Väliskapitalile kuuluvate ettevõtete osakaal on samuti suurenenud, mis omakorda on mõjutanud tööjõu nõudmise iseloomu.

Kuni 1994 /1995 langes lühiajaline tööpuudus järsult ja kasvas pikaajaline tööpuudus. Selle tendentsi seos liikumisega võib olla kahene: ühelt poolt kaasnes kiirete muutustega lühiajalise tööpuuduse suhteliselt kõrge tase (eriti enne 1992/1993), võrreldes pikaajalise tööpuudusega. Pika- ja lühiajalise tööpuuduse osakaalude muutumine pikaajalise tööpuuduse kasvu suunas teisalt näitab, et hiljem hakkas koos stabiliseerumisega toimima nii hõivatute kui ka töötuks jäänute "kapseldumine" ning eriti töötusest hõivesse liikumise võimalused hakkasid vähenema.

On selge, et liikumine tööturul ja selle seos töötusega on palju keerukam kui see peegeldub seisundite vahelises liikumises. Nii näiteks ei pruugi uute töökohtade teke vähendada töötust, samas aga võib kaasa tuua suurema liikumise ja ümberpaiknemise, eriti kui pidada silmas hariduslikku ekspansiooni, mis tõenäoliselt toob kaasa edasise vähem haritute väljatõrjumise.

Mittetraditsiooniline tööhõive

Kuigi mittetraditsiooniliste töövormide osakaal ei ole suur, on nende osakaal suurenenemas. On küllaltki tõenäoline, eriti kui eeldame, et majanduse tsükliliste muutuste komponendi mõju tööhõivele võib edaspidi pigem kasvada, et ka mittetraditsiooniliste tööviiside ja -vormide osa tööhõives kasvab. Mittetraditsioonilist, k.a. ajaliselt paindlikku (ja samas ebastabiilset) tööhõivet esineb kõige enam teenindussektoris. Kui osaajaga töö ja ajutine töö kaldub olema rohkem nende osaks, kes on tööturul üldiselt ebasoodsamal positsioonil (äärmuslikud vanuserühmad ja naised), siis kõrvaltööde dünaamika näitab kõrvaltööde kandumist kõrgematele ametipositsioonidele ja kõrgema haridustasemega töötajate kätte. Seega toimib kõrvaltööde dünaamika pigem töö ebaühtlast jaotumist toetavalt. Tööturg näib reageerivat ka tööhõive kokkutõmbumisele mittetraditsioonilise tööhõive kasvuga. Nii näiteks 2000.aastal, kui tööpuudus oli kõrge ja hõive madalseisus, võis täheldada osaajaga töö kasvu, enam oli neid, kes ei leitud täisajaga tööd, suurenes ajutise töö osakaal, hõivatud uue töö otsijate osakaal oli perioodi kõrgeim ning otsiti enam alalist tööd ajutise asemel.

Töö "koguhulk" on vahemikus 1989-2001. a. vähenenud mitme ETU näitaja alusel nagu näiteks keskmine nädala töötundide arv ja kõrvaltööde osakaal; inimeste osakaal, kes soovivad rohkem töötada kasvab nii nagu ka uue ja lisatöö otsijate osakaal ning inimeste osakaal, kes töötavad osaajaga, kuna ei leia täisaja tööd. Sama tendentsi on kinnitanud ka tööde loomise ja kadumise määra analüüs (tabel 2.1, osa II).

Teatud normaliseerumist võib täheldada ka töökeskkondi iseloomustavate näitajate muutumist vaadates.. Töölt ajutises puudumises on vähenenud sundpuhkuste osakaal ja suurenenud puhkuste osakaal ning majanduslikel põhjustel on selles üha vähem rolli.

Töölase õppega seotud kursustel osalemises on vähe muutusi alates 1997.aastast. Õppimises ja kursustel osalus on suhteliselt vähenenud ja täienduskoolituses osalemine ebaühtlane.

Analüüsitud välismaiste analoogiate ja nende Eesti seisundiga suhtestamise baasil võib teha järgmised järeldused.

Taustriikide tööhõivealase dünaamika analüüs näitas palgataseme dünaamika kaheksa kümnendi seost tööhõivega, seda tulenevalt palgadünaamika ja tootluse vahetõrkest ja palgakulude üldtasemest teiste tootmiskuludega võrreldes. Iiri majandusarengu kogemus 1980. aastate teisel poolel näitas, et makromajanduslikult kriitilises seisus võib tekkida olukord, kus palgataseme tõusu pidurdamise poliitika võib osutuda oluliseks (kui ei tahetaks minna maksukoormuse tõusule), pidurdamaks tööpuuduse kasvu ja tasakaalustamiseks makromajanduslikult ohtlikuks muutunud situatsiooni. (Iiri näite puhul õnnestusid need eesmärgid saavutada küllalt lühikesel ajajooksul ja seejärel hakkas palk koos tootluse tõusu ja majanduskasvuga uuesti tõusma.) Teiselt poolt, just nii palga kui muude elanikkonna sissetulekute kasv peale hoogsat majanduskasvu oli teguriks, mis tõstis nõudlust kodumaistele teenustele ja aitas hüppeliselt tõsta tööhõivet.

Hollandi näide 1980. aastatest kirjeldab olukorda, kus palgatase on tõusnud, võrreldes tootluse dünaamikaga juba liiga kõrgele ning seetõttu osutus vajalikuks kompleksne abinõusid, kus palgakasvu pidurdamine oli võrreldes abiraha maksamise piiramise ja tööturu liberaliseerimisega üheks paketi elemendiks.

Tšehhi materjali alusel võib eeldada, et võrreldes tootlusega suhteliselt kõrgeks kerkinud palgakulud olid üheks põhjuseks tööpuuduse tõusule 1990. aastate teisel poolel. Milline oli aga selle teguri suhteline tähtsus tööpuuduse suurenemisel, on siiski kättesaadava materjali baasil raske öelda.

Seega sõltuvalt palga ja tootluse tõusu dünaamikast ja palga üldtasemest võib palga kasv anda tööhõivele täiesti vastassuunalisi sisendeid. Eesti situatsiooni aastal 2002 võib interpreteerida mõlemat pidi: *esiteks*, analoogiliselt Iiri situatsioonile 1980. aastate teisel poolel, mil olukorra makromajanduslik ohtlikkus (kui eeldada, et tarbimine jätkub ja allhankeeksport ei taastu) võib panna kiirenevale palgakasvule vaatama kriitilise pilguga); *teiseks*, analoogiliselt Iirimaa olukorraga 1990. aastate lõpul (palgakasv toimus kui kodumaistele teenustele täiendava nõudluse ja sealtkaudu ka täiendava tööhõive genereerija).

Väliskapitali (lirimaa puhul kallima, Tšehhi näite puhul odavama allhanke tootmisesse investeeritud kapital) otsesest tööhõivet loova võime suhtes kutsuvad nii lirimaa näide (mõlemad ajaperioodid) kui Tšehhi näide (1990. aastate teine pool) üles ettevaatusele. Ta on olnud majanduslikult väga kasulik, kuid loonud tööhõivet loodetust vähem. Pealegi on allhankel baseeruv tööhõive, eriti kõrgtehnoloogia-sektoris, rahvusvahelise majanduskonjunkturi halvenedes kiirelt vähenev.

Eesti ekspordi, s.h välismaistel otseinvesteeringutel baseeruva ekspordi, tööhõive-loomise alast jätkusuutlikkust võiks, arvestades ka praegust palkade madalat taset, lugeda siiski suhteliselt kõrgeks.

lirimaa kogemus näitas aktiivsete tööturupoliitika meetmete üliolulist rolli. Perioodil, mis eelnes tööpuuduse hüppelisele langusele, investeeriti neisse poliitikatesse vägagi palju (1996. aastal 1,75% SKP-st).

Aastad 2000 ja 2001 on olnud näide sellest, kuidas majanduse tsüklilisus võib tööhõive suhtes toimida. Majanduse madalseisus (1999) oli peamiseks tööhõive tekitajaks välissektor (väliskapital kui eksport). 2000.a. oli kodumaise käibe osa juba olulisem kui 1999.a. ja väliskäibe osa juba vähem oluline. 2000.a. alguses hakkas väliskonjunktuur ebasoodsamaks muutuma, see mõju ei avaldunud veel ekspordimahus ja 2000.a. oli allhanke ekspordi osatähtsus SKP-s suur. Ka tootlikkus oli 2000.a. kõrgem kui 1999.a. ja 2000.a., st masinatesse (tehnoloogiasse) tehtud investeeringud väljendusid 2000.a. kõrges tootlikkuses, tekitamata aga täiendavat tööhõivet, kuna üldise kõrgema tehnoloogia taseme juures hakati eeldatavalt enam tootmist ratsionaliseerima. 2001.aasta nõudluse orientatsiooniga koduturule aga kaasnes madalam tootlikkus ja tööhõive kasv.

Kasutatud allikad

- Antila, J, Ylöstalo, P. 1999. Working Life Barometer in the Baltic Countries. Ministry of Labour: Helisinki
- De Broeck ja Koen, 2000. The Great Contractions in Russia, the Baltics, and Other Countries of the Former Soviet Union: A View from the Supply Side. World Economic Outlook Supporting Studies. IMF
- De Broeck ja Slok. 2001. Interpreting Real Exchange Rate Movements in Transition Countries", lk 3–15, IMF
- DiPrete, T.A., de Graaf, P.M., Luijckx, R., Tahlin, M., Blossfeld, H-P. 1997. Collectivist versus Individualist Mobility Regimes? Structural Change and Job Mobility in Four Countries. American Journal of Sociology. Volume 103 Number 2: pp 318–358
- Eamets, R. 2001. Reallocation of Labour During Transition Disequilibrium and Policy issues. The Case of Estonia. Tartu. Tartu Ülikooli Kirjastus
- Eamets, R., Philips, K., Annus, T. 2000. Eesti tööturg ja tööpolitiika. Tartu. Tartu ülikooli Kirjastus
- Eesti Tööjõu-uuringud 1995 ja 1997 (1998). Statistikaamet. Tallinn
- Employment and Growth in the Knowledge-based Economy. 1996. OECD Documents
- ESA andmebaas www.stat.ee ja päringud
- Giarini, Giarini, O, Liedke, P. 1996. The Employment Dilemma and the Future of the Work (2nd Draft Report to the Club of Rome)
- Global Employment Forum .2001. Summary of Proceedings. Geneva. ILO
- Halltwanger & Vodopivec, 1999. Gross Worker and Jobs Flows un a Transition Economy: an analysis of Estonia. World Bank, Policy Research Working Paper, No 2082
- Helemäe, L, Saar, E, Võormann, R. 1998. Täiskasvanute koolitus ja integratsioon. Eesri Inimarengu Aruanne 1998. Tallinn: ÜRO Arenguprogramm
- Helemäe, L. 2002. Eesti tööturupoliitika tagasiteel Euroopasse? Eesti Inimarengu Aruanne 2002.. Tallinn: TPÜ, RASI, lk. 25-30
- Kazjulja, M. 2001. Haridusliku potentsiaali kasutamine Eesti tööturul. Eesti Inimarengu Aruanne. Tallinn: TPÜ, RASI, lk 54-59
- Labor Market Policies in Trasition Countries. 1998. OECD
- Landesmann, M., Stehrer, R. 2002. The CEECs in Europe: Convergence patterns, specialization and Labour Marekt Implications. WIIW Research Reports
- Lewis, A. 1995. Technology, Economic Growth and Employment: New Research from the US Department of Commerce. Employment and Growth in the Knowledge-based Economy
- McCarthy, F.D. 2002. Social Policy and macroeconomics: The Irish Experimence. Käsikirjaline materjal

Mickiewicz, T. 2001. Convergence in Employment structures: Transition Countries versus the EU. In: Liuhto, K. (ed) Reforms, Income Levels or Specialisation Pattern? – Ten Years of Economic Transition . Volume III – Societies and Institutions in Transition. Lappeenranta University of Technology

Mickiewicz, T., Radosevic, S., Varblane U. 1999. The Value of Diversity: Foreign Direct Investments and Employment in Central Europe During economic recovery. Earlier version of the Paper was presented at the 48th International Atlantic Conference (IAES) Montreal, Oct 7–10, 1999 (käsikirjaline materjal)

O'Hearn, D. Global Restructuring and the Irish Political Economy. Irish Society: Sociological Perspectives

Paas, T, Eamets, R. Masso, J, Rõõm, M. 2003. Labour Market and Migration in the Baltic States: Macro Evidences. University of Tartu. Tartu University Press, Number 16/2003

Pettai, Ü. Tööturg. Kask, U (toim.) Sotsiaaltrendid II . ESA Tallinn

Phillips, A.W. 1958. The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages in the United Kingdom", 1861–1957, *Econometrica*, November 1958

Rõõm, M. 2002. Unemployment and Labour Mobility in Estonia: Analysis using Duration Models. Bank of Estonia (www.epbe.ee)

Simonazzi, A., Villa, P. Flexibility and Growth. *International Review of Applied Economics*, Sep 1999, Vol. 13 Issue 3

Sorm, V., Terrell, K. Sectoral Restructuring and Labor Mobility: A Comparative Look at the Czech Republic. *Journal of Comparative Economics*, Feb 2000

Tille, C., Yi, K. Curbing Unemployment in Europe: Are There Lessons from Ireland and the Netherlands? *Current Issues in Economics & Finance*, May 2001, Vol. 7

Toomse, M. 2002. Töökohavahetuse edu ja ebaedu mõjutavad tegurid. TPÜ sotsioloogiaosakond (seminaritöö)

Trehan, B. Economic Activity and Inflation. *FRBSF Economic Letter*, Dec 1999, Vol. 99

Trehan, B. Unemployment and Productivity. *FRBSF Economic Letter*, Dec 2001, Vol. 2001

Tööjõud 1998. Aastakogumik. Statistikaamet. Tallinn

Tööjõud 2000. Aastakogumik. Statistikaamet. Tallinn

Tööjõud 2001. Aastakogumik. Statistikaamet. Tallinn

Unt, M., Täht, K. 2001. Eesti tööturu autsaiderid: väljakutse isikule või ühiskonnale? *Eesti Inimarengu Aruanne 2001*. Tallinn: TPÜ, RASI, lk 60-63

Unt, M., Täht, K. 2002. Paindlik töötaja paindlikul tööturul? *Eesti Inimarengu Aruanne 2002*. Tallinn: TPÜ, RASI, lk 31–35

Varblane, U. 2001. Tootlikkus (käsikirjaline materjal)

LISA 1. Tööturu trendide tabelid

Andmeallikad: ESA andmebaas (www.stat.ee), teabenõuded ESA-st, Eesti tööjõu-uuringud 1995 ja 1997, Eesti tööjõu-uuring. Tööjõud Eestis 1997.aasta II kvartalis, Tööjõud 1998 - Tööjõud 2001

Tööjõus osalemise määr ja tööhõive määr 15-64, 1989–2001, % (aastakeskmine)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Tööjõus osalemise määr	78,9	77,9	77,0	75,1	73,6	73,8	72,6	72,2	72,3	71,7	70,3	70,4	70,1
Tööhõive määr	78,5	77,4	75,8	72,3	68,7	68,1	65,5	64,9	65,2	64,5	61,6	60,7	61,1

Tööhõive muutused sektorite kaupa, %

	Primaar sektor	Sekundaar sektor	Tertsiaar sektor	Kokku
1991	20,4	36,4	43,2	100
1992	19	35,5	45,5	100
1993	16,6	33	50,4	100
1994	14,6	32,3	53,1	100
1995	10,5	34	55,4	100
1996	10	33,5	56,5	100
1997	9,4	33,4	57,2	100
1998	9,1	33,2	57,7	100
1999	8,3	32,3	59,4	100
2000	7,4	33,5	59,1	100
2001	7,1	33,3	59,6	100

Täis- ja osaajaga töötajad ning vaeghõivatud 1989–2001, % (vaeghõivatud on esitatud osaajaga töötajate alarühmana)

1989–1996: 15–69aastased

1997–2001: 15–74aastased

Aasta	Täisajaga töötajad %	Osaajaga töötajad %	Sh vaeghõive %	%
1989	97	3	1,4	100
1990	96,6	3,4	1,6	100
1991	96,4	3,6	1,8	100
1992	95,9	4,1	2,2	100
1993	95	5	2,7	100
1994	94,1	5,9	3	100
Aasta	Täisajaga töötajad %	Osaajaga töötajad %	Sh vaeghõive %	%
1995	92,2	7,8	4,7	100
1996	90,7	9,3	5,3	100
1997	92,5	7,5	4,8	100
1998	91,5	8	4,5	100
1999	92,2	7,5	4,5	100
2000	90,8	9,2	2,8	100
2001	91,8	8,2	2,8	100

* osaajatööaeg – tavaline nädalatööaeg põhitööl alla 35 tunni, v.a seadusega ettenähtud juhud

* vaeghõivatud – soovivad rohkem töötada ja on valmis lisatööd kohe (kahe nädala jooksul) vastu võtma

Osaajatöötajad põhitööl osaajatöö põhjuse järgi, % 1989–2001

(aasta keskmine)

Osaajatöö põhjus	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Õpingud	10,2	10,7	9,3	9,8	10,4	11,0	9,3	11,8	6,8	7,2	7,5	8,7	9,0
Isiklikud või perekondlikud põhjused	22,4	22,3	21,9	19,5	15,5	12,9	6,6	6,9	8,8	8,7	9,0	7,3	8,5
Tööandjapoolsed põhjused	21,0	21,8	24,3	32,4	34,3	31,6	32,1	31,4	33,3	29,1	37,7	28,0	33,2

Ei leidnud täisajaga tööd	5,9	6,7	7,4	7,4	8,0	10,8	20,1	20,3	30,6	23,8	20,3	17,9	21,1
Ei soovinud täisajaga töötada	40,6	38,6	37,1	30,8	31,8	33,7	31,9	29,6	20,5	31,2	25,6	38,2	28,3
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Hõivatud kõrvaltööde arvu järgi protsentides, 1997-2001

	1997	1998	1999	2000	2001
Kõrvaltöö puudub	91,0	91,7	92,8	94,3	95,6
1 kõrvaltöö	7,8	7,5	6,5	5,1	4,0
2 või rohkem kõrvaltööd	(1,2)	0,8	0,7	0,5	0,4
Kokku kõrvaltöödega	9,0	8,3	7,2	5,7	4,4
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kõrvaltöödega hõivatud soo, majandussektori, hõivestaatus, kõrvaltöö pidevuse, rahvuse järgi

	Sugu, % hõivatuist		Majandussektor, % kõrvaltöödega hõivatuist			Kõrvaltöö hõivestaatus, % kõrvaltöödega hõivatuist			Kõrvaltöö pidevus, % kõrvaltöödega hõivatuist			Rahvus, % hõivatuist	
	mehed	naised	primaar	sekundaar	tertsiaar	palgatöötajad	ettevõtjad	muud	pidev	hooajaline	juhuslik	eestlased	mitteeestlased
1997, II kv	9,5	8,5	12,5	17,1	70,4	66,9	25,5	...	70,8	14,4	14,8		
1998	8,9	7,6	14	15,4	70,6	71,2	26,3	2,5	76,7	13,3	10,1	9,6	5,5
1999	6,7	7,6	10,7	13,1	75,7	71,1	23,3	5	83,2	6,4	8,7	8,8	3,8
2000	5,2	6,1	8,2	16,1	75,7	81,7	16	2,3				7,2	2,6
2001	4,6	4,1	6,1	15,9	78	74,7	18,5	...				5,2	2,6

Kõrvaltöödega hõivatud hariduse järgi, 1989-2001

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
--	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Protsenti														
Esimene tase ja vähem	15,6	12,3	11,7	10,1	9,0	8,1	(4,4)	(5,1)	(6,7)	(5,6)	(4,0)	(2,3)	(2,4)	
Teine tase	48,2	48,7	48,6	48,2	47,3	46,3	46,9	47,3	37,4	40,9	41,4	40,6	36,4	
Kolmas tase	36,3	38,9	39,6	41,7	43,7	45,6	48,7	47,7	55,9	53,5	54,6	57,1	61,2	
KOKKU	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

Eesti haridustase: esimene tase — alg- ja põhiharidus; teine tase — keskkharidus, kutseharidus, keskeriharidus pärast põhiharidust; kolmas tase — keskeriharidus pärast keskkharidust, kõrgharidus, magistri- ja doktorikraad.

Hõivatud põhitöö kestuse järgi, 1995-2001, %

	I kvartal 1995	II kvartal 1997	II kvartal 1998	II kvartal 1999	2000	2001
Alaline töö	97,8	97,7	98,1	97,8	96,6	97,1
Ajutine töö	2,2	2,3	1,9	2,2	3,4	2,9
KOKKU	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Viimase 12 kuu jooksul töö saanud hõivatud töösaamisviisi järgi, 1989–2001

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Sugulaste või tuttavate kaudu	33,7	34,3	34,4	34,0	38,8	41,7	40,6	39,7	38,5	42,5	40,8	38,6	39,2
Töökuulutuste kaudu	5,7	4,9	6,3	6,9	6,9	7,6	10,9	11,6	11,3	9,5	9,2	10,4	12,6
Otse tööandja poole pöördumise kaudu	36,1	30,6	27,6	23,9	21,6	20,9	28,3	25,2	30,3	25,0	26,4	25,3	23,7
Riigi tööhõivetalituse kaudu	(0,6)	(0,9)	(1,0)	(0,9)	(1,2)	(2,0)	(0,4)	(0,7)	(1,1)	(1,6)	(1,4)	(0,8)	(0,9)
Alustas ise ettevõtlust/rajas talu	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,1	5,2	6,3	5,5
Pakuti (paremat) tööd, ise ei otsinudki	7,7	10,1	9,3	9,9	9,2	10,0	7,5	8,1	9,0	8,6	9,6	10,6	9,1
Muu	16,1	19,1	21,3	24,4	22,2	17,8	12,4	14,7	9,9	7,8	7,5	7,9	8,8
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

15–74aastased mittetöötavad (töötud ja mitteaktiivsed) viimaselt töökohalt lahkumise põhjuse järgi, %, 1995–2001

	I kv 1995	II kv 1997	II kv 1998	II kv 1999	2000	2001
Ettevõtte/asutuse likvideerimine, reorganiseerimine, pankrotistumine, erastamine	5,1	5,2	6,5	6,8	8,3	7,1
Vallandamine, koondamine tööandja algatusel	10,8	9,5	8,6	9,4	9,8	9,2
Tähtajalise töölepingu lõppemine, katseaja lõppemine	3,7	3,9	2,5	3,7	4,7	5,4
Tahtis parandada töötingimusi	4,2	2,4	2,7	2,8	2,9	2,6
Pensionile jäämine	18,6	20,2	18,5	15,2	13,9	11,3
Muud (sh perekondlikud põhjused)	15,4	14,9	14,5	15,2	13,7	15,3
Eelneva hõiveta	20,1	24,4	24,9	25,2	25,1	25,6
Töötasid rohkem kui 8 aastat tagasi*	22,1	19,6	21,9	21,6	21,6	23,5
KOKKU	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100

* 1995: töötasid rohkem kui 6 aastat tagasi

Allikas: ESA teabenõue

15–69aastased mitteaktiivsed soo ja mitteaktiivsuse põhjuse järgi, (aastakeskmise, tuhat) 1989–2001

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Õpingud, edasiõppimiskavatsus	87,7	86,0	85,0	83,5	85,0	81,2	77,5	83,0	84,2	90,9	100,5	100,0	104,3
Sõjaväeteenistus	7,2	8,1	(4,8)	...	(2,7)	(3,1)	4,4	2,8	(3,5)	2,8	2,5
Enda haigus või vigastus	22,6	24,9	26,3	29,1	31,0	32,8	36,0	38,3	40,9	39,7	40,3	44,3	42,2
Rasedus-, sünnitus- või lapsehoolduspuhkus	33,1	39,3	40,6	38,6	31,8	29,0	32,3	31,4	27,5	26,7	25,4	20,8	21,4
Vajadus hoolitseda laste, teiste pereliikmete eest	7,4	8,9	10,7	12,5	13,6	14,1	10,2	10,0	11,6	12,0	12,7	15,2	15,5
Pensioniga	91,2	96,2	106,5	124,4	134,7	132,1	143,3	134,6	131,3	129,0	124,9	116,7	110,0
Kaotanud lootuse tööd leida	(4,0)	7,3	10,5	12,8	13,8	16,7	15,3	17,2	18,8	19,0	22,3
Muu	(3,0)	(4,6)	5,6	7,4	9,7	8,8	(8,2)	8,5	6,5	6,8	5,9	8,9	12,0
Kokku	253,8	270,4	283,4	304,8	318,9	313,9	324,5	324,2	321,7	325,0	331,9	327,8	330,1

Töötuse määr, 15-74.a., 1989–2001, % (aastakeskmine)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Töötuse määr	(0,6)	0,6	1,5	3,7	6,6	7,6	9,7	9,9	9,6	9,8	12,2	13,6	12,6

Töötud töötusperioodi kestuse järgi protsentides, %, 1991–2001

Perioodi kestus	Kuni kuus kuud	7–11 kuud	12 kuud ja enam	Kokku
1991	57,2	20,7	22,1	100,0
1992	58,1	21,8	20,1	100,0
1993	43,5	28,3	28,2	100,0
1994	38,8	21,5	39,7	100,0
1995	40,3	28,0	31,7	100,0
1996	29,5	15,1	55,3	100,0
Perioodi kestus	Kuni kuus kuud	7–11 kuud	12 kuud ja enam	Kokku
1997	33	21,2	45,8	100,0
1998	34,7	18,3	47,1	100,0

1999	34,3	19,8	45,9	100,0
2000	39,7	14,9	45,4	100,0
2001	36,1	15,6	48,3	100,0

Töötud töötuseelse seisundi järgi, %, 1991-2001

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Töö kaotanu	45,4	55,0	58,4	56,5	62,2	62,1	59,1		62,8	60,2	54,6
Omal algatusel vabastatu	25,8	22,1	20,4	19,8	16,7	17,3	20,2		22,7	17,7	21,0
Mittetöötav /õpilane		10,1	7,8	7,7	7,9	8,3	8,7		4,9	10,2	11,1
Muu		12,8	13,4	16,0	13,2	12,4	12,1		9,5	11,9	13,3

*kuni 1996 (15–69)

Töötud riiklikku tööhõivetalitusse pöördumise ja mittepöördumise järgi, %, 1995–2000

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Pöördus	–	–	(34,1)	52,5	64,4	61,3	55,1	58,0	60,6	58,9	62,7	55,9	46,4
Ei pöördunud	–	–	65,9	47,5	35,6	38,7	44,9	42,0	39,4	41,1	37,3	44,1	53,6
Kokku			100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Töötud töö otsimise meetodi järgi, %, 1995–2000

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1999	2000	2001
Pöördus sugulaste või tuttavate poole	75,0	77,3	74,5	72,2	71,1	68,6	67,5	66,8	71,1	74,8	74,2
Tööotsimis- ja vastamiskuulutusele või avaldas neid			46,9	39,2	39,9	45,0	47,3	47,4	78,4	83,1	82,2
Pöördus otse tööandja poole	59,6	57,6	58,6	55,8	49,7	48,6	45,0	44,4	38,1	47,6	46,6
Riikliku tööhõivetalituse kaudu			38,0	49,3	60,9	57,3	45,1	47,1	55,9	52,3	46,6

ühe respondendi puhul on võimalik mitu tööotsimisviisi

Töötud soovitava bruto palga suuruse järgi, % , 1995–2000

	1995	1997	1998	1999	2000	2001
Vähemalt 500 krooni	7,7	29,2		
Vähemalt 1000 krooni	26,4	...	11,3	9,6	7,3	4,0
Vähemalt 1500 krooni	21,8					
Vähemalt 2000 krooni	13,9	38,2	35,6	32,3	32,9	27,7
Vähemalt 2500 krooni	8,1					
Vähemalt 3000 krooni	4,6	17,3	27,8	27,3	33,4	39,1
Vähemalt 3500 krooni	1,1					
Vähemalt 4000 krooni	2,4	14,3	10,9	12,6	12,1	13,1
Vähemalt 5000 krooni	1,7		11,2	15,4	13,4	15,3
Üle 5000 krooni	1,8					
Kavatses ettevõtjaks hakata või talu rajada	(0,8)	...
Ei küsitud	10,5					
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

Töötud riigi tööhõivetalituse mittepöördumise põhjuse järgi, % , 1989–2001

	Sobivat tööd polnud saada	Ei kuulunud abirahaõiguslike hulka	Pöördumine oli põhimõtteliselt vastuvõetamatu	Ei tekkinud vajadust, sai ise hakama	Muu (tööhõivetalitus asus liiga kaugel, abiraha oli liiga väike, ei tahtnud osaleda hädabitöödel)	Kokku
1989	–	–	–		–	–
1990	–	–	–	–	–	–
1991	(34,1)	...	100,0
1992	(23,0)	39,2	(17,7)	100,0
1993	(18,2)	...	(25,9)	32,5	(16,4)	100,0
1994	(20,2)	...	29,3	26,8	(15,7)	100,0

1995	(19,5)	17,8	(22,1)	(26,5)	(14,2)	100,0
1996	(19,5)	17,6	(22,2)	(25,4)	(15,3)	100,0
	Sobivat tööd pol- nud saada	Ei kuulunud abi- rahaõiguslike hul- ka	Pöördumine oli põhimõtteliselt vastuvõetamatu	Ei tekkinud vaja- dust, sai ise hak- kama	Muu (tööhõivetalitus asus liiga kaugel, abi- raha oli liiga väike, ei tahtnud osaleda hä- daabitöödel	Kokku
1997	24,0	(10,7)	21,4	28,0	15,5	100,0
1998	23,8	12,8	25,5	21,1	16,8	100,0
1999	23,7	19,4	21,7	16,0	19,1	100,0
2000	27,0	26,0	17,7	13,9	15,4	100,0
2001	32,0	27,5	11,8	13,9	14,8	100,0

Palgatöötajad töösuhte liigi järgi, % , 1989–2000

	Tööleping, avaliku teenistuse seadus	Tööettevõtu leping	Suuline kokkulepe
1989	97,9	1,8	...
1990	97,3	2,3	(0,4)
1991	96,7	2,7	(0,6)
1992	95,9	3,3	0,9
1993	94,2	4,5	1,3
1994	92,6	5,6	1,7
1995	95,5	2,4	2,2
1996	95,2	2,5	2,3
1997	94,6	2,5	2,9
1998	95,0	1,9	3,1
1999	95,6	1,4	3,1
2000	94,7	1,5	3,8
2001	95,7	1,1	3,3